

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Jean-Bart	<i>Pentru o pine.</i>
Paul Zarifopol	<i>Tehnica artistică și cealaltă tehnică.</i>
Ion Minulescu	<i>Moartea dresorului de sticleți (Versuri).</i>
H. G. Wells	<i>Despre individualitate și nemurire.</i>
P. Marcu-Bals	<i>Contribuții la „Chestia Stere“.</i>
Demostene Botez	<i>Călătorii (Marsilia).</i>
Al. Rosetti	<i>Lingvistica în cercetarea monografică.</i>
A. Frunză	<i>Moartea lui Caizer.</i>
Dragoș Protopopescu	<i>Dezamăgire. — 23 Septembre (Versuri).</i>
Al. R.	<i>Note pe marginea cărților (Chestionar folkloristic).</i>
Dr. S. Irimescu	<i>Intinderea tuberculozei în România (Măsurile de combatere).</i>
Al. A. Philippide	<i>Cronica literară (Paul Morand și Americanomania).</i>
V. G. Beldie	<i>Cronica agrară (Criașă agricolă).</i>
Thomas Greenwood	<i>Cronica externă (Impresii din Turcia de azi).</i>
Izabela Sadoveanu	<i>Cronica ideilor (Tinăra literatură europeană).</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea (Amurgul partidelor politice. — Româneasca de după războiu).</i>

Recenzii: *Al. A. Philippide:* Stînci fulgerate. *M. Ralea:* — *Al. Hallunga:* L'évolution et la révision du tarif douanier en Roumanie. — *Emile Durkheim:* Educație și sociologie. *D. I. Suchianu:* — *L. Romier:* Promotion de la femme. *M. Ralea:* — *Jacob Wassermann:* Căzul Maurizius. — *Sinclair Lewis:* Babbitt. *D. I. Suchianu:* — *Sever Pop:* Cîteva croitole din terminologia calului. — *A. Meillet:* Les langues dans l'Europe nouvelle, avec un appendice de L. Tesnière sur la statistique des langues de l'Europe. — *H. Bauche:* Le langage populaire. Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple de Paris, avec tous les termes d'argot usuel. — *Hans Krahe:* Lexicon Altillyrischer Personennamen. *Al. Graur:*

Revista Revistelor: „Cîteva zile la Berlin“ (*Revue de Paris*). — „Romanul de azi“ (*Revue bleu*). — „O istorie a literaturii bulgare“ (*La Revue Bulgare*). — „Rolul femeilor după Ford“ (*La Revue Mondiale*). — „Enciclopediile“ (*Scientia*). — „Moda și industria mătasei“ (*L'Economiste Français*). — „Lupta contra cancerului“ (*La Revue des Vivants*). — „Anatole France și Emile Zola“ (*La Revue Mondiale*).

Miscarea intelectuală în străinătate (Literatură. — Romane. — Filozofie. — Geografie. — Politică. — Lingvistică. — Medicină.)

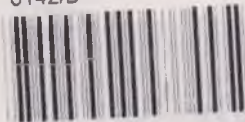
Bibliografie.

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 7-9-11, București

1930

Viața Românească apare lunar cu 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate: un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

6142/D

6142/D

[Handwritten signature]

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXII

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an . . . . . Lei 500

Pe jumătate an . . . . . „ 250

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an . . . . . Lei 650

Pe jumătate an . . . . . „ 375

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițind suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Viața Rominească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXXIII
ANUL XXII

ATELIERELE ADEVERUL S. A.
STRADA CONST. MILLE 7-11, BUCUREȘTI
1930

Pentru o pâine*

Se crăpa de ziuă.

O piclă rece, lăptoasă, învăluia orizontul înfrățind cerul cu marea. Din haos isbucnea sinistru, la intervale regulate, mugetul gemandurei chinuită de valuri, ancorată anume în larg ca să marcheze bara de nămol adus în mare de apa dulce și turbure a Dunării.

Portul se deștepta cu noaptea în cap.

Umbre răzlețe se desluseau dealungul cheiului pustiu. Din ulicioarele întunecate încă, prin umezeala care străbătea până la oase, muncitorii zgribuliți, cu gulerele ridicate, cu pumnii strinși în fundul buzunărilor, zoreau somnoroși să ajungă la locul de adunare.

În fața pichetului de grăniceri se alcătuiau în fiecare dimineață echipele — *poștele* — de hamali pentru încărcarea vapoarelor acostate la cheiu.

Ca să nu piardă rîndul la muncă, mulți rămîneau noaptea pe loc sforăind până la ziuă pe scaune, rezemați în coate la mesele de lemn în duhoarea cafenelelor din port.

Prin aburii care se ridicau în văzduh alunecînd molatic pe apa cenușie a fluviului, se desprindeau bărcile încărcate, greoaie ca niște broaște țestoase, tîrîndu-se dela un mal la altul. Femeile, cu fețele ascunse în broboade colorate, veneau grăbite la piață cu legume, lapte și păsări adunate din satele răspîndite în deltă. Un lanț de lotci, fragile ca niște coji de nucă, se legănav priponite la mal. Stăpînii lor pescari, haholi și lipoveni, cu pletele lăptoase, cu bărbile încilcîte, abia treziți din somn buimaci, își strîngeau Țoalele pe care dormise noaptea afară, subt cerul liber, pe malul apei. După ce se închinau cu fața la răsărit, făcînd cruci mari și metanii cu fruntea la pămînt, intrau tăcuți în lotcile pregătite cu scule de pescuit la mare.

La încărcare, dealungul cheiului, trei vapoare de marfă

---

* Fragment din romanul: *Intr'un port, odată...*

așteptau să înceapă lucrul. Lingă ele, acostate, elevatoarele plutitoare forfoteau cu nerăbdare, aplecându-și gîturile ca niște berze gigantice, gata să soarbă grîul din pîntecele șlepurilor și să-l verse, ca un șivoiu de aur, în fundul hambarelor întunecoase ale vapoarelor de mare.

Muncitorii se înghesuiau, clae peste grămadă, îmbrîncindu-se în ghionturi ca să prindă loc la lucru.

Poștele se întocmeau cu mare greutate, alegîndu-se pe grupe: hamalii, lopătarii, stivatorii, ipistații. Strigăte, înjurături, certuri și încăerări se repetau în fiecare dimineață sub ochii santinelilor din port. Arbitru în prima instanță era gardianul Căpităniei Portului, reprezentantul autorității, însărcinat să țină ordinea și să înalțe la catarg *bandiera*, care însemna începutul celor opt ore de muncă în port. Spiritele erau agitate de cîteva zile. Veneau din alte părți cocorii — străini nepoftiți la lucru, concurînd pe cei localnici.

Șefii poștelor — *ceaușii* — tovarăși pe subt mîină cu patronii cafenelelor din port unde făceau plata, erau datori să ia la rînd un număr egal din toate naționalitățile: Romîni, Greci, Turci, Armeni și Lipoveni.

Un spirit de vrăjmășie și concurență dirză stăpînea toată mulțimea asta în lupta pentru pîne.

Solidari prin instinct, acest mozaic de rase alcătua adesea un bloc solid cînd se credea lovit în drepturile sale.

Americanul, care nu știa încă bine rostul lucrului în port, sosise prea tîrziu; alegerea muncitorilor se făcuse, poștele lucrau din plin. Sfios, umil, căta neștiutor în jurul său un sprijin. Cîțiva muncitori, rămași pe cheiu fără de lucru, începură a-și da coate șoptind cu ironie. Și unul mai poznaș, zîmbind pe subt mustață, zise tăios în gura mare:

— Mă, fraților, iaca și milioneru ajuns în tagma noastră... la sac și la lopată!...

Americanul pășind rar, cu genunchii îndoți, cu buzele strînse, trecu înainte. În dreptul gardianului Căpităniei se opri cu sfială, fără să scoată un cuvînt.

Dintr'o aruncătură de ochi, omul autorității înțelese. Domnul Bazgu, om vechiu în slujba portului, fost sergent în marină, era știut că are inimă bună, deși om iute la mînie și strașnic de ambițios în serviciu.

Domnul Bazgu își netezi cu dosul palmei mustățile mari, cărunte, de obicei victorioase, uneori pleoștite din cauza umezelii.

— Păi, te-ai sculat prea tîrziu... cam greu să te bag la lucru... au să facă gură ceilalți... nici n'ai carnet de muncitor în port.

— Ce să fac? Nu știam. Caut și eu să muncesc undeva, îi răspunse Americanul cu vocea stinsă.

— Spirule, — strigă poruncitor gardianul la unul dintre ceauși, — ia vezi fă-i rost și dumnealui, să-l bagi în poșta de pe șlep; oricum, să cheamă că-i tot patriot de-al vostru.

Spiru, înalt și îndoit, uscat ca un țir, abil și iscoditor, vorbea în surdină c'o dulceață în glas, veșnic cu mîna pe inimă:

— Cum ordonați, domnule Bazgu,... dar mă tem să nu avem iar scandal în port... Știți că în poșta mea e colțatul de Seceleanu, și după el se iau toți ceilalți ca oile.

Spiru, ceaușul, era bucuros să aibă cocori, adică muncitori noi, străini, pe care mai lesne îi putea ciupi la plata de sară în cafenea, dar îi era frică de gura romînilor colțoși care stîrneau toate scandalurile și grevele din port.

Abia intră Americanul la lucru și larma isbucni în șlep. Toți protestau strigînd în gura mare.

— Nu primim oameni străini la lucru în port... noi n'avem ce mîncă și veneticii ne iau pînea dela gură... afară... la Kefalonia... aici în țara romînească... ho! la oase... Și hui-dueli, urlete sălbatice se ridicau din pîntecele șlepelui.

Zadarnic căuta Spiru să-i potolească.

— Stați, bre frațico! Capitania l-a băgat-o pe el la lucru, să-i dea și lui o pîne.

— N'are drept Căpitănia să bage străini în concurență, — sbieră un muncitor, îndîrjit că nu poate eși mai repede din grîul în care se înămolise pînă la brîu.

Și tărăboiul creștea. Toți urlau din fundul plămînilor, cu spume la gură. Corpul șlepelui se sguduia vibrînd de larma infernală; părea o cușcă plutitoare în care se sbăteau sute de fiare iritate.

Cel dintăiu care svîcni afară pe punte furios, cu capul gol, cu haina pe-un umăr, fu Seceleanu. Dintr'un salt căzu glonț în picioare pe marginea cheiului. După el veneau alții cu lopoțile în mîna. Gardianul, hotărît, își îndesă șapca pe frunte și le eși înainte tăindu-le drumul.

— Ce, mă! Iar ați căpiat? Adică n'are drept un om din pricina voastră să cîștige o pîne?

Seceleanu, un uriaș bălan, vînjos, cu brațele goale, cu părul vilvoiu, cu fața și genele pudrate, cenușii de praful ridicat din grîu, se opri dirz înfruntîndu-l.

— N'are drept... noi trebuie să lucrăm aici... e dreptul nostru... noi am făcut armată... sîntem în țara noastră... să se ducă veneticii în țara lor.

Gardianul se stăpînea trăgîndu-se de mustăți.

— Cum mă, adică autoritatea nu poate, va să zică, nici'la un caz de forță majoră, să bage un om la lucru în port?

— Nu poate să ne răpească dreptul nostru... Cînd eu n'am ce mîncă, de ce să vină toate liftele străine să ne ia pînea noastră.

Un muncitor măruntel, negricios, se agita cu pumnii încheștați la spatele lui Secleanu.

Gardianul se răsti la el arătându-l cu degetul.

— Auziți, măi, că moare de foame. Dar cine și-a aprins țigara c'o bumască de o sută astă iarnă, de Sfintu-Vasile, în cărciuma lui Mocanu? Atunci când ți-o cîrpit socru-tău o 'păreche de palme de-ai văzut stele verzi. Muriți de foame când nu-i lucru în port, pentru că nu puneți banii deoparte când îi aveți din belșug; îi aruncați cu lopata pe băutura.

— Banii noștri îi bem. Cine ce are cu noi? — se auziră pe infundate cîteva glasuri răgușite.

— La nunta fetei lui Dobrică, n'ați pus voi bumăști la urechile cailor și n'ați umblat tot portul cu butoiul în birjă? Voi cîțiva colțoși sînteți capii răutăților și grevelor. Băgați-vă mințile în cap și păziți-vă clanța, c'o să vă achităm odată. Și domnul Bazgu, furtunos, se îndreptă spre pichet să scoată garda portului afară.

— Dacă-i așa, răcni un muncitor încrunțat, o facem și noi lată... Merge pe ambiție, nu ne lăsăm nici noi... Să mergem, fraților, până la capăt.

Și deodată, Secleanu, de cuvîntul căruia tot portul asculta orbește, își smulse surtucul de pe umeri și-l înălță pe coada unei lopeți, ca un drapel filfiitor.

„Opriti poșta, măăă! Opriti poșta, măăă!“

Și glasul lui tuna deasupra sgomotului de la vapoare, ca un muget de taur, pierzîndu-se în largul mării. Tot lucrul portului, ca la o supremă comandă, se opri prin farmec.

Sgomotul elevatoarelor, bătaia pistoanelor, scrișnetul macaralelor se potoliră scăzînd treptat, înăbușite parcă de-o mîină nevăzută. Cei din urmă nori de fum eșiră gilgîind pe gurile coșurilor negre, topindu-se în văzduh. — și portul căzu în agonie.

Cheiul, negru de oameni. Toți părăseau lucrul de pe apă și coborau la uscat. Eșeau la lumină orbiți din fundul hambarelor întunecoase, izvorînd ca furnicile din toate găurile de la vapoare. Coborau prăfuiți, asudați, pe jumătate goi, cu sacii pe umeri, unii îmbrobodiți ca femeile, alții cu bureți și cîrpe legate la gură, ca să oprească praful ce înghițeau, prefăcut în plămîni într'un noroiu cleios.

— Ce este? Ce s'a întimplat? De ce s'au tăiat poștele? se întrebau unii pe alții. Și nu se dumereau de ce s'a oprit lucrul în toi.

De la înălțime, pe-o movilă de cărbuni, Secleanu, cu capul gol, cu mînecele cămășii suflecate, vorbea cu înflăcărare multîmii adunate.

— Fraților!... ni se ia pînea de la gură... nu se respectă dreptul nostru. Tovarășii!... nici unul să nu intre la lucru

până ce nu se face din nou controlul străinilor intrați în munca portului...

Căpitanul de port, în drumul de-acasă la birou, se opri se la cafeneaua lui Stamate, să-și bea, ca de obicei, ceaiul de dimineață. Abia se așezase pe scaun, când sosi găfîind gardianul, omul autorității, ca să-și depună raportul de cele întimplate în port. Cîteva trăsuri hodorogite, cu caii schiopătînd în galop, veneau în urma lui. Agenții și căpitanii de la vapoarele unde se opri se încărcarea grăbeau alarmaji, să afle cauzele care au provocat iarăși greva în port.

Căpitanul portului, la masă în fața ceaiului care se răcise, asculta crunt, strîngînd între degete o bucată de covrig uscat.

— Să mi-l trimiți pe Seceleanu la birou. Să plece imediat la fața locului dragomanul dela căpitanie și să se facă din nou controlul poștelor. Pe American să-l scoți din lucru, să-i faci carnet de muncitor și să-l dai la lopată la vînturat porumb.

— Apoi, acolo sînt numai femei și fete. Nu-l primesc cu nici un chip. Nu știți?... cu muerile avem tărăboiu mai mare decît cu bărbații.

— Trece-l atunci pe celălalt mal, la atelierele Comisiunii. Roagă-l pe inginerul englez să-i găsească și lui ceva de lucru.

Tocmai se ridicase căpitanul dela masă, cînd zări pe consulul elen trecînd spre birou. Elegant, zîmbitor, c'o floare la butonieră, cu mersul legănat, salută respectuos.

— Apropo, domnule Consul, ce faceți cu nenorocitul d-voastră de American? Nu are ce mînca.

Consulul se opri codîndu-se cu politeță.

— Scuzați, d-le Căpitan, omul acesta nu ne aparține, nu-i un *sujet* elen. Consulatul nu are îndatorirea să se ocupe de el. Cred că este *citoyen français* și cade în sarcina consulatului respectiv.

— Ei bine, dar în fond e un compatriot de-al d-voastră, și-i păcat să-l lăsați să moară de foame ca un cîne.

— Pardon, vă rog, — se grăbi consulul, abia stăpînîndu-și enervarea, — nu confundați. Omul acesta care a debarcat aici este venit din pușcăriile franceze. Poate un evadat, poate un criminal periculos. Nu este altă soluție decît repatrierea lui.

— Cum, — zise căpitanul surîzînd, — cine o să-l ducă înapoi la Cayena?

— Mă rog, să se întoarcă de unde a venit. Noi nu primim pe toți bandiții, pe toți evadații din pușcărie. În colonia elenă de aci, nu avem decît oameni corecți și muncitori.

Discuția urmă în mers pe drum, până se opriră amîndoi deodată în loc, chiar în dreptul consulatului francez, care era instalat în biroul de cereale al casei Dreyfus. Directorul

Jean Focas, un levantin tînăr, ras, svelt — tip american — conducea filiala mării case franceze și gira onorific consularul Republicii. Imbrăcat într'o pijama de păr de cămilă, sta răsturnat într'un fotoliu de piele, citind ziarul *Le Temps*, în timp ce degetele îi jucau pe niște metanii cu boabe de chilimbar — obiceiul oriental.

— A poștiți, vă rog. Ce onoare!... Cu ce vă putem servi? Cîte-o cafea cu caimac... Și directorul se pierdu în politete, frîngîndu-se în două.

Căpitanul îi tăia scurt vorba.

— Ce faceți cu Americanul d-voastră? Nu-l primește nimeni la lucru. Numai buclucuri am în port din cauza lui.

Vice-consulul onorific al Republicii Franceze își încreți deodată sprincenele schimbîndu-și figura, numai o clipă, căci își reveni răpede și, surîzător, începu să vorbească în surdina, c'o voce dulce, aproape muzicală.

— Vedeți, e o chestie foarte dificilă, e un caz excepțional... Am încercat să aranjez cu domnul Director al Poliției, să găsim soluția de izgonire, neavînd actele în regulă și nici bilet de liberă petrecere în țară.

De sigur, e chiar în interesul autorităților să scăpăm portul de un asemenea tip incomod și indezirabil. Am vrut să-l imbarc pe un vapor francez, comandantul a refuzat să-l ia. Am ajuns, din cauza lui, în conflict cu agenția companiei Fraissinet.

Am raportat cazul Consulatului general francez din Galați. Vaporul e considerat ca teritoriu național. E dator să-l ia pe supusul pe care-l predau eu. Nu-i logic? Am vorbit și cu domnia dela Comisiune și mi-au promis...

Căpitanul, care se posomorise ascultînd, îi taie scurt vorba :

— Mă mir că, pentru aranjarea chestiunilor de acest fel, vă adresați greșit la Comisiune și la poliție, care nu au dreptul să se amestece în afacerile portului. Iată cum se creează conflicte de atribuții între autorități.

Vice-consulul se îngălbeni. Toată diplomația lui abilă dăduse greș.

— Vă rog, pardon, n'am avut intenții să ofensez autoritatea... Și se pierdu în nesfîrșite scuze.

Căpitanul, iritat, se îndreptă grăbit spre ușă, uitînd să dea mîna celor doi reprezentanți consulari care se uitau îngrijați unul la altul.

Gardianul căpitaniei aștepta în stradă.

— Inginerul englez nu vrea să-l primească pe American la lucru. Ci-că e prea bătrîn, n'are ce slujbă să-i dea.

— Nu i-ai spus că l-am trimis eu?

— Ba da, și mi-a răspuns că nu poate nimeni să-i impună lui ce oameni să ia la lucru.

— Așa ți-a spus? Bine. Vom vedea. Și căpitanul, cu sprincenele încruntate, se îndreptă spre birou.

„Poftim... prestigiu!... Cine dracu m'a pus!... își spunea el în minte, chinuit de-o idee fixă: cum să rezolve cu tact și diplomatie noul conflict dintre căpitanie și serviciul tehnic... „Și asta numai din cauza Americanului!“

Greva în port se sfârșise. Americanul nu putuse intra nicăeri la lucru. Sta amărit, răzleț, pe marginea cheiului, cătînd în jos la apa cenușie care curgea spre mare. Ca să-și înșele pofța de fumat, sugea între buze un ciot de lulea stînsă. Tutunul era pe sfârșite și nici un dolar nu mai avea în pungă.

Aștepta pe Ahile Harapul, care îi făgăduise să-l bage în lucru la pontonul vaporului poștal. Urgisit de toate rudele, Americanul, fără nici un sprijin, asculta cu umilință de vărul său Ahile, singurul care-i întinsese o mîna de ajutor — din milă sau din calcul?...

Din spre ponton, Ahile îi făcu semn cu mîna să vină la el.

— Ascultă, măi Nicolachi, am eu un plan bun pentru tine, ca să cîștigi o pine. Este la pichet o barcă fără stăpîn. S'o ceri tu de la căpitanie.

Americanul, care asculta cătînd în jos, își ridică deodată ochii și întrebă scurt:

— De ce n'ai cerut-o tu până acum.

— Pentrucă mie nu mi-o dă. Ție, sînt sigur că ți-o dă căpitanul, dacă o ceri. Să punem noi mîna pe ea și facem treabă. Ascultă, Nicolachi, la mine: un grec cu doxă nu moare, în țara asta, de foame. Și Ahile ridică un deget la frunte, iar buzele lui late schițau un zîmbet plin de înțeles — planul lui nu-l spusese decît pe jumătate.

La pontonul vapoarelor poștale, nu se formau zilnic echipe de lucru ca la cereale. Era un grup permanent de muncitori. Greci și Romîni, care lucrau în tovărășie de cîțiva ani. Lui Ahile Buzatul, zis și Harapul, i se recunoștea oarecum, în baza vechimii, un fel de autoritate asupra întregului grup. El trata stabilirea prețurilor pentru descărcarea mărfii, în calitate de decan al hamalilor dela pontonul vapoarelor poștale.

De dimineață, înainte de sosirea celorlalți lucrători, Ahile îl adusese pe American la ponton și începuse descărcarea unor butoaie pe mal.

După jumătate de ceas, veniră și ceilalți lucrători. Sburliți, cătau toți cu necaz la Americanul care se făcea că nu-l vede. A fost de-ajuns unul să înceapă:

— Așa ne-a fost vorba, Harapule? Să-ți aduci la lucru

toate rudele tale calice? Și toți începură să strige în gura mare :

— Afară, afară cu el!... Nu primim cocori venetici... care au scăpat din pușcărie, — adăugă unul, strigînd mai tare decît toți.

Ahile își întoarse capul, fulgerîndu-l cu ochii tulburi de minie și dispreț.

— Tocmai tu te-ai găsit să sbieri, care ai făcut doi ani de pușcărie? *Chi-taxi-mutra!*

— Eu n'am făcut nici tilhărie, nici moarte de om... Chestia mea a fost o afacere de apă, după cum e meseria noastră... De unde ți-ai luat tu dreptul să faci ce vrei aici?

— Ce inimă, bre, aveți voi? Un om sărac să nu poată cîștiga o pîne? — încercă dulceag Ahile, încă o dată, să-i înduplece.

— Afară! afară! Oxo! oxo! ho! la ocnă! La apă cu el! — se auzi un glas din mulțimea care urla îndîrjită. Și un hamal spătos se răpezi să-i dea un brînciu Americanului de pe ponton în apă. Ahile îl apucă de-un braț și amîndoi se încăerară.

Smuncituri, îmbrînceli, învălmășeală. Și cînd se văzu împresurat, Americanul se ghemui, și răpede, c'o singură mișcare, își smulse cuțitul dela brîu. Cel care-i pusese mîna în gît se trase un pas înapoi speriat. Un gol, deodată, se făcu în jurul bătrînului sburlit și furios, care aștepta gata să lovească, la pîndă, cu ochii scinteind ca o fiară încolțită. Toți urlau amenințîndu-l, dar nici unul nu îndrăznea să se apropie. Pe pieptul lui desvelit, printre bucățile cămășii sfișiate, se distingeau bine niște linii violete pe albul pielii goale — tatuajul numărului de condamnat.

— Uitați-vă la el, — arătă unul cu degetul, — e înfierat pe toată viața... Uite matricola de ocaș pe pieptul lui.

„La ocnă! la ocnă!...” — începu să strige toată lumea gură-cască adunată în fața pontonului.

O sentinelă veni în fugă. Cu patul puștii, risipi mulțimea. Și tot alaiul fu împins pe cheiu, în spre Căpitănia portului unde avea să se facă judecata.

Jean-Bart

Tehnica artistică și cealaltă tehnică

Variații îndărătnice pe o temă simplă

De cînd s'a mutat la București, revista aceasta pomenește de Paul Valéry într'un fel și grad care pe mulți cetitori i-ar putea impresiona monoton. Răspunderea pentru acest păcat contra varietății — varietatea e capitol mare în codul jurnalisticeii perfecte — o poartă subsemnatul.

Adevărat, Valéry e, cum se zice, subiect iritant. Multe din scrierile lui sînt închise prin tiraj bibliofilic. Prin urmare, sînt căutate și de acei oameni de gust, care adună cărți fără a fi cetitori prin vocație naturală, ci au pasiune și competență numai pentru arta cărții. Aceștia însă fac, chiar fără voie, autorului o reclamă de calitate superioară. Apoi Valéry e autor greu; este și academician totuși. În materie de glorie literară, zestrea lui e, pur și simplu, strălucită.

Stăruința mea se explică însă prin alte considerații.

Sînt alături de cei care cred că izvorul cel dintăiu pentru cunoașterea artei îl formează mărturiile artiștilor asupra experienței și practicei lor specifice. Mi se pare că operele de artă trebuie înțelese artistic, înainte de a fi interpretate și utilizate filozofic, psihologic, sociologic sau altminteri cumva. Desfacerea artei de alte sisteme ale spiritului, cu care, în vremuri, a fost ea amestecată, este o faptă istorică ce s'a desăvîrșit în timpul nostru. Dela Flaubert și Gautier, prin Parnasieni și Simboliști, fenomenul s'a afirmat pînă la elementară claritate, chiar în arta care părea cea mai robită scopurilor teoretice și practice, în arta literară. Aici, întîmplarea aceasta a avut, între altele, efectul considerabil de a despărți arta literară de „literatură“. Artă corespunde unei poziții extreme a spiritului, ca și, de exemplu, matematica; iar literatura reprezintă o mediocritate, căreia, simptomatice, artiștii franceji moderni i-au dat înțeles profund depreciativ. Franța e locul conștiinței artistice celei mai rafinate. Ceiace, mai

mult în treacăt și inconsequent, au spus altădată Goethe sau Kant, s'a luminat, în afară de orice cărturărie filozofică, consequent și strict, în gândirea unor artiști franceji. Arta pentru artă, cum zice formula exploataată arbitrar și vulgar, nu a fost un amănunt al vieții artistice franceze: ea înseamnă o epocă necesară a spiritului în general. Concluziile acestea elementare le-am arătat și eu, cât am putut mai clar, în anii 1910 și 1914, în *Süddeutsche Monatshefte* din München. Când, acum zece ani, am început să cunosc pe Valéry, confirmarea exactă a acelor concluzii, din partea unui artist gânditor ca el, mi le-a făcut, cum ușor se poate înțelege, încă mai prețioase.

Se va întreba: ce e de vină cetitorul român, în asemenea preocupări și preferințe? — Cetitorul, poate că nu, ori prea puțin. Dar pe scriitorul român, în deobște, lucrul îl privește. cred, destul de energic. Fiindcă adeseori, scriitorul român se poartă și lucrează după dogma romantică a inspirației libere, a „vieții trăite”, — „carne din carnea și sînge din sîngele artistului”.

Operează încă, nemărturisit acum, formula robustă și veselă a „băiatului deștept”, care glorios își bate joc de orice pregătire artistică, de tehnică și nu mai știm ce pedantisme d'al de astea ale Occidentului înțepenit, poate chiar timpit de carte. Nu e vorba: tînărul sau și maturul scriitor, tot cu literatură franceză operează — cum s'ar putea altfel? — dar, știți, cu grație capricioasă, *au hasard de la librairie*. Spun aceasta, cu rezerva neapărată, că în scrisul românesc există doar artiști literari necontestabili. Vorbesc numai de o tendință, ascunsă și adînc pătrunzătoare.

De curînd (în *Commerce*, XXII, caetul de iarnă, 1929), în o prefață la traducerea unui poem al lui T'au Luan Ming (365—427 după Hristos), Valéry se întreabă cuminte: de ce, în timpul nostru, unde tehnica e suverană și idol, „industria literară și artistică respinge tot ce e metodă transmisibilă, orice măsură comună, orice condiții de comparare universal consimțită?” Astfel descopere Valéry o frumoasă contradicție. Iar spiritele comode ar putea scoate, din constatarea aceasta a poetului parizian, oarecare justificări pentru persistența, în părțile noastre răsăritene, a unor idei literare romantice despre care vorbeam adineaori.

Ne putem întreba: care sînt purtătorii acelei contradicții a timpului nostru?

Sînt mai mulți literați nesimțitori față cu tehnica artelor, astăzi decît în alte vremuri? Sau: a fost, altădată, publicul mai artist decît astăzi, deci mai cunoscător în tehnica de artă?

Fără îndoială, a improviza stihuri, sau a ticlui maxime, de exemplu, au fost exerciții care, alături de mandolină, flaut sau harpă, se cuprindeau în buna creștere a omului de lume;

și se poate că, pe atunci, omul de lume judeca mai mult decât cel de astăzi după metrică, sintaxă sau regulile compunerii muzicale, pe când publicul nou, dela romantism încoace, cercetează pe artiști numai de idei generoase, sau le cere informații de viață palpitantă.

Să nu uităm că astăzi capacitățile diletantice ale publicului sînt absorbite de sporturi. Mașinismul a deschis cîmp nou de satisfacții oarecum estetice. „La difficulté vaincue”, era metodă de voluptăți literare în veacurile XVII și XVIII; acum ea s'a permisut la automobil, avion, motocicletă. Metrica și sintaxa elegantă au cedat acestor concurenți; și amintindu-ne acestea, simțim că se atenuază contradicția relevată de Valéry. Poetul vrea ca înflorirea tehnicii mașiniste să fi întărit, corespunzător, conștiința tehnicii de artă. Dar viața istorică nu pare a se fi lăsat vreodată supusă unei asemenea logice. Și apoi: nu e tot „logic”, ca trebuințe și plăceri să-și schimbe orientarea? Energia disponibilă din sfera unor anume trebuințe și plăceri și-a schimbat acum orientarea, și atît.

Nu e nicidecum constringător, ca oamenii din aceeași vreme să cultive, cu egale scrupule tehnice, sonetul și motocicletă. Însă, poate, din contra.

Este foarte interesant — și iarăși „logic” — că artiștii devin cu atît mai artiști, cu cît publicul se face mai mult motociclist, aviator, și altele așa. Valéry nu uită că specializarea e, alături de cultul tehnicii mașiniste, un semn mare al timpului nostru. Se miră totuși, că publicul pare a nu vrea să recunoască artistului și artei dreptul la specializare, — ca și cum efectul prim al specializării n'ar fi tocmai o *specială* neînțelegere față de specialitatea celuiilalt. Înțelegerea și armonizarea, în acest punct, aparțin viitorului: acum sîntem în fierberea începuturilor; spiritul ne e plin de confuzii, rămășițe din vechi prejudecăți ierarhice. Nu ușor vor ajunge oamenii, nu numai a pricepe, dar și a simți, îndreptățirea egală a capacităților și tehnicilor diverse, în inventarul total al culturii.

Pentru cel ce se interesează de artă, fenomenul capital e desigur acea conștiință acută a specializării, proprie artistului actual. „L'art même du romancier m'est un art presque inconcevable” — își începe Valéry *Omagiul* către Proust. E greu să ne închipuim o vorbă de om specializat mai simptomatică decât această mărturisire a poetului. Față de aceasta, ne e suprem indiferentă orice credință diletantică a publicului, inclusiv camlota literară pe care o produc furnizorii săi, — fără tehnică, prin liberă inspirație.

Dacă un Valéry face greutăți pentru a înțelege că, alături de „poem”, care e „le système pur des ornements et des chances du langage”, vorbirea poate funcționa expresiv, deci artistic, pentru a intensifica și concentra imaginile experienței

noastre imediate despre oameni și lucruri în ordinea ei normală, — atunci putem vedea liniștit că publicul, specializat și el altfel, deloc nu-și dă sama de artă în general ca o specialitate exact determinată .

De sigur, toate aceste amănunte nu pot nimic contra adevărului elementar, că artiștii și cunoscătorii de artă trebuie să prețuiască tehnica artei ca o condiție de existență a acesteia. Celalt public e liber să creadă că arta e chestie de bunăvoință, de entuziasm, de pasiune oarecare.

Insistențele lui Valéry asupra tehnicii privesc mai întâiu pe producătorii artei; însă negreșit apoi și pe acei ce se amestecă să o judece. Fiindcă, dintre toate adevărurile sămănate de veselul Alecsandri, „Romînul e născut poet“ pare să se fi deșteptat, de o sumă de ani, cu o nouă putere operativă, întărită prin acel generos „Scrieți, băeți!“ ce răsună tot din veacul de aur al scripturilor romîne, ne este deadreptul prescris ca, pentru echilibrarea conștiinței noastre literare, să insistăm asupra acelor insistențe ale lui Valéry.

Aceste lucruri interesează pe scriitorii de meserie. Inșă nu are referentul și criticul literar obligația de a scrie uneori, exclusiv chiar, pentru aceștia? Cred că dreptul specializării poate fi invocat aci, fără a supăra publicul de dinafară, care ușor poate trece peste asemenea paragrafe oarecum ingrate.

Pentru a vorbi din nou în apărarea tehnicii de artă, Valéry ia ca prilej traducerea unor poezii chineze. Chinezii, zice el, au fost cel mai literar dintre popoare; singuri ei au îndrăznit a încredința literaților cîrma țării. Cu părere de rău notează el că Chinezii au neglijat matematicile; și se miră cum oameni atît de ingenioși au putut rezista farmecului numerelor și al simboalelor. Valéry e pătruns de respect pasionat în fața științei matematice: dignitatea apodictică și, probabil, hermetismul ei, par să formeze, în conștiința acestui poet îndrăgostit de prestigiu, idealul însuși al vieții spiritului.

„Il faut donc se faire une règle simple et assez constante, qui ne peut sans doute, qu' être arbitraire dans son principe, mais qui soit fixe, une fois choisie, — qui s'ajuste à des caractères de l'oeuvre existant nécessairement dans toutes les oeuvres, et qui réduise le plus possible la part du sentiment personnel“.

Această restrîngere a „sentimentului personal“ aplicată poeziei este caracterul care face din Valéry o curiozitate neplăcută cetitorului oarecare. Astăzi, filozofia matematicilor caută a mări simțitor elementul convențional în constituirea acestor științe. Relativismul nou, care, prin gura lui Poincaré, umanizează surprinzător fizionomia clasică a matematicilor, va fi încîntat pe poetul care le iubește, mi se pare, nu fără invidie. Și invers: îl supără esențial întîmplarea că, astăzi,

literații și publicul au pus, în locul convențiilor unei vechi estetice naiv obiective — „une convention de rupture et d'incommensurabilité”, și, prin aceasta, a făcut imposibilă orice „judecată” în materie de artă. „L'art, dans l'opinion des modernes, est si étroitement associé à l'idée fixe de spontanéité, ou à une sorte de spiritualisme révolutionnaire, qu'un ouvrage qui ne respire je ne sais quoi de rebelle et de factieux est présumé peu intéressant”. Cum viața poeziei chineze a fost de un rar conservatism, nu se află alt exemplu mai solid pentru apologistul tehnicii în arta literară. Mallarmistul riguros pare să regrete numai lipsa de interes pentru matematici ca metodă generală a spiritului aptă să deslege superioare posibilități unei arte poetice severe.

Să însemnăm bine aceasta: din tehnica poetică, Valéry exclude categoric gramatica. „Ce n'est pas que je m'inquète de la correction grammaticale toute sèche: orthographe et accords sont des observances de pure vanité, qui n'engagent pas les vrais intérêts du discours et qui n'ont rien à faire avec les valeurs vives de l'esprit”. — Însă gramatica „toute sèche”, este tocmai elementul exact, liber de „sentiment personal” în comunicarea verbală. În acest element, singur, se găsesc cele mai precise și sigure „rites et coutumes”; în gramatică se află „les méthodes transmissibles, les communes mesures” cele mai general obligatorii. De aceea, critica literară în vremea clasică, pe care atât de mult îi place lui Valéry s'o citeze ca model de conștiință artistică, a fost, esențial, critică gramaticală, dela Malherbe până la Voltaire, și la cei din urmă epigoni ai clasicismului.

Noua știință a limbii, care vrea să reducă toată gramatica la stilistică, să sacrifice uzul general al vorbirii intențiilor individuale, și prin paradoxală uzurpare, să lărgească, în domeniul graiului, partea estetice în paguba logice și a practicei, este un reflex evident al filozofiei lui Fichte, din pur spirit romantic născută. Dar acest romantism este, acum, singurul fundament admisibil al creației ca și al interpretării, în arta literară. Este interesant a determina, în Valéry tocmai, granițele oricărei încercări actuale de a fi — clasic.

Spune Cocteau (în *La Nouvelle Revue Française*, 1 iunie 1930, fragment din ineditul *l'Opium*): „Oricare ar fi individualismul, partea solitară, rezervată, aristocratică, luxoasă, monstruoasă a unei opere de maestru, ea rămâne totuși socială, în stare să ajungă pân'la altul, să miște, să îmbogățească material și spiritual o masă. Dar trebuința de a se exprima dispare la hedonist. El nu caută a realiza capete de operă; caută a se preface pe sine în cap de operă, — cel mai necunoscut, cel mai egoist cap de operă”.

Putem neglija legăturile, întâmplătoare în fond, ale acest-

tei observații cu apologia opiului. Cocteau arată aici punctul de plecare al oricărei activități estetice. Această poziție *egoistă* a spiritului este început absolut. — atit cît asemenea stare inițială poate fi sugerată prin vorbe. Intensitatea acestei stări este măsura talentului artistic. Restul e social, și se poate reduce la domeniul reproducerii mecanice. Valorificarea estetică a oricărei tehnice expresive nu se naște decît din acele pure capete de operă egoiste, eminent nesociale. Diletanții, dacă sînt oameni de gust și de scrupul estetic, se închid definitiv rezignați în asemenea capete de operă intime. Fiind neputincioși să creeze ori să rafineze tehnica, singurul hedonism care le șade bine este cel mai modest, adică cel mai nesocial posibil. Inșă diletantul e, foarte adesea, ca printr'un deosebit blestem, — nemodest. In realitate, mulțimea „artiștilor” e multime de diletanți fără modestie. Față de existența lor masivă, insistențele artiștilor adevărați — a acelui fel de oameni în stare să uite, în visarea capetelor de operă „egoiste” în care necesar îi transformă instinctul lor artistic, orice zgîndărire de a se publiciza — în favoarea tehnicei, pe care ei singuri pot să o creeze și să o modifice, este operația salutară prin excelență.

Tehnica e măsura transmisibilă a energiei hedonismului pur, adică nesocial, al artistului.

Fiindcă acest hedonism nesocial este, în diletanții ce formează masa debitanților de literatură, aproape de zero, tehnica le apare lor neglijabilă. Acesta e, de exemplu, romantismul „băcților deștepți”, — un romantism social. „Băcții deștepți” sînt hedoniști de piață.

Paul Zarifopol

Moartea dresorului de sticleți

A murit dresorul de sticleți !.
A murit și ultimul dresor —
A murit cu minile pe ei
Și ochii 'nfipti în ochii lor..
Și'n odaia lui, n'au mai rămas
Decît note muzicale pe pereți,
Portativele de sîrmă, fabricate de ovrei,
Coliviile de sfoară, cu grăunțele de mei,
Și vre-o sufă de duzini de cîntăreți
(Imbrăcați în doliu mare),
Ce-au cîntat la 'nmormîntare
Și-au să-i cinte și la parastas!..

A murit dresorul de sticleți !..
A murit dresorul, fericit
Că sticleții lui —
Copiii nimănui,
L-au stimat și l-au iubit,
Și că el a scos din ei,
O falangă minunată
De maeștri cîntăreți.
Nu țircovnici mititei
Ca dresorii de-altădată..
Și e drept, că lucrul cel mai greu
E să-și piardă omul vremea cu sticleții,
Ca să pună la curent analfabeții
Cu ce-a neglijat să-i pună Dumnezeu.

A murit dresorul de sticleți!..
Dar (surpriză mare) după ce-a murit
Guralivii cîntăreți s'au răzvrătit,
Declarînd că 'n cariera lor,
Nu mai au nevoie de-alt dresor..
Și, din coliviile de sfoară,
Au zburat să cînte 'n stradă, afară..
Și-au jurat solemn, pe viitor
O completă libertate
Pentru cîntecele toate,
Și sticleții, toți, să cînte numai după capul lor!..

A murit dresorul de sticleți!..
Bine c'a murit la timp și el,
Că era alcoolic, bilbuit și chel..
Dar (la drept vorbind) era „dresor“,
Fiindcă, după moartea lui, sticleții
Când au vrut să cînte după capul lor,
Au dat „kix“ cu toți..
Și cîntăreții
S'au întors afoni la colivie —
S'au întors cu toți.
Dar ce folos,
Că dresorul ce-a murit, nu e Cristos,
Și dresorul mort nu mai învie!..

Ion Minulescu

Despre individualitate și nemurire

Am socotit totdeauna că definiția Creștinismului se află în „crez”, și pentrucă nu mai pot crede multe puncte ale acestui „crez”, — cum ar fi, bunăoară, învierea morților, — n’am cutezat niciodată să mă numesc creștin. Ar fi însemnat să port o etichetă falsă. Cum, însă, Dean Inge arată că „crezul” nu te obligă cîtuși de puțin și că Creștinismul poate să-și inoiască și să-și schimbe ideile la infinit, mai că ași fi tentat să-mi spun creștin și să accept doctrina.

Voi intra în subiect ocupîndu-mă de nemurire. Sînt în această problemă idei care se adresează spiritului nostru. Acest gen de comunicare spirituală ne e cît se poate de străin și, totodată, cît se poate de familiar, căci împărtășim aceleași idei. Viețile noastre spirituale au numeroase puncte de atingere. Așa dar, să vă pun o întrebare: Intrucît putem susține că viața spirituală pe care o împărtășim e nemuritoare? Dar, și mai mult, țin să vă pun o altă întrebare pe care și eu mi-am pus-o adeseori. Ce este acest H. G. Wells care cugetă acum înaintea d-voastră?

H. G. Wells e un om care s’a născut în anul 1866 și care, deatunci, a umblat încoace și încolo și a făcut ba una, ba alta. O parte de gîndire, care poate fi considerată că este a lui, se află aci de față. Dar putem fi siguri că *el* e în întregime aci? Pot să afirm că, departe de-a lua parte în întregime la această discuție, foarte mult dintr’însul nu se mai află nicăeri. Cea mai mare parte din el nu mai există. A murit. A pierit și s’a uitat. În cea mai mare parte, el e tot atît de mort ca și bunicu-său.

Să vă lămuresc mai amănunțit ce vreau să cred prin aceasta. Să ne gîndim la copilăria sa. În anul 1867, el era un copil mic și extrem de zburdalnic. Avea o sensibilitate vie și un mod violent de-a se manifesta. Intr’o bună zi, se petrecu un eveniment extraordinar în viața lui. Credea poate că a sosit sfîrșitul lumii. Sta culcat pe o canapea, se rostogoli de pe ea și căzu. Era normal ca din această căzătură să se alea-

gă cu spaima. Dar căzu pe o sticlă, sticla se sparse și el își tăia îngrozitor fața. Trupul acesta pe care-l duc cu mine mai poartă o cicatrice la un ochiu. Firește că pruncul s'a speriat și s'a lovit; că a fost ridicat și calmat; că a venit doctorul și i-a cusut rana. Ce profuziune de simțire, ce larmă trebuie să fi fost! Și ce știu eu, acum, din toate astea? Nimic, nimic altceva decît ceiace mi-a povestit mama. Tot ce am simțit, toată spaima, toate amănuntele au dispărut din existența mea conștientă. Toate astea au murit cu desăvîrșire. Atunci, cum pot spune că H. G. Wells — cel de un an, e aici? Poate că veți spune: „desigur că este!” Dovadă — cicatricea. Și dacă pruncul acela de douăsprezece luni n'ar fi existat, cum ar fi putut exista scriitorul de astăzi?

Dar să ne oprim puțin la bunicu-meu. Era grădinar și se pricepea la creșterea trandafirilor. Intr'o zi, cătră sfîrșitul domniei lui George al III-lea, stătea subț arșița soarelui într'o grădină din Penshurst și altoia un trandafir. Știu despre aceasta, așa cum știu că H. G. Wells a căzut de pe canapea în anul 1867. Și băgați de samă că, dacă bunicu-meu n'ar fi existat, n'ar fi putut să existe scriitorul de azi. Nasul și ochii mei n'ar fi avut culoarea pe care o au. Dacă cicatricea este H. G. Wells din 1867, ochiul este Ioseph Wells din 1828. În chipul acesta, după același criteriu, dacă pruncul H. G. Wells trăește încă, mai trăește și bunicu-său. Și în măsura în care e mort și uitat unul, tot atît e și celalt. E aceeași continuitate fizică, dar și aceeași uitare.

Să trecem mai departe. Ideia că gîndul care servește acum pana lui H. G. Wells nu e H. G. Wells în întregime, e de o mare importanță pentru susținerea punctului meu de vedere. Nu numai că nu sînt în realitate copilul din 1867, dar nu sînt nici tînărul de douăzeci de ani, bolnav și capricios, care a trăit în 1886. Acela lupta subț o povară pe care o socotea nedrept de grea. Vorbea și scria. Am fotografii de-ale lui de pe vremea aceea. Ii păstrez fleacurile pe care le scria. În ceiace privește viața mea, nu pot să identific persoana mea de astăzi cu acela. L-am lăsat în urma mea aproape în aceeași măsură în care l-am lăsat și pe bunicu-meu. Pe de altă parte, am colaborat de curînd cu unul din fiii mei, și am constatat că ne potrivim în multe privințe, și în mentalitate și în înclinațiuni. Astăzi, îl simt mult mai bine pe H. G. Wells din 1886, sau chiar pe H. G. Wells din 1896, pe care-l regăsesc într'o fotografie purtînd favorite și mustața lăsată, și hoinărind cu bicicleta pe șosea.

Să trecem acum la alt aspect al acestei ciudate chestiuni. Șirul de astăzi al gîndurilor mele e ceva cu mult mai puțin decît H. G. Wells, care — din punctul meu de vedere — e în mare măsură mort. Dar e și ceva cu mult mai mult decît H. G. Wells. Scriu eu acum despre ceiace e nemuritor în noi,

dar nu H. G. Wells a provocat această problemă: ea i s'a impus dela sine. El a auzit oameni care vorbeau despre această chestiune și o predicau. El a cetit ceiace s'a scris în această direcțiune. Oameni, care au murit în Egipt acum cinci mii de ani și ale căror nume și chipuri, și obiceiuri, și păcate sînt cu totul uitate, au vorbit despre ea. Plato, Budha, Confucius, Sf. Pavel, fiecare a avut ceva de spus în chestiunea asta. E o discuție care a intrat în viața noastră de cum ne-am făcut mai mari. Putem lua parte la ea și să o schimbăm întrucitva înainte de a o trece mai departe. E ca o rază de lumină ce trece printr'o prizmă, care poate s'o atingă, s'o refracteze sau chiar s'o polarizeze și s'o redea apoi *schimbată*. Prizma sintem noi. Gîndurile existau înainte de-a ne fi născut, și vor continua să existe și după ce ne vom fi dat sfîrșitul.

Dar mai e ceva fundamental, care va părea sau cea mai limpede realitate, sau cea mai bizară speculațiune, — anume, acest H. G. Wells care scrie acum și care e cu atît mai departe de a fi nemuritor, cu cît cea mai mare parte din el a și murit și a dispărut pentru totdeauna. Dar mai presus de acest H. G. Wells, există ceva viu și în continuă creștere, o neconținută rafinare de idei, un proces de cugetare care cristalizează laolaltă toată gîndirea umană. E ceiace se află exprimat în scrisul său. Acest proces de cugetare a trăit cu mii de ani înainte și — după cîte știm — își va continua viața fără întrerupere, trecînd din spirit în spirit, din generație în generație. Noi sintem oameni muritori, dar sintem conduși de idei nemuritoare. Noi nu sintem numai noi, sintem și o parte din experiența și cugetarea umană.

O a doua chestiune fundamentală, pe care omul a cugetat-o veacuri de-a rîndul și pe care ne-o punem adeseori cei mai mulți dintre noi, turburîndu-ne, e chestiunea de a ști: ce este individul? E o problemă strîns legată de aceia a nemuririi. Ce raport există între individ și specie? Ce raport e între parte și întreg? Ce raport e între unul și mulți? Ce raport e între el sau ea, ca întreg, și mediul înconjurător? O mare parte din dialogurile lui Platon cuprind experiențe și cercetări în această direcțiune. Cred că pentru multă lume felul acesta de discuție va părea pedant, plicticos și fără sens. Ei nu vor pricepe ce rost poate să aibă. Ei simt — cu siguranță — că sînt indivizi, și cu asta au pus capăt chestiunii. Vor mărturisi că nu vor să se frămînte pentru atît. Foarte mulți pareă trăese în așa fel încît nu vor să-și muncească mintea cu nimic. Dar pentru alții, aceste chestiuni sînt pline de înțeles, ba pentru unii dintre noi ele alcătuiesc una din cele mai de samă preocupări.

Socot că cel mai firese și mai evident răspuns la întrebarea „ce este un individ?”, ar fi că este o ființă vie separată de restul lumii. E născut sau clocit ca un *eu* bine dis-

tinct; își menține *eul* cîtva timp deosebit de restul universului, și în cele din urmă moare și ajunge la un sfîrșit — fizic, cel puțin. Dar e această afirmație incontestabilă? Dacă cercetăm biologia descriptivă sau psihologia modernă, vom găsi întăiu un fapt curios, și apoi altul, care vin să slăbească și să dărîme această idee a complectei integrități a indivizilor. Ei nu sînt așa de bine distincți cum sîntem înclinați s'o credem.

Să ne adresăm întăiu biologului. Acesta va admite că oameni, pisici și cîni sînt creaturi individuale, și va spune, probabil, că sînt deplin individualizate. Dar, de-l veți întreba dacă faptul e valabil pentru toate viețuitoarele, el va răspunde fără înconjur „nu”. Va recunoaște că cele mai multe plante par mult mai individualizate decît sînt. O plantă se poate desface într'un număr de plante: sînt indivizi sau fracțiuni ale vechiului individ? Două plante de specii diferite pot fi grefate. Ce e planta grefată față de indivizii primari? Un individ nou? Unul dintre ei? Sau amîndoi? Copacii par mult mai individuali decît sînt în realitate. Munții de-așemenea. E o dispoziție a spiritului nostru de a-i considera individual. Vorbim despre piscurile Jungfrau din Alpii elvețieni cașicum fiecare din ele ar alcătui o unitate întregă și distinctă — ca piramidele, bunăoară, — dar în realitate ele nu sînt decît vîrfuri ale unui masiv muntos.

Dar nu numai plantele și munții sînt lipsiți de individualitate, căci biologul ne va vorbi și de nenumărate specii de animale inferioare, la care, uneori, doi indivizi se împreunează și se contopesc într'unul, și unul se va despărți în doi sau în mai mulți, și aceștia — la rîndul lor — în alți indivizi, din care se ramifică alții, care niciodată nu se separă și formează, astfel, ceiace se chiamă o colonie — un fel de supra-individ. Dacă animalele superioare ar putea face ceiace fac cele inferioare, l-am avea pe d. Lloyd George contopit cu d. Snowden într'un individ — care sînt sigur că ar fi un groaznic coșmar pentru publiciștii Franței —, și l-am avea pe d. Winston Churchill divizat în zeci de Winston Churchill, scriind cărți, pictînd, alcătuint guvernul, comandînd și constituind armate și flote, ducînd toate aspectele priceperii sale pînă la ultima expresie. Mă tem că o fi ținînd să i se întîmple așa ceva. Dar biologul ne asigură că toate animalele superioare au pierdut însușirea de-a se contopi, de-a se divide și de-a se ramifica. Ele sînt individualizate într'un grad înalt — spune biologul —, sînt alcătuite dintr'o bucată, despărțite fiecare de restul universului într'o măsură pe care nici o altă creatură nu a atins-o. Individualitatea, așa cum o stăpînim noi, e, pentru viețuitoare, o excepție și nu regula. Ea nu e un mod obișnuit de viață.

Dar, cu toate că sîntem individualizați pe o treaptă atît

de înaltă, nu sîntem deplin individualizați — ne spune biologul. Ne va arăta cazuri foarte ciudate cînd oi, porci, cîni, copii s'au născut cu două capete la un trup, sau cu două trupu-puri la un cap. Dacă sînt două capete, atunci unde e individul? Și va deduce faptul că o bună parte a ființei noastre trupești ne este necunoscută. Noi nu știm ce e în corpul nostru pînă ce nu învățăm, fie din auzite, fie la școală sau din cetit. Și dacă nu ne-ar pîndi oarecare turburări, noi n'am ști ce se petrece în corpul nostru, și nici cum e alcătuit. Individualitatea noastră particulară nu pătrunde, de fapt, și în corpul nostru. Dacă vom lăsa pe biolog să continue, ne va spune că, în vasele sanguine și în țesuturile corpului nostru, se află milioane de ființe mici, perfect asemănătoare cu unele dintre cele mai mărunte animale microscopice; că ele duc o viață independentă și că se plimbă în corpul nostru așa cum cetățenii se plimbă pe străzile și prin locuințele unui oraș. Aceste ființe mărunte, acești corpusculi omoară germeii boalei, transportă hrană și aer, și fac o sumă de servicii. Ele au o individualitate proprie foarte redusă. Noi sîntem alcătuiți din milioane de ființe asemenea nouă. Există diferite grade și diferite feluri de individualitate. Chestiunea nu e atît de simplă cum o cred unii.

Dacă trecem dela biologul modern la psihologul modern, aflăm revelații și mai surprinzătoare în privința individualității noastre care, la prima înfățișare, ne apare atît de simplă. Psihologul ne vorbește de spirite scindate și întoarse împotriva lor. Cazurile numite de *dublă personalitate* sînt extrem de ciudate. Sînt, ce e drept, puțin frecvente, totuși există. Există oameni care uită subit cine sînt. Individul devine altcineva. E un fapt care poate surveni în stare de hipnoză și în caz de demență. Dar poate apărea și fără hipnotism sau demență. Aceiași minte și același corp pot fi stăpînite întăiu de o personalitate și apoi de alta. Mulți suferim parțial de această dedublare. Intr'adevăr, care dintre noi nu posedă un eu mai bun și altul mai rău?

Referindu-mă, deci, la datele biologiei și ale psihologiei, găsesc elemente care să vină în sprijinul profunde mele îndoeli dacă acest H. G. Wells, de care mă ocup, este într'adevăr o ființă absolut independentă, separată și distinctă, așa cum ne-am deprins s'o credem. S'ar putea ca personalitatea, individualitatea mea să pară mai distinctă decît este. Poate că e o comodă iluzie biologică. Ași putea cita o mulțime de fapte care să demonstreze aceasta și să arate cum s'a dezvoltat individualitatea în cursul evoluției și cum, fiecare individ nu este decît o experiență pe care natura o face spre a încerca o serie sau alta de calități.

Dar să privim înăuntru nostru. Ce simțim noi despre identitatea noastră cu noi? Să vă spun ce simt eu despre H.

G. Wells. Am încercat până acum să dovedesc că o mare parte dintr'insul e o fărimă moartă și încă o fărimă fără valoare. Am mai încercat să arăt că *mintea* care scrie acum e ceva cu mult mai mult decât H. G. Wells. Și cînd ajung la introspecțiune, simt foarte limpede că sînt ceva cu totul deosebit de acest individ H. G. Wells care mîncă, și doarme, și colindă prin lume.

Sînt că sînt legat de el ca o remorcă. Ceva mai mult: trêbue să mă slujesc de vocea lui, să privesc cu ochii lui, să sufăr durerea oricărei lovituri fizice pe care o primește. El e fereastra mea în lume și interpretul meu. Sînt silit să cuget cu creierul lui, și colecția lui de amintiri e singura mea bibliotecă de informație. Nu știu dacă ași putea gândi, simți sau acționa, ca individ, fără el, și totuși nu simt că sînt el.

Mă ocup foarte mult de el. Il țin cît se poate de curat și veghez totdeauna să nu devină supărăcios, plictisitor sau leneș. (Firește că nu izbutesc totdeauna.) Trebuie să-l răsfăț și să-l conving. Îmi place să mi se spună că e bun și distins, tot așa cum îmi place să mi se spună că automobilul meu e remarcabil. Dar am uneori dorința să scap de el. Doamne, cum o doresc! E greoiu în toate și nu pot spune că e frumos. Are instincte și poftă îngrozitoare. A început să prezinte semne considerabile de uzaj. Biblioteca informativă pe care o poartă ar putea fi mai ordonată, și celulele creierului lui mai agere. Dar el e singurul care mă poate ține în contact cu lumea. Cînd se va duce el, mă duc și eu. Voi fi redus la tăcere pentru totdeauna.

Nu e nimic original în acest mod de a mă desprinde de mine. Mulți oameni pot realiza așa ceva. Cînd sîntem tineri, ne identificăm cu noi în întregime și cu pasiune. Aceasta poate fi o necesitate biologică. Dar cînd devenim maturi, — sau cînd îmbătrînim, — separația se accentuează. În tot trecutul istoric al neamului omnesc, se poate constata acest sentiment de detașare. Era obiceiul să se numească „suflet” partea care gîndește, și „trup” partea disprețuită; dar acesta nu e în întregime punctul meu de vedere. H. G. Wells, cătră care îmi îndrept ochii, e tot atît de mult spirit, pe cît e și trup. El e întreaga personalitate individualizată și concentrată. Cînd îl cetesc pe Sf. Pavel, acolo unde vorbește despre Adam cel vechiu și Adam cel nou, îmi apare cu mult mai aproape de adevăr decât această deosebire populară dintre trup și suflet. Strigătul lui: „Cine mă poate libera de trupul acestei morți?” îl găsec foarte clar. Cu cîtă pasiune am repetat acest strigăt! Sînt că sînt „gînd”, — o parte dintr'un mare proces de gîndire, — încătușat într'un egotism prea dezvoltat, prea intens și prea limitat, așa cum unele creaturi tinere sînt prinse de membrana oului lor.

Dar ceiace spun aci cred că nu intră în vederile doctri-

nei creștine. Creștinismul adevărat susține că sîntem aceeași în vecii vecilor. D. Gilbert Chesterton ar putea scrie ceva despre aceasta. Punctul meu de vedere e mai aproape de stoicism; dar un stoicism văzut în lumina științei biologice moderne. Nu cred cituși de puțin că trupul lui H. G. Wells sau personalitatea lui sînt nemuritoare. Cred însă că cunoașterea, acest proces de gîndire în continuă creștere, și voința, din care noi sîntem numai părți, din care eu sînt o parte și din care d-voastră sînteți o parte, pot să progreseze neîncetat în rang și în putere. Cred că *Omul* e nemuritor, dar nu oamenii. Consider omul din noi mai important decît faptele din viața individuală, și aceasta nu din sentimentalism ci ca o afirmare riguros exactă a realității biologice și intelectuale. Individualitatea noastră este o obsesie înăscută, de care vom scăpa cînd vom deveni mai înțelepți. Și e normal să scăpăm de ea atunci, pentru că inteligența în creștere ne pune mai net față în față cu ultima înfringere a oricărei dorințe individuale prin bătrîneță, prin slăbiciune și prin moarte.

Personalitate, individualitate — iată o deviză biologică menită să piară. O conștiință de ceva mai înalt decît noi, sufletul nemuritor al neamului omenesc, pune stăpînire pe viața noastră. Această idee despre sufletul nemuritor al omenirii, în care propriile noastre vieți sînt ca niște gînduri trecătoare, se găsește în ceiace Confucius numește „omul superior”, în ceiace Sf. Pavel numește „noul Adam”, în „logos-ul” stoicilor și în modernul „supra-om”.

Subordonarea eului la un ordin de ființe superioare nu înseamnă suprimarea tuturor sau a unei părți din calitățile noastre dinstinctive. Dimpotrivă, trebuie să le exploatăm cît mai mult, să le educăm și să le exercităm în măsura posibilităților noastre. E păcat să ne îngropăm însușirile individuale care nu pot decît să folosească ființei supreme, *Omul*. De asemenea, nu trebuie să ne închipuim că subordonarea eului la ființa nemuritoare a neamului omenesc înseamnă o subordonare a eului strîmt al unui om, la eul la fel de strîmt al altor oameni. Aceștia la rîndul lor, trebuie să contribuie din răspuțeri la progresul cunoașterii și al puterii. Nu susțin părăsirea vreunei părți cît de mici din inteligența și voința cuiva spre fericirea maximă a celorlalți, sau pentru că așa vrea majoritatea, și nici alt non-sens asemănător. Nu sînt un democrat de felul acesta. Lumea de astăzi și cea de mine nu e făcută pentru oameni slabi, cum nu e nici pentru oameni egoiști; nu e a celor mulți, ci a celor mai buni. Ceia ce astăzi e mai bun, mine va fi comun.

Propovăduind o nivelare socială, nu urmăresc să pun la indemîna proștilor condițiunile unei vieți mai bune, cît vreau să se bucure de ele toți cei cari le merită. Sînt partizan al unei schimbări economice, pentru că actualul sistem prote-

jează și hrănește un furnicar imens de risipitori inutili. Militarismul și războiul sînt copilării, dacă nu și mai oribile decît poate fi o copilărie. Ele trebuie să intre în domeniul trecutului, să moară.

Principiile mele politice sînt o conspirație pe față, netăi-nuită, care tînde să elimine cît mai repede noțiunile, odioase și distrugătoare, de „războiu” și „naționalitate”, să pună capăt „acestui imperiu” și „acelui imperiu” și să întroneze unul singur: „imperiul Omului”. E firesc să fac apologia Științei, căci în lumea științifică găsesc acest devotament dezinteresat față de scopurile înalte, devotament care sper că se va răspîndi, în cele din urmă, în toate domeniile activității omenesti. Minunată e cooperarea oamenilor din toate rasele ca să sporească cunoștințele Omului! Toți putem fi cetățeni în Statul liber al Științei. Dar viața noastră politică, economică și socială are multă nevoie de lumina și conducerea spiritului științific, căci ea mai suferă încă de slăbiciunea și de boala tradiționalismului congenital.

În chipul acesta încerc să trăesc, în chipul acesta am ajuns la o anumită stăpînire a avidității, a temerilor, a pasiunilor și vanităților care mi-au tulburat zilele tinereței și în chipul acesta am scăpat de teama de moarte. E bine să te simți o parte din viață. După cum ceasornicul solar cunoaște numai orele cu soare, tot așa viața trebuie să știe numai că trăește.

Multe învățăm în timpul vieții. Un lucru însă nu-l vom ști niciodată. Nu vom ști niciodată că am murit.

H. G. Wells

Contribuții la „chestia Stere“*

I

„Chestia Stere“ ar putea deveni pentru România „cazul Dreyfus“ din Franța: o problemă de conștiință pentru fiecare cetățean, răfuială asupra unor probleme în suspensie, lichidarea unui trecut și ocazia pentru definirea pozițiilor și adversităților ireductibile. Ultimul act al unei tragedii politice s'a consumat în mijlocul unei trădări aproape generale. Memoriile d-lui Stere publicate în „Adevărul“ au arătat subteranele turburi și lipsite de măreție ale acestei afaceri. Ele cuprind lămuriri și detalii inedite, care însemnă pe cercetătorul politic și obligă orice conștiință de a se defini și a lua poziție. Dacă în urma acestor memorii, a trădărilor și a ultimelor evenimente, se va trage lespedea — așa cum e ardoarea prostească patriotardă, dorința intimă a mediocrității și tendința leprei oportuniste — nu mai rămîne pentru omul de omenie și cetățean decît hotărîrea sinuciderii politice (adică indiferentismul), tăcerea disprețuitoare și disperarea nemărturisită în fața modului de punere a problemelor în viața publică romînească.

Nu vreau să fac o inutilă mea culpa. Am atacat și eu pe d. Stere. Nu era un *bâtonner lyriquement son maître*, ci diferențe pe teme fundamentale de sociologie juridică, o depășire pe care cursul vremii în experimentarea doctrinelor politice mi-o indicau și îmi dădeau libertatea atacului. Liota

* Publicăm acest articol al talentatului publicist P. Marcu-Balș, cu toate că nu toate ideile dezvoltate în el reprezintă punctul de vedere al redacției. „Contribuțiile“ d-lui P. Marcu-Balș sînt extrem de interesante nu numai prin talentul cu care sînt scrise, dar ca o mărturie a felului cum privește tineretul actual anumite probleme.

(Redacția)

patriotardă și necugetătoare am urît-o din toate fibrele ființei mele. Dar acum, cînd cele două organe cotidiene „Curentul” și „Cuvîntul” din apropierea grupului „Gîndirea” fac cor și furnizează pietre grele pentru o lapidare, care însemnează cea mai gravă crimă a politicii rominești, nu pot face altceva decît să trag ultimele consecințe și să mă despart de prieteni scumpi.

„Cazul Stere”, în totalitatea lui, nu e un episod, ci o problemă crucială a doctrinilor și practicei politice rominești, unde se pot studia diferențele de metodă și unde se pot surprinde de cătră cercetătorul politic o serie întregă de fenomene și atitudini.

Politica engleză se caracterizează prin oroarea revoluției și a salturilor repezi (într'un cuvînt conservatism), iar dela epoca sîngeroasă Cromwell, Anglia a știut să reformeze în interiorul ei insular numai la umbra și în urma experiențelor revoluționare continentale. Politica franceză este politica duelului și a „cocoșului” agresiv-spectaculos (cazul Dreyfus, linia Clemenceau). În Italia, ritmul, fastul, grandilocvența, imnul și ditirambul hotărâsc destinele publice. În Germania, lupta dintre federalism și unitarism, pofta de prestigiu și putere (*Der Wille zur Macht* a lui Nietzsche) sînt elemente constitutive. În România, fizionomia vieții publice nu se poate caracteriza — luînd în considerațiune vicisitudinile istorice — decît ca politica vînatului față de vînător. Scheler definea în acești termeni atitudinea politică a orientalului față de politica vestului european. În lupta pe viață și pe moarte care se dă pentru fiară la o vînătoare, se dezvoltă anumite aptitudini. La vînător, elementele cavaleresti și agresivitatea sînt maxime. Simțămintele de „domn” și superioritate capătă format și contururi precise. O anumită liniște, un suris irezistibil de cuceritor, o atitudine mîndră și francă, îi iluminează portretul de bestie plină de succes. Vînătorul are o tactică extrem de complicată unde șiretenia e dozată de teamă. Armele lui sînt: retragerea, evitarea luptei, tratarea dilatorie a adversarului. „Băjenarii” și „anii de băjenie” sînt lucruri frecvente în istoria rominească. Fiindcă nu-i dă mîna, adversarul nu este poftit pe cîmpul de sport, ca să aibă loc lupta decisivă. El trebuie atras în mlaștini, poftit în vîgăunile munților, obosit prin alergare, otrăvit prin nesiguranță. În tactica adoptată de adversari contra d-lui Stere se văd „dungile rasei”. Dela 1919 pînă la 1930, putea fi împușcat, judecat, pus pe roată, reabilitat sau exilat în Insula Șerpilor ori la mănăstire. Nu s'a întîmplat nimic din toate acestea. Contra unui adversar redutabil, amintirile ancestrale ale „vînatului” și „băjenarului” s'au redesteptat.

„Băjenarism” (opinia publică amorfă) + „șantaj perma-

nent” (suprema voluptate fanariotă) = „chestia Stere”. Acestea sînt cele două complexe ale psihologiei colective românești cu care se pot explica fazele unei drame politice. „Băjenarismul” și „fanariotismul” se complectează, Fanarul fiind tot atitudinea vînatului. La primitivitatea băjenarului s'a aliat rafinamentul „pezevenghiului” (furnizor fanariot de cadîne). Toată periferia vieții noastre publice a săltat de bucurie. Se oferea, în sfîrșit, un caz unde își putea revărsa emoțiile cele mai scumpe: sadismul băjenar cu care își putea chinui adversarul, jocul felinei șirete cu vrabia proastă, posibilitatea — ce plăcere! — a unui șantaj permanent. Ra-reori „dungile” s'au arătat într'o lumină mai hidoasă.

II

Timp de 11 ani am discutat cu multă lume „chestia Stere”. Pe terasa și la umbra scumpei Mănăstiri a Dealului, pe calea Unirii și pe calea Victoriei, la Café Reimann pe Kurfürstendam in Berlin sau noaptea la Caveau des Oubliettes Rouges în Paris, pe malurile Isarului și ale Neckarului, cu prieteni, cunoscuți și simpli cetățeni romîni — pretutindeni revenea ca un leitmotiv eroarea capitală în definirea esenței omului politic. Trebuie să ne înțelegem. În diviziunea muncii pe care o implică orice comunitate, meseria de om politic își are legile ei mai mult sau mai puțin precise. Militarul, arhitectul, plugarul, inginerul, industriașul, fiecare își are „legea” lui. Politica este o meserie și ea în viața modernă, ca orice altă meserie. Vremea cînd Cincinnatus era adus dela plug să ia conducerea Republicii era adecvată pentru un stadiu patriarhal și necomplicat. O lacrimă și un suspin. Dar frumoasele zile sînt pe vecie dispărute. Angrenajul vieții actuale nu mai suportă asemenea simplificări. Problemele complicate financiare, constituționale, liniile generale și permanente ale politicii externe nu mai îngăduesc pe Cincinnatus. Omul politic este specialistul vieții publice. El este un profesionist ca oricare altul. De-acia pe bună dreptate Max Weber vorbește de „știință, ca profesie” și „politică, o meserie”. În Germania s'a format un cuvînt special: „Berufspolitiker”. Cetățeanul mediocru și neatent, evident, va protesta. El se indignează ușor și indignarea-i nu mai cunoaște margini la gîndul că este obligat să plătească deputați și senatori (uneori pe nedrept, fiindcă cei vizați nu fac două parale și nu vor să-și priceapă și să-și exercite meseria). De-obiceiu cetățeanul mediocru și neatent nu știe ce vorbește. El nu trebuia mai întăiu să se înmulțească în asemenea proporții și trebuia să rămînă apoi în starea de sublimă simplitate a consumației și producției. Într'o gospodărie a unei comunități de milioane, își fac apariția o

serie de instituții și realități neplăcute omului simplu, deși îl privesc și servesc direct, atunci, cînd sînt puse în condițiuni favorabile de funcționare: Stat, aparat administrativ, legi, parlament, syndicate, etc. Pentru definirea, reformarea, îndrumarea și supravegherea acestor organe, există specialistul, care se chiamă „omul politic”. El se deosebește de „militar”, care este obligat moralmente să aibă numai anumite opinii și anumite idealuri. Nu are nici în clin, nici în mîncă cu simplul cetățean, om liber și particular datat ocupațiilor, plăcerilor și datoriilor sale dictate de o structură intimă sau de opinii sociale însușite.

Se spune că omul politic depinde de opinia publică și de idealurile ei. Petre Carp, făcînd o abilă aluzie la Take Ionescu, a declarat odată: „După cum frumuseța nu acuză prostituția, tot astfel talentul nu justifică corupția”. (În privința paternității sentinței există controversă). Tot boerul conservator mai cerea, ca o condiție esențială a activității publice, un minimum destul de ridicat de rentă, după cum Paul Bourget ne dădea dreptul la iubire și suflet, decît cu o clauză analoagă. Într'o serie de articole din „Cuvîntul”, d. Nae Ionescu definea națiunea ca o „comunitate de iubire și viață”, iar pe omul politic, care nu urmează această lege, drept paria al vieții publice. A se scuti.

Carp, Paul Bourget și Nae Ionescu privesc problema dintr'un punct de vedere identic: sînt conservatori și eleați. Dar viața publică romînească nu este un cristal definitiv realizat în toată frumuseța directivelor ei originare. Se află dela 1929 pînă astăzi în necumate transformări. Pentru cercetătorul cu privire liberă și căruia îi sînt transparente mobilurile de unde pornesc opiniile celor trei conservatori, intoleranța apare fastidioasă și legile stabilite suspecte. În afară de forțele de integrare ale unei comunități, aflată într'un anumit stadiu, se ivesc în mod fatal forțe de dezintegrare: divergențe naturale de interese și opinii. Ele se încadrează, totuși, în linia largă a aceleiași comunități. Din punctul de vedere al unei vieți sănătoase de Stat — organism în afară de grupări și interese parțiale — este o crimă excluderea acestor elemente prețioase, care împiedecă tocmai încremenirea pe o treaptă și aduc neconținut fermenti noi de viață. S'a identificat Statul — purtătorul politic și tehnic al „comunității de iubire și viață” — cu adversarii d-lui Stere și cu interesele reprezentate de ei? De cînd? Tocmai aici este una din superioritățile Statului nostru, instrument tînăr și neanchilozat, capabil de elasticitate și mișcare, unde să se oglindească fidel raporturile reale de forță, fără a fi nevoie absolută precum e în Statul apusean, ca tendințele radicale de reînnoire să ia calea revoluționară și subterană, forța politică supremă fiind confiscată în decursul istoriei de grupări parțiale din

comunitate. Rezolvarea problemei agrare prin expropriere — câștigată în alte țări cu sînge, iar în Germania încă nerealizată, — dobîndirea votului universal, ambele înfăptuite de Executivă, care este în formula noastră publică unul din elementele fundamentale ale Statului, demonstrează tocmai elasticitatea și speranțele care se puteau pune în acest instrument tinăr. Nu a pătruns deocamdată în conștiința publică ce dar prețios a intrat în patrimoniul nostru în urma evenimentelor istorice și a constelațiilor politice postbelice. Este o naivitate a se crede, că expropriere a rămas fără o influență adîncă asupra teoriei și practicei noastre constituționale din ultimul deceniu. Situația geopolitică (vecinătatea cu Rusia) trage anumite graniți înlăuntrul cărora se pot face legi și se pot lua hotărîri în treburile publice. Votul universal, reforma agrară, etatizarea multor ramuri industriale, participarea Statului la comercializări, dreptul de veto prevăzut în diferite legi care organizează economia privată, indică precis predominarea colectivului asupra individului (de-aici apologia Statului făcută de noi), părăsirea liniei pe care se mișcă economia privată (izvorul resentimentelor sociale). În privința metodelor de urmat și a opiniilor, se pot ivi diferențe. Faptele rămîn în nuditatea lor magnifică. Teoretizarea și reflexia asupra lor, cred că s'a făcut greșit de elevii d-lui Stere și de d. Stere însuși.

Pe ce motive se încearcă eliminarea d-lui C. Stere „din comunitatea de iubire și viață” a poporului nostru? În primul loc o anumită psihologie și cîteva grupuri sociale înrudite, dar intime, se cred deja instalate sau încearcă să se instaleze, cu o grabă demnă de țeluri mai adecvate, în posesia instrumentului sau a punctelor centrale ale instrumentului politic denumit „Stat”. Lăsînd la o parte că în aceste domenii nu există unanimități, vom observa că nu s'au epuizat elementele care au dreptul a-și spune cuvîntul. Alegătorul și l-a spus în mod repetat. Dar alegătorul într'un regim constituțional este un factor hotărîtor. Dece nu se modifică Constituția, făcîndu-se o altă împărțire a puterilor? Dece nu se suspendă în întregime? Atîta vreme cît există principiul împărțirii puterilor în Statul nostru, alegătorul trebuie să-și spună cuvîntul.

Eliminarea d-lui Stere se cere pe baza unei definiții conservator-eleate a omului politic. Și pe o asimilare a lui cu meseria de „militar”. D. Stere era obligat în 1916 să meargă în Moldova sau să tacă. Ah, la belle histoire! Erau momente grele și trebuia să tacă! Dar dacă omul politic nu dă expresie momentului și nu se îngrijește de treburile publice din momente grele, vorbesc pietrele și îl acuză. Aceasta ar fi fost trădarea! Trebuia să se ascundă în gaură de șarpe? După războiu, mulți viteji se arată. Eroii Odesei și ai Coțofeneștilor pot acuza după trecerea furtunei. Dar omul acțiunii și expo-

mentul unei probleme și convingeri politice trebuia să salveze pe vreme de furtună, trebuia să lege relații pentru salvarea pacientului, trebuia să-și intensifice energia pentru a-și îndeplini misiunea luată. Retragerea ca Ahile în cort e comodă și nu obligă. Au făcut-o alții — seniori preocupați de atitudine, — dar chirurgical trebuia să taie plebeian carnea putredă și să panseze rana.

În 1917, opinia publică generală nu mai credea în victorie — chiar „triumful morții” era patetismul disperării. Gestul intrării în războiu se considera ca o eroare, iar retragerea se făcuse în valuri și atmosferă de fatalism. Memoriile, romanele și nuvelele pe care le avem cu acest subiect, scrisorile și amintirile sînt cheazășie. Chiar perspectiva trandafirică de azi nu poate înșela.

Omul politic e un exponent de opinii și interese colective, iar nu o personalitate coborîtă cu lopata din cer, așa cum o concepe subiectivismul atroce dela noi. C. Stere avea pe umerii săi povara unei duble exponențe. Întăiu, luarea unei poziții încă dinaintea războiului, conform unor tendințe și interese ale opiniei noastre publice. (Interesele Basarabiei, anti-antantofilia, teama „colosului rus”, politica externă a Regelui Carol, etc.). În 1917 a mai fost și exponentul unei direcții vădite a opiniei publice din teritoriul ocupat. (Știm că s’ar dori punerea la zid a tuturor celor rămași. Dar de ce nu se face?) Dacă omul politic este un domn preocupat să nu i se găsească, într’o conjunctură neprielnică lui, nici o sifonare la vestmînt, ci e perpetuu preocupat de popularitate și eleganță proastă în atitudini, în orice condițiuni și sub orice regim, atunci C. Stere a trădat. Dar oroarea de *Beau Brummel* a acțiunii în condițiuni grele duce la importanță. Singurul criteriu e acela al purității de intenții și al perspectivei din care pornește acțiunea. Acest criteriu încadrează pe Stere în „comunitatea de iubire și viață”.

III

D. Stere insistă asupra basarabenismului său — dezordinile administrative sînt la ordinea zilei în toată țara — ca o explicație a animozității regățene. Am impresia că se înșeală. Ne-am unificat cu o repeziciune scandaloaasă, dovedindu-se definitiv unitatea inițial înfăptuită de-a lungul veacurilor de păstori prin transhumanță sezonală. Sîntem cu mult mai unitari ca psihologie colectivă, decît cum se crede. În orice caz, deplasarea accentelor se face în direcții identice cu o ușurință rareori atinsă de alte neamuri. După șase decenii de unificare, constantă, animozitatea bavareză contra Prusiei durează și astăzi, iar sistemele politice și constituționale se pot împărți pe cele două axe: federalism, unitarism.

Practica și teoria — vai, așa de rudimentară! — politică românească se găsesc actualmente într'o dulce armonie pe întreg ținutul țării. D. Iorga a definit cu măiestria sa cunoscută acest peisaj inedit. Trădările basarabene, fripturismul, oportunismul și abilitățile cusute cu ață albă regățeană — sînt trei ramuri ale aceleași tulpini. Fac parte din complexul animalului „vînat“.

Din psihologia animalului „vînat“ își trage originea și teoria omului politic dela noi. E ciudat că omul tare se consideră mai întodeauna exponent al unei realități, neavînd nevoie de a recurge la farafasticurile și fandacsiile personaliste ale omului slab, care, pentru a-și masca slăbiciunea, paradează cu insignele libertății nemărginite a personalității lui umflate și anoste. Era drept că aproape majoritatea constituțiilor de astăzi prevăd un articol prin care se spune că alesul parlamentar nu este legal de mandatul dat de cetățeni și de lozincele pe baza cărora a fost ales, ci este supus numai „conștiinței” lui. Aceasta este o rămășiță a ideologiei de dinaintea și în urma Revoluției franceze și a parlamentarismului englez din secolul al XIX-lea, care avea credința deplină în posibilitatea convingerii reciproce pe căi raționale și sînt suficiente „la Raison” et „la Vérité“ pentru a se termina polemica. Este faimoasa domnie a zeiței Rațiunea. Secolul XX, ceva mai realist, a demonstrat irefutabil inanitatea practică a unor asemenea presupuneri și a stabilit prin uz și printr'o înțelegere tacită dependența absolută a reprezentantului de mandatul încredințat. Părăsirea unui partid implică pentru conștiința onestă de azi depunerea și a mandatului parlamentar. Părăsirea unui program se face printr'o serie de renunțări prealabile. Aceste practici învederează dependența omului politic de programul și direcția aleasă. Trebuie aprobată dezertarea dela acest principiu tocmai în momentele de excepție? Naivitatea sentimentală a unanimității utopice e mișcătoare și stupidă. O nație poate greși la un moment dat și un singur om poate vedea just interesele ei. Minoritatea de azi se transformă printr'o conjunctură favorabilă în majoritatea zdrobitoare de mînc. Omul politic își duce destinul și crucea aleasă. Jocul nu este *fair*, atunci cînd simple conjuncturi se transformă în Golgota și se operează excluderi din interese de castă. Fără o concepție largă și pură, fără un „patos al distanței“, viața publică apare ca un infern fără de scăpare. Lipsa de măreție a adversarilor d-lui Stere apare într'o cruditate penibilă și demnă de plîns. Un om politic de asemenea dimensiuni avea dreptul la alți adversari.

Omul politic tipic din România e lepra oportunistă. „gurița de aur”, tipul untdelemnos aflat veșnic la suprafață. Incult, pretențios, șovin, flatteur și lesne de flatat. Își arogă

dreptul de a lua toate pozițiile, de a se amesteca unde nu se pricepe, lenș ca gândire, lipsit de asceză, incapabil de renunțare și nedemn în atitudine. O țară de 18 milioane are dreptul și la alți reprezentanți. Incercările de a se defini prin conducător și altfel decît până acum au dat greș. Dar la noi mai există pe lângă frivolitate și agilitate sprintară, și un alt soi de oameni. Gravitatea, religiozitatea, pasul greu și sigur, reflexia politică s'a întruchipat în C. Stere.

IV

Dar să lărgim cadrul analizei cu un exemplu analog din Franța, pentru a surprinde diferențele și a încerca delimitarea fenomenului nostru politic: cazul Joseph Caillaux. Din cartea lui Jean Martet, *Le Silence de M. Clemenceau* (Paris, Albin Michel, 1929) extragem următoarele dialoguri:

Clemenceau. — J'ai rêvé de Caillaux. Qu'est-ce qu'il devient, Caillaux? J'ai l'impression que le peuple français a compris que Caillaux était peut-être une victime de ma férocité bien connue, mais à coup sûr pas un sauveur...

(Cu sinceritatea lui magnifică, Tigrul mărturisește direct: situația de „victimă”, „ferocitatea” și face rezervele necesare poziției lui. Nu avem *jupiterianul non bis in idem*).

Martet (povestind ședința Camerei din 23 Decembre 1917, cînd a fost judecat Caillaux). — Il a dit: „vous vous souvenez, Monsieur le Président du Conseil, des séances tragiques où vous avez été accusé de trahison, des discours passionnés de Déroulède, de Millevoive... L'injustice d'alors voulez-vous la recommencer aujourd'hui? Voulez-vous qu'il y ait une nouvelle affaire Dreyfus?” Et il a eu ce mot: „Vous! vous, Monsieur Clemenceau! qui êtes aujourd'hui tout puissant!” Je vous ai regardé. J'ai cru qu'il allait se passer quelque chose...

Clemenceau. — Quoi?

Martet. — Je ne sais pas.. Un phénomène électrique... M. Caillaux venait d'évoquer ces vieilles batailles, de faire appel à votre omnipotence, à votre générosité... Je me suis demandé alors quelles pouvaient être vos pensées.

Clemenceau. — Je pensais qu'il y avait la France, tout simplement.

În ultimul răspuns atît de simplu și mișcător al lui Clemenceau („je pensais qu'il y avait la France, tout simplement”), scos parcă dintr'o tragedie de Corneille, este închisă natura Executivei, de care vom vorbi pe larg mai jos. Tot astfel ar fi vorbit orice om al Executivei în fața unui asemenea tribunal și la noi în România. Numai că la noi s'a vorbit *ulterior*. Dar asupra *ulteriorului* din Franța și din România vom discuta.

Martet. — Vous aviez eu de la sympathie pour lui, autrement?

Clemenceau. — Je ne le détestais pas. J'avais l'impression qu'au moins lui, il avait une sorte d'allant, de courage. Physiquement il avait une élasticité qui me plaisait. Mais si jamais vous voulez faire de la politique, Martet, et aboutir à quelque chose, ne vous embarrassez pas de questions de sympathie. Tenez-vous toujours prêt à rompre avec tous vos amis. Ou alors vous êtes perdu... perdu, j'entends que vous ne pourrez jamais réaliser ce que vous aviez décidé de faire. En politique, c'est par les amis qu'on est arrêté. „M. Caillaux, en pleine guerre avec l'Allemagne, continuait ses rêves d'entente avec l'Allemagne, causait avec l'Allemagne, — moi, j'appelle ça un crime. Que M. Caillaux, avant la guerre, ait eu l'idée d'une équilibre européen basé sur des rapports de collaboration industrielle, économique avec les Boches, il fallait déjà qu'il fût fou! Car il suffisait de les regarder pour voir qu'ils n'avaient d'autre idée que de nous sauter dessus pour nous écrabouiller... Mais enfin, en regardant ça d'assez loin, en jugeant de ça dans son cabinet, on pouvait à la rigueur soutenir que l'entente avec l'Allemagne, notre ennemie de toujours, valait bien l'entente avec l'Angleterre, — qui n'est pas notre amie de toujours. Seulement, c'était un petit jeu auquel on pouvait s'amuser jusqu'au 2 août 1914. Passé le 2 août 1914, il fallait se faire“.

Cazul și argumentarea sînt absolut analoage cu acelea din România. Doi oameni politici din cercul Antantei fiind de părere că o înțelegere cu Germania este preferabilă continuării războiului. Ambii își duceau până la capăt convingeri anterioare declarațiilor de ostilitate (2 August 1914 și 16 August 1916), încercînd o legare a relațiilor cu inamicul pentru a salva ce mai era posibil.

Caracterizarea lui Caillaux făcută de Clemenceau coincide cu portretul, care se face adeseori d-lui Stere: „Malvy... voyez-vous. Malvy, c'est le laissez-faire, le laisser-aller... la poignée de main à n'importe qui... Caillaux, lui, est une espèce de héros sombre, néfaste, comme il y en a dans les drames shakespeariens. Il ne faut pas les mépriser, car ils apportent en ce monde, où tout est usé, frotté, poli, — ils apportent du pittoresque... Mais pour plus de sûreté il faut les retirer de la circulation“.

Asemănările sînt uimitoare. Limbajul e identic: „moi, j'appelle ça un crime“. „il fallait se faire“, „il ne faut pas trente six idées dans un pays qui défend sa vie. Il n'en faut qu'une“, etc.

Acesta este într'adevăr limbajul Executivei, în momentul execuției.

Dar care a fost atitudinea „cocoșului” cavalier francez față de „trădătorul” Caillaux? I-a făcut proces și l-a vîrit la închisoare, fiindcă era necesar într'o anumită conjunctură, iar cînd datele luptei politice s'au schimbat, Caillaux a devenit foarte natural Ministru de Finanțe și, printr'o măsură excepțională, vicepreședinte al Cabinetului, deși, cum se știe, conform practicei franceze, această demnitate este deținută de către Ministru de Justiție. Inchiisoarea politică nu descalifică, după cum crede omul de pe stradă nătărău sau burghezul comod. Inchiisoarea politică este de-obicei onoare și picdestal. Ea declanșează simpatia, dă dovada curajului și a independenței.

Contra lui Stere („complexul vinat”) s'a luat calea calomniei, a acuzării fără curajul procesului și al închisorii, încercarea unei morți civile fără a fi purtată pe baza unei sentințe judecătorești.

V

Constituția franceză este o constituție unde se fundează domnia sistemului reprezentativ, adică a Parlamentului. Constituția germană actuală este plebiscitară, prin introducerea în elementele ei esențiale a referendum-ului cu care se face alegerea Președintelui Republicii: într'o democrație burgheză, cu o Executivă aleasă plebiscitar, se introduce în mod logic și principiul acțiunii directe (în art. 48, unde se specifică atribuțiunile dictatoriale ale președintelui în *cazurile de excepție* și unde i se dă, totodată, însărcinarea de supraveghetor al Constituției).

Pentru Constituția franceză și pentru definirea raporturilor de forță între președinte și parlament este caracteristic episodul faimos Millerand din 1924, cînd președintele republicii a fost debarcat de către majoritatea parlamentară. Millerand dorea, între altele, o lărgire a atribuțiunilor președintelui pentru a putea interveni cu succes în crizele de cabinet endemice în perioada de după războiu, încercînd o substituie a atribuțiunilor prezidențiale în locul celor parlamentare. Aici s'a lovit de tradiția franceză, care spune că „le président chasse des lapins, mais il ne gouverne pas”. Este într'adevăr curios de observat, că bunul președinte trebuie să aducă în general cu sine dovada unei *aurea mediocritas*. Gaston Jèze a formulat spiritual, spunînd că un om politic poate fi ales președinte al Republicii franceze „s'il a donné la preuve de sa médiocrité”. Legea se verifică, aruncîndu-se o clipă privirea pe lista celor eșuați la cucerirea mării demnități: Gambetta, Waldeck-Rousseau, Clemenceau. Aici este o mefianță vădită împotriva minii tari și a Executivei, redusă la rol infim.

La noi, în România, predomină Executiva și psihologia ei, chiar în momentele de neexceptie.

În Constituția dela Weimar din 11 August 1919, poziția președintelui Republicii germane este total deosebită de aceea a confratelui său francez. Deosebirea esențială constă în modul de alegere al lor. În Franța, parlamentul este părintele președintelui. Un prizonier ales pe 7 ani. Trebuie notat detaliul amuzant, că Millerand a fost ales președinte și pentru a putea fi imobilizat și a i se tăia libertatea de acțiune. În Germania, pentru alegerea președintelui există referendum. Prin apelul la popor, se evită intermediul parlamentar, iar legătura dintre popor și capul suprem al Republicii este directă. De aceea și atribuțiunile președintelui față de Reichstag sînt cu mult mai largi și în cazuri excepționale el e investit cu puteri proconsulare.

Președintele francez este dependent de Parlament și nu are decît un rol decorativ. Președintele german este ales prin plebiscit de către popor, supraveghează Constituția și unitatea Reichului, formează instanța ultimă în crizele parlamentare și este deținătorul deciziei politice în cazurile de excepție.

Care sînt motivele acestor deosebiri ?

Predominarea la noi a Executivei — prin adiacențe și psihologie — face parte din amintirile „supunerii“. Franța republicană are în sine amintirea Marii Revoluții. Iacobinismul și laicizarea sînt cele două complexe ale psihologiei colective franceze dela 1789 pînă acum. Cariera și destinul lui Clemenceau se datoresc în ancorării puternice a Tigrului în centrul acestor elemente vii. Cazul Dreyfus este o ilustrație, iar reabilitarea căpitanului dovada elocventă a predominării lor.

Oroarea cezarismului fără glorie, a cezarismului în sine fără fundalul gloriei și al faptelor de mari dimensiuni istorice este o caracteristică a spiritului romanic. (De prisos să spunem, că nici din punctul de vedere al practicei și al instinctelor dovedite în viața publică, nu ne încadrăm în latinitate. Noi admitem *stăpînul și satrapul*, — caracteristice orientale). Spiritul latin admite Cezarul numai sub forma napoleoniană — care aducea cu sine și pentru comunitatea franceză nimbul gloriei („al cincilea simț al Francezului“, după cum spunea Napoleon), — ori genul Mussolini, care face apel la oroarea clasică a dezordinei, la sensualitatea ritmului, retorice și grandilocvenței.

Epizodul Brutus-Cezar este caracteristic pentru definierea esenței Executivei la popoarele romanice și o repetiție frecventă în decursul istoriei popoarelor neolatine. Cezar prezintă gloria, care l-a dus în pragul dictaturii, însă fără ritm, fără fast, fără retorică, fără gesturi teatrale. Scepticis-

mul radical al acestei figuri complicate, sublim depravate și cu trăsături precise de decadență, geniu militar aliat cu literaturism agnostic, întrupa numai parțial idealul Cezarului latin. Fastuosul August, Regele-Soare, gloria napoleonică, ritmul Mussolini — sînt cazurile tipice și perfecte ale cezarismului latin. Jertfa libertății și a individualismului nu poate fi făcută decît în schimbul gloriei, al purperei și al fastului — și aceasta numai în cazuri de excepție.

Brutus rămîne, pentru problema Executivei române, figura luminoasă și nevinovată prin care se întrupează inexorabilul. Cezar este dictatorul ratat, aducînd în tolba sa gloria și scepticismul, pofta de putere și disprețul intim al ei. Uciderea lui înfăptuită în condițiuni așa de tragice și de penibile din punct de vedere omenesc — instrument ucigaș al Istoriei și fatalității latine, fiind însuși fiul său adoptiv — învederează condițiunile esențiale ale cezarismului românesc: 1) Cezarul trebuie să aducă gloria, 2) Cezarul trebuie să fie reprezentantul voinței de putere unde poporul se integrează și retrăește direct, colectiv și fastuos puterea, 3) Cezarul trebuie să fie omul acțiunii, iar nu al reflexiei agnostice ezitante și a patra condițiune unde a dat greș prin întimplare istorică, atît Iuliu Cezar cît și Georges Clemenceau, Cezarul trebuie să se afle la încoronare în faza ascendentă și să fie deținătorul unor promisiuni de fapte nouă și aducătorul unei glorie viitoare. Gloria trecută nu e suficientă și popoarele, în genere, nu cunosc recunoștința, decît sub forma speranței unei recompense viitoare. Iuliu Cezar și Georges Clemenceau n'au putut păși la încoronarea ultimă din cauze absolut identice. Ambii aduceau gloria. Iuliu Cezar cucerise Galia și adusese în coroana imperiului roman piatra nestimată a insulelor britanice, etc. Clemenceau era „le père de la Victoire“, salvatorul victoriei Franței într'un moment dificil, animatorul și organizatorul. Ambii erau posesorii celei mai sălbatice pofte de putere. Dar acțiunea lor era interior fără finalitate, colanul de salvare al unor suflete devastate de scepticism. Tigru s'a sbatut o viață întregă între acțiune și Nirvana, între afirmarea cu intermitențe și cu atît mai intensă a valorilor victiei și amărăciunea unui nihilism radical. („Car je dois vous dire que je suis un mélange d'anarchiste et de conservateur, dans des proportions qui restent à déterminer“. *Silence*, pag. 191). Energia clocotitoare a Tigruului nu găsea finalități ce depășesc persoana, ci numai surrogate în dărîmarea continuă de guverne („obișnuit cu distrugerea altor cabinete, Tigru și-a doborît propriul său cabinet“, s'a spus cu ocazia crizei unui guvern Clemenceau). Imoralitatea din disperare metafizică a lui Iuliu Cezar și discontinuitatea liniei de conduită a unui suflet complicat și aflat în dezagregare este notată anecdotice de Suetoniu și de istoricii latini. Aceste

tipuri de personalitate nu pot fi conducătorii perfecți de lungă durată ai maselor. Aici e revanșa materiei inerte și necomplicată asupra spiritului, care tinde la îmbrățișarea în totalitate a aspectelor vieții. În afară de Bine sau Rău, ei își duc destinul fără a lua în considerațiune necesitățile simple și simplificatoare ale maselor. Un caz analog este ilustrat de lupta dintre Stalin și Trozki. Intre literatul-gînditor cu privire planetară, Trozki, și linia simplă, dar energică reprezentată de Stalin nu mai putea fi îndoială de partea cui va fi izbînda. Masele au antene subtile cu care prind undele emanate din atmosfera unui conducător. Fiecare țară își are conducătorul pe care îl merită. Iar noi pe-ai noștri. Este cronat a se crede în hazardul alegerii pe care o înfăptuiesc masele. (La noi, masele țărănești au vorbit, dar ele nu decid, mecanismul constituțional suferind deplasări spre sfere, în genere, orășanești).

Istoria instituției președinției Republicii franceze povestește basmul etern al mediocrității. Epizodul Clemenceau demonstrează eterna nerecunoștință populară, insuficiența gloriei de a rupe legea de aramă a mediocrității insistent cerute, fără promisiunea unor glorii nouă, ostracizarea liniei agnostice din viața publică și a liniei descendente. Epizodul Millebrand și Primo de Rivera arată instinctul masei latine, care nu îngăduie mediocritatea drapată în togă procensulară, ci își permite preferințele libertăților, dacă nu i se oferă ceva mai substanțial și o strălucire în plus.

Dar să insistăm asupra „măreției și mizeriei” carierii Tigrlui, pentru a se vedea și mai clar esența Executivei, atitudinea și legăturile ei cu fenomenul politic. (Paralele pentru definirea aspectelor rominești: Ionel Brătianu—C. Stere, Clemenceau—Caillaux).

Clemenceau e așa dar complexul iacobin și laic. Clemenceau mai este ritmul, retorica și pofta de spectacol franceză. (La noi rămîne mereu „supunerea”.) Nu cred să greșesc, dacă afirm că unul din motivele ascunse ale succesului lui Clemenceau erau: varietatea, spectacolul și agresivitatea pe care o oferea zilnic în lupta parlamentară. Cetățeanul vrea să se integreze și să se oglindească în conducător și în omul politic. El trăiește imaginar în conducător latențele sale cele mai scumpe. Cetățeanului francez i se servea, dimineața la gustare sau după amiază la cafea, bucuria pur franceză a cocoșului, a duelului, a cavalerului *sans peur*. (Lăsăm la o parte *sans reproche*, fiindcă apare fantoma Panama, mizeria datoriiilor lui Iuliu Cezar și inmixtiunile scabroase ale plutocrațiilor moderne). La Romani, instinctele de agresivitate ale mulțimii se sublimau greoiu și primitiv în circ. *Panem et circenses* era pancarta plebei din Roma. În Spania luptele de tauri păstrează pofta primitivă de sînge,

voluptate și de moarte. Taurochomania lui Henri de Montherlant, cultul Soarelui și al taurului, reia o veche tradiție sudică și continuă pe Barrès în Spania (cu toată inconsecvența atacurilor: „bâtonner lyriquement son maître“, spunea Barrès despre Renan și maxima o aplică Montherlant maestrului său Barrès *. Cercul și singele de taur sau torcador se transformă, în lumina și limpezimea atmosferei franceze, în luptă de cocoș, simbolul galic, în duel și în parlament. Aici sint izvoarele secrete ale lui Clemenceau, luptătorul. În prima perioadă se sprijinea pe iacobinism și laicism — ducând lupta contra clericalismului și regalismului (care făceau apel, în conjuncturi defavorabile, la „gloire“). În a doua perioadă — războiul — a pus degetul pe clapa napoleoniană a gloriei.

Terminându-se războiul, faza maximă era atinsă. O depășire a Versailles-ului nu mai era posibilă pentru câteva decenii. Lipsit de perspectiva unor ascendențe nouă, opinia publică ce își sublimase în Clemenceau nevoia de spectacol și cocoș, sărbătorise cu el și în el apoteoza gloriei, intuia cu ingratitudine reversul medaliei: Nirvana și nihilismul Tigrului, pericolele vieții publice intrate într'o perioadă de refacere condusă cu asemenea elemente sufletești. *Au soir de la pensée* este desvăluirea eroică și fără de precedente a unui luptător în toată nuditatea și disperarea lui metafizică. Apologia lui *Demosthenes* e o recapitulare a cocoșului patriot, iar *Grandeurs et misères d'une victoire*, șipătul ultim al cerbului rănit, însetat și lipsit de apa vie, cîntecul final unde se sintetizează fără reticențe acorduri și dezacorduri, polifonia unei vieți.

Grandeur et décadence des Romains, *Grandeurs et servitudes militaires*, *Grandeurs et misères d'une victoire* — sint trei titluri de cărți franceze unde se pot studia trei etape din istoria Executiviei, trei stiluri de viață și cultură: Montesquieu, Alfred de Vigny și Clemenceau. Pretutindeni revine ca un leitmotiv: „grandeur“. Adică, eleganță sufletească și cavalermism.

Istoria Executiviei la noi nu demonstrează decît oroarea deciziei clare, tratarea dilatorie a problemelor. Nu vreau să intru acum în amănunte. Cetitorul poate trage singur concluziile la istoria noastră contemporană și la „Cazul Stere“ cu materialul comparativ pus la dispoziție.

* -

Lupta politică este agon. Duel neînterupt, luare la întrecere, polemică. Paralel cu procesul agonal din viața Statului este procesul de integrare (asupra căruia a stăruit mai mult în ultima vreme Smend), care presupune „patosul dis-

* Vezi studiul excelent al lui Thomas Vladesco, *Un mal „sans remède“, ou de quelques „voyageurs tranquès“* (*Latinité*, Avril 1930).

tanței“. Integrarea este vizibilă prin plebiscitele de fiecare zi ale opiniei publice, prin alegeri, întruparea în conducători, procesiuni și festivități publice, etc. Fără un „patos al distanței“ (Nietzsche), angrenajul public poate fi ușor dus pe povârnișuri periculoase.

Ideea de agon (luptă pe stadion, întrecere sportivă) a fost introdusă în filozofia modernă de către Friedrich Nietzsche, care a luat-o din cultura elenă. Cultura elenă înainte de perioada socratică. Agon este încărcat de elemente eroice. Concepția agonală a luptei politice și sociale presupune cavalerism și șanse egale la punctul de plecare pe stadionul vieții publice. Agon este camaraderie și luptă. La olimpiadele elene, concurenții la lance, poezie, aruncarea discului, dramă, tragedie, sărituri, alergare pe pistă — erau puși în condițiuni de egalitate perfectă și inspirați de emulație cavalească. Coroana de mirt era dată celui clasificat întâiul. Un *primus inter pares*.

Fermentii agonali în viața publică înlesnesc dezvoltarea instinctelor de agresiune și luptă, „patosul distanței“ îmblinzește agresiunea și o supune, învățând pe om să servească și să cunoască umilința, adică limitele eului.

Intre Agon (luptă, atac, stadion — fără distanță) și iubire (depășirea eului, sacrificiu personal, umilință, renunțare), cultura Europei și cea românească se sbat, negăsind scăpare. Realizarea agonului (cu distanță între egali și fără pentru ceilalți) a fost posibilă în cultura antesocratică, cultură de dominatori și heloți, dar nu mai e posibilă în epoca modernă, unde helotul a căpătat conștiința sa de om și a dobândit drepturi de-acum înainte inviolabile.

VI

Filozofii tragici — gen Kirkegaard, Pascal, Rosanov sau Nietzsche — au fost aceia care au pus problema deciziei morale (în consecință și politice) cu tot patosul și acuitatea ei. Oamenii aflați la încrucișări de drumuri, bătuți de vânturile îndoelii și biciuiți de patimi mărețe, s’au retras ca fiarele rănite în peșteri — sau fiind animale sociale în chilii (orele ultime ale lui Pascal și Rosanov), în *chaise longue* la Sils Maria sau în faubourg la Copenhaga — meditănd furios, scoțind gemete și țipete de disperare ultimă. „Eu nu sînt om; tristețea mea duce până în pragul nebuniei“, — a notat odată Sören Kirkegaard, în caetele unei melancolii și unor tristețe mortale. Puiu de cuc într’un cuib de vrăbii sperioase și vorbărețe, și-a găsit scăparea în cîntecul monoton al creației (fără finalitatea acțiunii), prevestitor de primăveri înflorite, pline de seva unității sufletești: „asemeni prințesei din 1001 de nopți mi-am salvat viața prin poveste. Creația a fost conținutul vieții mele. Melancolia îngrozitoare și durerile inte-

rioare (de un gen simpatic, de altminteri) — suportam ori și ce, dacă mi-era îngăduit să creez”. Sau Rosanov, tragicul rus: „pe umerii mei stau doi îngeri: îngerul bucuriei și îngerul lacrimii. Ingerul afirmației și îngerul morții. Conversația lor: viața mea”.

Cine poate nega, că pe stadionul îndoelii se dau cele mai înverșunate lupte, se întilnesc adversarii în zale grele și se încrucișează săbiile purtate de brațele cele mai vinjoase? Ceiace, în domeniile adverse, este idilă și împăcare, trăire lină și pacifică, călătorul însetat de Absolut și Totalitate purtat de destinul neîmpăcării prin ambele împărății se retrage fără glorie în stadionul său — stadionul îndoelii și al luptei de sine — Prometheus cu măruntaele mâncate de vulturi și de șoareci, însoțit cu muzică de bufnițe și speranțe de naufragiat.

Criza creatoare nu însemnează disperare, ci decizie, plus oroarea de paleative, curajul de a încerca și a părăsi încercări nereușite.

Este demn de remarcat, că omul aflat în îndoială al vremii noastre poate cu mai multă ușurință să capete distanța față de fenomene. Ii stă în atitudine. Obișnuit să plaseze imediat mobilurile în cerul din care a plecat, transparența imboldurilor fiindu-i suverană, nu se poate încălzi la rece, ci poate păstra — singura bucurie dintr'un naufragiu intim — o privire olară cu care dozează chestiile în măsura și pe planurile lor adecvate. Tipul, destul de frecvent în ultima vreme printre intelectuali, al „dogmaticului din disperare” (vezi analiza noastră „Dezaxare și Construcție” în *Gindirea*) tinde la o asimilare — o, atât de rapidă! — a tipului său aflat între două lumi cu acela al lumii dogmatice pure. D. Nae Ionescu este caracteristic în această privință.

VII

Încercarea de excludere din viața publică a unor anumite grupări sociale sau a reprezentanților acestor grupări mi se pare nefundată. Apoi, integrarea în comunitate nu este un fapt dat și aflat într'o încremenire cleată, ci e un proces dinamic în continuă repetiție și prefacere, sau — după o expresie a lui Renan — „un plébiscite de chaque jour”. Grupările posesoare și avantajate ale comunității au tendința acaparării lacome a forței executive.

Omul politic contemporan, atunci când are conștiința mobilelor acțiunilor și orizontul totalității, încearcă tocmă echilibrarea raporturilor și contrastelor pentru evitarea catastrofelor. Veacul nostru nu mai e un veac în care purtători restrinși ai suveranității să fie considerați unși prin grația divină și nici nu se mai pune problema din punctul de vedere, care cerea condițiuni indispensabile și restric-

tive — vot censitar, posesiunea unui minimum de avere sau educație școlară — pentru exercitarea, determinarea și participarea la treburile publice. Veac plebiscitar, nu îngăduie extenuarea nimănui pe baza unor principii incerte sau neavenite comunității și comode doar unui clan politic.

O disparitate vrea să elimine o altă „disparitate“ în numele comunității (aici e procedura *unfair*); aceștia sînt termenii „cazului Stere“.

VIII

C. Stere face parte din categoria marilor reformatori. Este un om de mare format: problema politică nu se pune parțial, ci se încadrează într-o atitudine generală asupra lumii și existenței. Un act din viața lui nu e un epizod trecător, ci o verigă dintr'un lanț. El e omul marilor curajuri: omul care a trăit problema lui *Aut-Aut*, kirkegaardianul *Entweder-Oder*, luînd decizie definitivă, îmbrăcîndu-se cum îi place să spună „în cămașa morții“. Trecînd peste cadavrele micilor vanități și ambiții apare micului politician român ca un *monstrum unicum* indescifrabil, reprobabil și în relații cu Demonul. În fond, categoria de oameni „Stere“ are „patosul distanței“ căpătat din experiențe timpurii catastrofale (catastrofale pentru omul mediocru), — de-aci înțelegerea lui senină a oamenilor, — categorie care stă deasupra evenimentului cotidian și e ancorată puternic în puncte centrale de viață publică și de viață a creaturii. Este justă observația, că omul politic are afinități cu actorul. Dar sînt actori și cabotini. Cabotinel se încîntă la focurile false de scenă și pietre prețioase imitate. Actorul veritabil trăește plastic legile *Creaturii* (cu un termen teologal catolic), hrînind cu singele său dezacordurile și tendințele Ei. De-aceia omul politic și actorul care joacă drama vieții nu sînt sfinți — legea sfîntului e renunțarea și harul religios. Harul omului politic este decizia, „cămașa morții“ și viziunea totalității. „Omul politic este — cum formulează Sorin Pavel într'o scrisoare din Copenhaga — specialistul dorințelor populare. *E un cetitor în suflețe și un cetitor în stele*. Misiunea lui este să înțeleagă aceste realități și să designeze specialiști în tehnica de rezolvare, de realizare. Specialist, e poate rău spus. Specialiștii sînt în genere incompreensibili. Omul politic are dimpotrivă vocația populară și vocația divină, întrunite. În politică nu trebuie să joace rol decît *der nackte Mensch, omul etern, omul existent*“.

IX

Unitatea lumii organice era formată prin comunitatea de credință și frăție întru Dumnezeu. Prin introducerea și răspîndirea capitalismului și transformarea proprietății, uniunea dintre membrii societății nu se mai face pe baze charismatice (de iubire și emoție), ci pe formule și criterii exclusiv economice. Dela primatul religiosului s'a trecut la primatul economicului. Homo sapiens antic sau călugărul medieval au făcut loc lui homo oeconomicus. Pentru a ilustra această trecere, vom lua un fapt fundamental din viața umană: căsătoria. Dreptul canonic, în vremea lui de înflorire supremă, împiedeca o căsătorie cu „păgînul”. Conștiința diferențelor și mîndriile interziceau mezalianțele. Apropierea se făceau pe baza omogenității, a unei comunități de credință, de opinii și a unui stil de viață. În faza capitalist-burgheză, uniunea are la bază mai ales banul. În aristocrațiile de singe, au intrat burghejii înavuțiți prin operațiuni comerciale, Evreii ținuți altă dată în ghetto, Rastignac cucereste Parisul, Dinu Păturică pătrunde între fanarioți, toți dînd o altă față societății, înoind-o cu aspecte de viață nouă, care prezintă în felul ei o frumuseță unică în istorie. Secolul al XIX-lea a văzut întărindu-se forța burgheziei în arena politică și în cultură. În secolul XX își face intrarea proletariatul. În Vestul european, sub formele lui citadine și industriale, iar în Răsăritul și Sud-Estul Europei, masele țărănești încep a-și spune pentru prima oară cuvîntul în viața politică. Filozofia veacului XIX a fost raționalismul burghez. Filozofia veacului XX este la început materialismul istoric, mai tîrziu — cu Sorel și școlarii săi italieni și ruși — iraționalismul, excelent și ca tactică de luptă prin creația miturilor și furnizor de formule polemice, apoi filozofia vieții ca o încercare de înțelegere totalistă a fenomenelor moderne. Trecerea s'a făcut delă *Ratio* la filozofia vieții și la o filozofie existențială (Nietzsche, Kirkegaard). Termenii sînt: *Ratio* (lumea burgheză, iluminism). *Viață*, *Existență* (lumea modernă).

Trebuie de remarcat că idealurile comunitare se refac pe baze nouă. Formula atomizantă, mecanicistă, individualistă și raționalizantă, creație a liberalismului plutocrat și burghez este în amurg. Concentrarea capitalismului în trusturi imense a dat proletariatului citadin strîns sub același acoperiș și exploatare baze nouă de uniune și interese comunitare. Masele agrare exploatare până la singe de plutocrația orășenească, își strîng rîndurile și-și pot găsi ușor, atunci cînd au exponenți adecvați, stindarde și lozinci.

Cum se poate justifica o construcție și o teoretizare a fenomenului politic și cultural contemporan—astfel cum a fost

încercată de câțiva elevi ai d-lui Stere — fără luarea în considerație și absorbția în structura sa a elementelor esențiale ale vieții contemporane? Democrația parlamentar-constituțională, raționalistă, atomizantă și discuționistă este idealul tipic al liberalismului plutocrat. Prin realizarea lui are șansele cele mai strălucite de dominație: liniște, neutralitate binevoitoare, adormirea resentimentelor sociale vulcanice, clo-roformizarea și prelucrarea opiniei publice printr'o presă creată și pusă iobag la dispoziție pentru îndepărtarea a tot ceia ce ar putea fi apel la elementele de luptă și eroism al masei. Este inimaginabil ca din elementele raționaliste să se poată extrage indicații, directive sau sugestii pentru organizarea unei țări cu 80% populație agrară. De prisos să spunem că această doctrină este prin origine, structură, modalitate de punere a problemelor, eminamente liberal-burgheză. Valahi civilizați, speriați de instituții ale unui veac trecut, în loc de a pune accentele așa cum dictează poziția luată, de pildă democrație comunitar-etatistă, plebiscitar agrară, dreptate și mai ales resentimente sociale, o pun burghez, individualist, raționalist și atomizant.

Proprietatea mare privată este fără îndoială izvorul cel mai însemnat de unde se alimentează resentimentele sociale.

Inceputul distrugerii formelor ei maxime a fost înlăptuit prin reforma agrară și naționalizarea (sau mai exact etatizarea) subsolului. Semnificația acestor două reforme n'a intrat încă suficient în conștiința publică.

Impărțirea marilor averi boierești și ciocoiești din care a profitat țărănimea iobagă și-a avut corelatul său în exproprierea subsolului neintrat încă în proprietatea privată, (reformă deci incompletă), luat în orice caz, deși fragmentar, din minile și posibilitățile burgheziei. La exproprierea agrară și etatizarea subsolului se va adăoga — e linia fatală a unei evoluții deja începute, — și exproprierea orășenească.

Exproprierea agrară (raportor în 1914: C. Stere) și etatizarea subsolului, pornită din aceeași tulpină a colectivizării bunurilor, reprezintă totuși două tipuri variate. Judecate din punctul de vedere al perspectivei istorice, prima reformă reprezintă o treaptă inferioară, deși evident inevitabilă în condițiunile în care s'a înlăptuit. Exproprierea agrară este un act de trecere a proprietății mari private în minile Statului, care l-a dăruit în condițiuni de plată avantajoase masei țărănești. Din punct de vedere juridic, a existat un moment în care Statul a deținut proprietatea expropriată. El era titularul acestor bunuri din care și-a oprit de altminteri pentru felurite scopuri publice cantități destul de mari. (De pildă, și-a păstrat pământ pentru experiențe agricole, școale, biserici cîmpuri de sport, etc.) În dispoziția inițială prin care se oprea revînzarea loturilor țărănești, Statul își păstra un drept de

supraveghere și tindea la punerea de piedici a refacerii proprietății private peste o anumită limită. Spiritul reformei era comunitar și colectivist. Dispoziția amintită arată un veto categoric față de proprietatea privată pe baze pur capitalist-individualiste a cărei primă caracteristică este tendința de acumulare și exploatare. „Hărnicia” individualistă se folosește de conjunctură pentru a-și strânge în hambarele ei diferențele de muncă ale „leneșilor” și „proștilor”. Statul vrea prin dispozițiile reformei agrare să suprimă exploatarea de către un grup infim de „harnici” a conjuncturilor viitoare.

(Deschidem o paranteză: negarea existenței sau justificării existenței Statului, organism deasupra individului, este întotdeauna o necesitate polemică atunci când se confundă Statul cu plutocrația, care l-a confiscat — ori utopie politică. Suveranitatea statală este caracteristică fenomenului comunitar contemporan și dovada elocventă a primatului de fapt al colectivului. Chiar din punctul de vedere al materialismului istoric este o eroare negarea Statului, deși în istoria socialismului european negația e frecventă. Mai ales linia Engles și anarhismul sînt cele două curente unde negația e absolută. Dar marxismul, amendat teoretic și practic de evenimente ulterioare, a confirmat realitatea uriașă a Suveranității statale, trecută din mîna grupului burghez în mîinile proletar-agrar și posibilitățile imense de reformare și revoluționare ale societății pe care le implică posesia ei. Negarea suveranității și Statului ca existențe spirituale este totală și îndreptățită numai din punctul de vedere al liberalismului cu tendințe anarhice ilustrat strălucit de Kelsen și Duguit — pe care se sprijină în mod simptomatic în România d. Ralea, și fără niciun sens d. Stere — teoreticianul nu are instinctul sigur al omului politic).

Acumulările în agricultură se datoresc în genere mai puțin „hărniciei” și mai mult „conjuncturii”, unde individul nu are alt merit decît acela de a se folosi de „conjunctură”. Iar folosirea nu poate să fie decît în număr restrîns și dezavantajile trebuie să le suporte, prin natura lucrurilor, fără nici o vină, masa.

Crizele agricole se datoresc unor cauze cu care producătorul nu are nici o legătură. Ele sînt efecte sau ale pieței internaționale sau ale condițiilor implacabile atmosferice. O excelentă recoltă argentiniană distruge în mod matematic recolta rominească.

Cîteva luni, la începutul anului 1930, o delegație romînă a tratat cu Berlinul pentru încheierea unui acord economic. Piața argentiniană a aruncat în ultimii ani cantități imense de cereale în Europa. Ion Popescu din Amărăștii-de-Jos nu-și poate vinde, deci, recolta, ca să-și plătească dările, dobînzile și humbacul, iar o delegație bucureșteană a trebuit să se

sfătuiască timp îndelungat în birourile din Wilhelmstrasse, care au ridicat brusc, odată cu venirea cabinetului Brüning, tarifele vamale pentru apărarea agriculturii din Prusia orientală, aflat în faliment. Negustorii din Buenos Ayres și Rio de Janeiro aruncă vagoane de cereale în ocean pentru păstrarea unui preț convenabil și pentru a nu mai plăti magazinajul. Între timp kulisul chinez moare de foame, iar fotografii-reporter publică în revistele ilustrate europene tablouri înspăimântătoare de-acolo. Concomitent, șomajul face victime de milioane între muncitori în America, Anglia și Germania: otrăvire lentă și sigură pentru *homo faber*, înnebunirea treptată a creaturii prin mizerie și abstenență forțată de muncă. Aceste aparițiuni cotidiene demonstrează unitatea economică a lumii și prăbușirea unui sistem.

Apologetii individualismului, ai „hărniciei“ și ai proprietății private ar trebui să reflecteze: ce „vină“ are micul producător agricol valah, că Argentina, înzestrată cu tractoare, capitaluri și ploaie, aruncă pe piața mondială cantități de cereale cu un preț la care agricultura românească nu poate concura? Sau că în Valahia e secetă? În asemenea momente de criză, când prețurile pământului scad catastrofal, un mare industriaș poate cumpăra trei județe deodată.

Aici intervine rolul Statului prin organele lui legislative și executive. Subsolvul și proprietatea rurală, fiind într-un anumit sens colectivizate, — se află sub protecția Statului, iar restul proprietății private — în general orășenești — nu pot fi decât sub un control continuu.

Reforma agrară față de etatizarea subsolvului reprezintă în sistemul public actual și al liniilor lui de evoluție o treaptă inferioară. De ce? Tocmai prin elementele de individualism și „privat“ pe care le conține. Repetăm: elementele erau o fatalitate istorică în momentul în care s'au dat. Dar dacă ele ar fi fost hotărâtoare — ceiace nu este cazul — și nu ar fi existat firma comunitară, refacerea marii proprietăți s'ar fi făcut într'un deceniu.

Spiritul comunitar al naționalizării subsolvului a suferit o înfrângere prin comercializări. În loc de strângere a capitalurilor, care să fie puse la dispoziția Statului pentru exploatarea subsolvului naționalizat s'a frânt linia inițială, — redându-le „hărniciei“ private, care s'a dovedit faimos de rapace și nefructuoase. Reforma s'a oprit la jumătatea drumului. În loc de formarea aparatului de exploatare, din lipsă de încredere și curaj, am avut părăsirea totală a reformei. Posibilitatea lucrării „colectiv“ nu poate fi desmințită. În străinătate avem exemple strălucite. Iar la noi, cooperăția și atâtea alte instituții sînt începuturi și realități, dintre cele mai pline de nădejdi.

*

Atacul concentric contra d-lui Stere mi se pare că pornește din cercuri pur orașenești sau orașenizate, ca unul ce reprezintă doctrinar cel mai bine interesele permanente a-grare și ca unul care nu vrea să părăsească pentru un blid de linte sau un blid de onoruri linia inițială. Orașul în România, aflat permanent la controlul împărțirii bunurilor, și-a rezervat în adevăr bucata cea mai mare. Interesele lui nu au fost știrbite cu nici o centimă de valul reformist de după războiu. Demascarea acestei stări de lucruri este o datorie a cercetătorului imparțial de istorie socială contemporană. Arta cu care orașul își asimilează apărătorii este infinită și în felul ei amuzantă. Dar acci care *nu trădează* pentru blidul de linte, onoruri și prejudecăți, nu pot avea decît afecțiunea și stima cercetătorului.

Este locul să spunem aci câteva cuvinte despre poziția cercetătorului social contemporan. El are o poziție extrem de grea, mai ales de cînd, sub pretextul obiectivității cercetării, s'a introdus ca normă fuga dela analiza fenomenului contemporan ori privirea glacială, care nu spune, nu vrea să spună sau nu poate spune nimic subț masca unei neutralități magnifice. O, cunoașteți, desigur, pe sociologul și cercetătorul politic afabil, aferat, apusan, zîmbitor, enervat, eclectic și așa de grav, dela care nu poți scoate nimic precis, decît, poate, două fraze sălcii, goale de sens și de rost, promisiuni fenomenale și studiul întrupării neantului. După cum există lepra politică, tot astfel înfloreste și lepra cercetării.

Cercetătorul cu inima tristă și indecisă, aflat doar pe latura cunoașterii—categorie ușor de definit, la rîndul ei, sociologic și mai ales psihologic — mai întîlnește două categorii: a) categoria dogmaticului pur, a omului incapabil de a vedea altă poziție și de a-și analiza poziția proprie și subteranele ei — numeric extrem de redusă, dacă nu inexistentă în România cultă — b) categoria celui care simulează dogma și o admite ca atare sau din disperare sau din interes (legiune). Pentru cercetătorul ajuns la conștiința aporetică, totul îi este transparent. El reduce sensul și legitimarea unei acțiuni în domeniul de unde a plecat. De aceea, o polemică este în sine fastidioasă și nu-i poate servi decît maximum pentru definirea fenomenelor și a factorilor în acțiune. Karl Mannheim definește această stare sufletească și stadiu al gândirii „perplexitate de viață” și „perplexitate a gândirii”. Sînt, nu mai începe îndoială, faze ale unei destrămări și ale unui nihilism acut. Analiza și recunoașterea lor ca atare nu dizolvă și nu împiedică, ci mai de grabă intensifică. Dar această conștiință dă mai ales libertatea de cunoaștere, clasifică și divulgă. O analiză a acestor analize descopere mai multe stadii. Le las în grija cititorului.

P. Marcu-Bals

Călătorii

(FRAGMENT)

MARSILIA

Prefață.

În trecere, deodată, printre cununile platanilor și un spațiu de clădiri, o clipă deasupra tuturor, ca o apariție ireală, zărim o statuă aurită, pe un vîrf de clopotniță: Marsilia.

Unitatea autocarului nostru se desvoltă brusc. Până atunci, printre colinele cenușii, între noi se stabilise un raport de dependență. Nici unul nu era indiferent celuiilalt. Un fel de vecinătate crease sentimente asemănătoare cu cele de familie. Parcă toți ne-am fi cunoscut de mult, ne-am fi datorat reciproc o afecțiune necondiționată, și eventual un sacrificiu dacă vre-o împrejurare ar fi cerut. Parcă ne regăsisem după o lungă căutare, și însăși călătoria fiecăruia din noi fusese anume făcută în scopul acestei regăsiri care a avut loc ca printr'un miracol. Nu... dacă ar fi fost să se întîmple ceva, o nenorocire, în regiunea aceea, am fi preferat să se întîmple altora decît celor cu care eram, chiar dacă noi am fi eșit nu numai teferi, dar și eroi. Era o solidaritate inconștientă, nemărturisită și inexplicabilă dar pe care o simțea instinctiv fiecare.

Odată ajunși în Marsilia, toate aceste sentimente au dispărut. „Blocul” autocarului nostru s'a dezagregat. Fiecare din noi a devenit independent, egoist și singur, gata parcă de o luptă cu oricine, cu ceilalți toți. Gîndurile noastre și proiectele, toată viața noastră interioară era până atunci ca amorțită, ca într'o reverie, ca într'o dulce amețeală, ca'n acea stare în care trebuie să cadă copiii legănați înainte de-a adormi.

Sentimentul personalității și a individului din noi era atrofiat și debil. Și deodată ne-am trezit în noi, puternici, gata de-a înfrînge totul.

Ne-am evitat privirile de parcă fiecare l-ar fi trădat pe celalt și s'ar fi simțit deodată vinovat de o faptă rea și mai cu samă nemotivată.

Am început să lucrăm pe cont propriu: Să ne punem pălăria lăsată până atunci pe genunchi, să ne încheiăm la haină, să așezăm cravata, să ne supraveghiăm pantofii, să ținem aproape ca și cum ar fi avut brusc o valoare exagerată, sau am fi furat, valiza pusă alături de picioare. O febră divergentă cuprinsese pe toți. În afară de cei doi avocați, între noi cuvinte n'au fost, și totuși parcă fiecare ar fi făcut vecinului o mărturisire de care acum s'ar fi rușinat.

Am început să trăim cu anticipație tot ceiace de-acum urma să fie trăit de fiecare în parte. Privirile au început să fie mai fixe, nedeslipite de ceva nevăzut, care trebuie să fie neprevăzutul a ceiace va veni. Era și o îngrijorare mută, o neliniște ca'ntotdeauna când schimbăm, când ne despărțim de oricine. O legătură sentimentală, imperceptibilă și fără motiv, fragilă până la irealitate, se rupsese.

Incepusem să facem parte dintr'o altă colectivitate: din lumea Marsiliei.

Ne-am simțit mai mici, mai neînsemnați, dar deja reînțerați în ea, ca un fluviu anonim care-a intrat în mare. Ochii noștri erau mai mult în lături pe străzi, dornici de a se orienta, de a se adapta unei situații nouă.

Cei doi călători pentru America, față de această atmosferă de descompunere, simțindu-se deodată singuri, și fără noi toți ceilalți, au luat o înfățișare dezolată. Cu ochii rătăciți, s'au uitat la noi interogativ, ca pentru un ajutor în ceasul greu pe care-l trăiam. Parcă în clipa aceea rămăseseră fără părinți. Aveam impresia că ar vrea să se țină de mine ca doi copii, pentru ca singurătatea să fie suportată în doi.

Un sergent burtos, ca o caricatură, ca un sergent de operetă, făcu semn. Autocarul se opri la încrucișare. La dreapta și la stînga, se întindea o stradă largă cu felinare bifurcate, ca sfeșnicele evreești, pe de lături. În față, strada întretăiată urca brusc spre gară.

Eliberați de gestul sergentului de operetă, intrăm în mulțimea „Cannebière-i“.

Coborîm. Călătorii pentru America rămîn pe marginea trotoarului cu bagajele în față, ca doi naufragați pe coastele Atlanticului. S'a isprăvit cu ei. În privirea lor se simte că nu mai au nici o speranță. O teamă mare, o spaimă de o rătăcire prin mulțime fără nici o eșire le împăinjenește ochii. Li simți că nu mai pot să gîndească, că tot cugetul, creierul lor a devenit plat și anost ca o gelatină.

Cu toate frigurile despărțirii și grija de bagaj, o compătimire reală fulgeră o clipă sufletul meu. Ce se vor fi făcut

oamenii aceia doi prin mijlocul oceanului, cu rău de mare, străini!...

Pe unde vor fi fiind acum? Și-au găsit oare drumul pe care-l căutau și pe-acei după care s'au dus?

La coborîre n'am mai văzut pe nimeni. Am numai viziunea spetelor curbate înlăuntru, din ușa autocarului, și am sentimentul tragic că n'am să-i mai văd niciodată, că un mic episod din viața mea este definitiv închis pentru totdeauna, că ceva s'a sfîrșit și nu se poate să se mai reîntoarcă.

În odaia dela otel Bristol, probabil o clădire particulară amenajată pentru otel, m'am simțit puțin ca și acasă. Există în mine, cu toată dorința aceasta de călătorie, un sentiment al stabilității cu care trebuie să lupt, care-mi lasă de cîte ori plec un gust amar în suflet, un regret neînțeles dar persistent ca un parfum pe care l-am iubit și-i mirosim ultima picătură.

E curios ce degrabă devine „a noastră“ chiar sufletește o odaie de otel. Tot restul e indiferent și, ne place să credem, ceva mai incomod sau chiar inferior. Camera ne devine „proprie“ și este privită ca atare. Improvizăm imediat o instalare care să ne fie familiară, și camera noastră capătă o importanță mai mare decît întregul otel de care ne izolăm inconștient. Oamenii burtoși pe care-i întîlnim la ghișeul portarului sau pe culoar, ne sînt indiferenți ca acei întîlniți pe stradă sau, nu știu de ce, cel mult ceva mai antipatici. Sîntem față de ei distanți și mîndri, afectînd o nepăsare nobilă care nu vrea să se coboare pînă la ea.

Eșim grăbiți în stradă, împinși de o curiozitate imperioasă și urgentă de „a ne face o idee“, de a ne orienta. Ne uităm la dreapta și la stînga, la deal și la vale, înregistrînd automat și teribil de efemer, mutre de oameni variați care dispar imediat cu mișcări cinematografice; ne oprim la vitrine, pornim din nou, fără nici o țintă.

E un sentiment larg de vagabondaj, de libertate, de lipsa oricărei necesități impuse. Pasul și mersul se conformează acestei stări sufletești de nepăsare, și devine mai leșinat, mai leneș, cu un ritm prelung și tîrîit.

Iată-mă fără nici o treabă, fără nici un scop anume pe această „Cannebière“ fala marsiliezului, pe această stradă care lipsește Parisului pentru a deveni o mică Marsilie.

Dar starea mea sufletească de „dolce farniente“ nu e individuală; e colectivă și molipsitoare. Iată iarăși sergentul de stradă, burtoș. Sau e un altul? Toți sînt la fel. Nu au nimic din austeritatea autorității executive pe care o exercită. Îmi apar în primul loc ca niște tați de familie, bonomi; stau cu mîinile la spate scoțînd înainte balonul personal, sau cu mîinile pe după centiron, în care se sprijină. Chipiul sau casca e lăsată pe spate, și din înfățișarea lor exalează o atmosferă de

lehamete, de lene, de independență. Dacă le ceri o lămurire, ea este amplă, cu exclamații, ca o schiță, cu gesturi hiperbolice, de parcă ți-ar face un povestitor descrierea unei străzi în care a avut loc un mare eveniment. Iar câteodată, când e furios, — și marsiliezul e furios brusc, — intempestiv balonul se întoarce dela dumneata fără nici un răspuns, în cel mai bun caz. Atunci să nu insiști.

Nu știu unde sîntem. Știm doar atât: Cannebiera e strada principală. Am impresia că și asta e prea mult. Lipsa de precizie constituie un farmec în plus și completează senzația noastră de oameni fără căpățîiu.

Coborîm în pantă. Trecem prin fața localurilor de cafe-nea cu mese până în stradă, umbrite de pînze mari cu inscripții negre.

Vechiul port.

În fața noastră, abia văzut, zdrențuit de corăbii și pontoane, apare un ochiu luciu și alb de apă: Vechiul port. Portul acesta e un golf mic deschis după ce apa a trecut printr'un gît, între două stînci, astăzi transformate în forturi care predomină și străjuiesc intrarea în port. Două faruri: stilpi de poartă deschisă, înseamnă deschizătura spre mare.

De-aici, din virful golfului, în fund apa se închide cu stîncile forturilor, și e parcă un lac în mijlocul orașului, lipsit de orizont, de aerul și de gestul plat al mării. Totul e închis, iar jur împrejur orașul urcă în amfiteatru ca pentru a vedea mai bine la o reprezentăție, pe lac.

Departate spre eșirea la mare, înălțat inutil și parcă suspendat de cer, se vede celebrul pod de fier care, sprijinit pe stilpi în genul turnului Eiffel, leagă cele două țărături ale portului. Podul acesta e atât de caracteristic Marsiliei, că apare ca o emblemă.

Podul e atîrnat la o înălțime de 50 de metri, pe țesătura de oțel care se profilează în orizont: împletitură de pînjenis. Atîrnă acolo o ghilotină pentru vapoare ?

Aparența are ceva curios și ad hoc.

Inserează; se aprind luminile. De pe debarcadere și iab-turi în siestă, steaua lor albă cade și în mare, prelungindu-se șerpuit și tremurat de valuri ca niște serpentine de foc la un bal în plin aer.

Împrejur amfiteatrul ridică și el spre cer luminile lui, și decorul clar dar mort spre înserate, devine viu și întreg, schimbat ca o imensă sală brusc iluminată, în care, jos, parchetul e de argint și, sus, plafonul constelat.

Sîntem pe Quai des Belges în căutarea sau, mai exact, în alegerea unui restaurant. În fața fiecăruia este o mare lungă acoperită cu cutii și coșerci pline cu fel de fel de scoici.

Buiabesa și scoicile sînt specialitatea Marsiliei. Sînt oameni care vin dela Paris aici numai pentru asta. Femeia care administrează toată varietatea de scoici, strigă mereu, recomandîndu-le pe specii. Totalul recomandărilor dela toate restaurantele înșirate unul lîngă altul dealungul portului, naște un vacarm infernal, la care se asociază o serie de personaje joviale menite să recomande restaurantul și să tragă de mîneacă pe trecători. Bine înțeles că în primul loc ți se arată panerele cu scoici: mînuțe de copil strînse și petrificate de vreme și de ape. Alt tip jovial, care țipă desigur și el, desface o serie de scoici, le pune desfăcute pe-o farfurie și le presară cu sare. În găoacea argintie, ceva gelatinos și inform palpită ca un plămîn. Simt acolo ceva scirbos și viu.

Ne oprim în fața restaurantelor cu mese revărsate larg spre cheiu, cu lumini multiple și reclame luminoase, cu oameni care se agită negri și țipători, cu alți oameni care stau la mesele parcă improvizate în stradă, încît am impresia că asist la un mare praznic popular, și totul apare nou și altfel decît tot ce se poate vedea în altă parte.

Unul din oamenii joviali ia contemplarea mea drept dorință și ezitare, vrea să-mi exaspereze dorința și să-mi ucidă ezitarea, și cu invitațiuni prin gesturi și cuvinte, mă trage de mîneacă, îmi arată o masă, viră mîna într'un paner cu scoici și le lasă să cadă ca pe niște bani de demult, găsiți în fundul mării și adunați. Scoicile cad cu un zgomot cavernos și înăbușit. La mese e un amestec pestriț de tot felul de oameni, marinari, ofițeri, preoți catolici, lucrători, negri, japonezi, ca'ntr'o complectă contopire a tuturor raselor și claselor sociale. Oamenii aceștia, poate prin contact sau poate pentru ca să poată fi auziți, țipă și ei. Jocurile violente de lumină și de sunete se amestecă în două planuri de senzații diferite, contribuind însă împreună la o impresie de aiureală și de coșmar.

Această impresie crește cînd privești spre apele portului, în care luminile se mișcă și noaptea sporește după caicuri și vase ancorate, în care unele lucruri se mai văd încă odată răsturnate, și peste care vechiul port de pe celălalt țărm urcă în sus cu stele mici și sărace un cer artificial și plătînd.

Pascal.

Noi însă am auzit de vechiul restaurant „Pascal”. Sîntem prin anticipație clienții lui, și încă niște clienți fideli. Nici o ademenire nu este suficient de tare pentru noi. Avem o voință care înfrînge toate țipetele și tot etalajul de scoici ca monecele vechi. Noi vrem să mîncăm pește și buiabesă la Pascal.

Părăsind cheiul și cotînd brusc două străzi murdare și sărate, dăm, într'un colț, de Pascal. O clădire de muzeu.

veche, în stil maur adăpostește de decenii acest restaurant. În față, o grădină artificială acoperită și înconjurată cu frunză, ca un vast cort, constituie localul de vară.

Pășim înăuntru ca într'un zeppelin domesticit, cu pînză flască. Pinza aceia impermeabilă apără restaurantul și pe clienți, de muște, de căldură, de murdăria dimprejur, de cetățenii vecini. La început pare ceva improvizat. O instalație efemeră pentru vară, pentru turiștii care au oroare și fug de stabil. Într'un sfert de oră, tot restaurantul aparent ar putea să dispară, cu cort, cu mese, cu tot, afară de bucătărie.

Cum intrăm, sîntem întîmpinați de grupul chelnerilor, toți în cămeși albe și în jiletcă. Parcă și-au uitat fracul acasă. Adunarea lor tarcată, alb cu negru, mîneci albe, piept alb și restul umbră, te face să crezi că ieși parte la o înscenare de operetă în care colorile trebuie să fie frapante și atmosfera intimă.

Rămîn surprins. Sergentul întîlnit o jumătate de oră înainte, e și chelner la Pascal?! Căci mă întîmpină amical, cu brațele albe ca într'un bandaj, același tip gras, bonom, cu chipul prietenos și deschis. Și cu toate acestea trebuie să fie altul. Poate fratele lui, îmi spun eu, pentru a alunga viziunea unei transformări neliniștitoare. Sau, poate, acesta-i tipul comun al marsiliezului.

Nu știu cine va fi fost acest prim chelner eșit înaintea noastră dintre ceilalți, dar mai presus de toate am avut impresia că-mi este un vechiu prieten, o constantă cunoștință pe care am neglijat-o, dar care totuși se arată recunoscătoare și bună până la sfîrșit, în semn de muștrare și nobleță.

Și totuși nu l-am văzut niciodată. Trebuie să fi fost bun prieten cu tata, îmi mai spun eu, atunci cînd chelnerul îmi pune mîna pe umăr, și amical îmi sugerează că, dacă vreau să mîncînc și să beau în adevăr bine, așa ceva se poate obține numai la masa lui. Parcă nu aș mai fi client la un restaurant, ci invitat de un om cumsecade, în orașul meu natal, de un vechiu amic al familiei. Nu sînt numai servit, sînt îngrijit, așezat, sfătuit... Mi se ia pălăria din mîna cu cuvintele: „să punem hinișor pălăria în cuer”; se trage un scaun mai departe de masă cu cuvintele: „aici e foarte bine”; mi se oferă lista cu apostrofa colectivă: „să vedem noi ceva bun de mîncare”, și în fine mi se așază și șervetul cu o părintească atențiune care m'a înduioșat. Da, chelnerul dela restaurantul Pascal din Marsilia mi-a evocat o clipă atmosfera de dragoste și intimitate din casa noastră părintească dela Hulub...

Nu am avut nimic din jena,— de ce să n'o mărturisesc,— pe care mi-o pricinuește îndeobște fracul impecabil al chelnerului de mare restaurant, și ținuta lui rigidă, și graba lui artificială și rece, și atențiunea lui mercantilă, și ochiul lui

în farfurie, ca să vadă cum mănânci, de-ți rămân înghițiturile în gât, și intenția lui prevenitoare și umilitoare de servitor care a decăzut la asta după ce a fost mult timp baron.

Buiabesă.

Chelnerul dela Pascal are gestul și atitudinea unui patron de han moldovenesc, a cărui singură bucurie și misiune e să-ți fie plăcut, să te știe mulțămît, cu dezinteresare, din pornire sufletească. Am văzut atunci că serviciul acela în jiletcă nu e o întâmplare și nu e numai din cauza căldurii, căci ar fi putut adopta uniforma fracului alb, atroce de elegant. — ci e un simbol.

— O buiabesă? Da, sigur, e specialitatea noastră. Să aducem deci o buiabesă. Cu peștele aparte?

Răspunsul nostru a fost un fel de Mmda! pe franțuzește, ceiace traducea în orice caz complecta noastră indiferență din ignoranță asupra acestui amănunt.

Cunoștințele noastre despre buiabesă erau oarecum numai teoretice și științifice. Știam că e o supă de pește, de pește foarte mult și amestecat, că e o specialitate a sudului Franței, adică — natural — a locurilor unde se găsește pește mult.

Restul, și chiar numai atîta, se formulează pe cale deductivă, și cu reminiscențe de borș românesc de pește. Doar tot ce-i imaginar se creiază numai cu noțiunile deja știute. De altfel, până nu o guști, și chiar până nu o vezi, buiabesa este imposibil de imaginat.

Nu mai un inginer parizian, deștept și mucalit, exprima unui prieten senzația buiabesei, cea mai apropiată de realitate. O zi întreagă s'a plîns că simte pe gît, de-alungul esofagului, o arsură stăruitoare, de parcă ar fi înghițit și ar avea în stomah vată termogenă.

Afară de vata termogenă, buiabesa nu mai are altă comparație care să o evoce cu precizie. Și mai este încă ceva: odată ce ai mîncat-o, vei purta în ființa dumitale un miros ciudat de pește alterat presărat cu piper roș, și oricît de lipsit de memorie ai fi în genere, vei avea în această privință o memorie olfactivă și afectivă pe viață.

Serviciul chelnerului nostru gospodar nu-i afectat. Nimic nu se prezintă pe masă ca o piesă de chirurgie într'o sală de operație. Tacîmurile nu sînt trecute la autoclav, ci sînt luate cu mîna de pe un bufet, și puse ca de un om normal pe masă.

Așteptăm. O așteptare lipsită de nervi și trepidație. Nu avem nici o grabă; totul în jur, chiar aici la acest restaurant, e nou; fiecare tip acum e văzut pentru prima oară, și nu există tip de om lipsit de interes. Tăcem. Poate sîntem obo-

șiți, poate ceva din trepidația drumului mai răsună încă în noi, ca mersul unui tren în brațele unui pod de fier, multă vreme după ce a trecut.

Numai ochii noștri și dorința neînțeleasă de a vedea persistă cu aceeași tărie. Privim împrejur: pensionarul din dreapta, care mănincă după un program și o dietă prescrisă poate de zeci de ani, cu aceeași sticlută de vin roș de „o jumătate“, care stă la aceeași masă și la aceeași oră de ani de zile, ca la el acasă, și prin fața căruia trec mereu la alte mese, tot alte tipuri care apar și dispar, conduse de chelnerul în vestă; masa gălăgioasă din fața noastră care face manifestație „studentească“ unui conviv întârziat și sosit „după buiabesă“. Căci toată lumea mănincă buiabesă. Noi însă nu știam asta. Vedeam numai că toți mănincă ceva foarte îndoelnic ca aspect, asemănător unei mîncări cu totul populare, de cazan.

Dar ne-a sosit buiabesa. Amicul nostru ne-o prezintă cu același plural intim: „să mîncăm o buiabesă“.

Vreți să știți ce înfățișare prezintă? Inginerul parizian avea dreptate.

Intr'un castron, felii de pine, ca la friganele, una peste alta, stau moi și galbene ca un burete putred și desfăcut, în puțină zeamă gălbue. În altă farfurie, bucăți de pește, amestecate, ca'n urma unui cutremur submarin.

Dacă am fi știut că asta-i buiabesa, până la aducerea ei, am fi învățat dela ceilalți cum se procedează, nu trăgînd numai cu coada ochiului ca la mese mari cu mîncări necunoscute, ci studiînd direct cu curiozitate științifică, exact ca la o demonstrație de probă.

De aceia ne-am trezit deodată novici și numai cu resursele clasice în fața buiabesei. Am scos cu timiditate o felie galbenă, din cele așezate teanc, ca niște perne putrede, și puțină din zeama în care dormitau obosite de mulțate.

Pînea asta e vata termogenă despre care vorbea bietul inginer. Bucățica de pine pusă în gură revarsă supa de pește pe care o aglomerase, cu o abundență devastatoare, umplîndu-ți toți porii gurii cu o iuțeală vertiginoasă de o arsură violentă de piper roș și probabil și alt asemenea preparat. Tot brusc ești cuprins de mirosul insistent de pește iuțit. După cîteva înghițituri, vata termogenă e pretutindeni; îți vine să respiri forțat, să tragi aerul pur de-afară cu aviditate și să evacuezi aburul piperat ca o emanație de vulcan cu gaze în evaporare.

Respirația, astfel, devine ca la astmatici, imperativă și conștientă, și de unde până atunci nici nu știai că respiri și respirai fără să știi, această funcție devine conștientă, capitală, terorizantă, violentă.

Odată contaminat, poți minca oricît, căci nu mai simți

nimic, nu mai știi ce mănânci. Tot ce pui în gură după aceea, vin, sare, muștar, capătă un gust curios și fad; ai, ca să zic așa, o senzație nouă a vieții, parcă plutitoare, de parcă simțul olfactic ar fi îngurgitat, fără să știi, un stupefiant și ar fi început să aibă halucinații. Sarea nu mai are nimic din ceiace este sărat, iar vinul e ca o leșie fadă.

Nu știu dacă d. H. Sanielevici cunoaște buiabesa, fiindcă este sigur că, din toate condimentele de pe pământ, acesta trebuie să aibă o influență grozavă asupra formării temperamentului. Mincătorii de buiabesă trebuie să fie toți eroi, trebuie să aibă fața congestionată, maxilarul supt, fruntea creată, gura neagră, două brazde adânci și verticale pe frunte între ochi, omușorul distrus și atrofierea complectă a simțului olfactic.

Poate de-aceia marsiliezii sînt așa de iuți și de-aceia iuțeala lor ține exact cît un castronaș de buiabesă.

Chelnerul, simfonic „blanc et noir“, scrutează experiența ce-a rămas, ce-am mîncat, și ne disprețuește mut. Sîntem brusc față de el ca niște copii renegați, candidați la o desmoștenire integrală. Am căzut în disgrație din pricina unei incapacități care echivalează cu o infirmitate: nu sîntem apti pentru buiabesă. Am devenit neutri. Se păstrează amabilitatea rece și protocolară, dar am pierdut simpatia manifestă și maternă. Am devenit, din copii regăsiți, clienți detestabili. Barometrul sentimentelor a căzut vertiginos pînă la solidificare. Ba, ceva mai mult, a trecut la negativ, la minus.

Marsiliezul ne disprețuește ca pe niște nevolnici. Și ține neapărat pentru desăvîrșita noastră umilire să adauge că aici a mîncat buiabesă și Regele Belgiei. Nu știu dacă a fost o exagerare sau un adevăr care constituie ad hoc un vot de blam la adresa noastră, neputincioși în a ne înălța pînă la cerul gurii unui personaj regal.

Pentru ridicarea prestigiului de simplu muritor și ca un răspuns târziu și anonim Regelui Belgiei, am ridicat și eu disproporționat ca o eroare, bacșișul.

Simpatia a revenit deodată întregă, însă interesată.

Cannebiera.

Urcăm pe Cannebieră. Impresia de vagabonzi sporește agreabilă, cu buna dispoziție a omului sătul și cu misterul inserării. Nu ne cunoaște nimeni. Ce divină senzație! Să fii căzut, așa, pe pământ, fără nici o legătură cu nimeni și nimic. Și asta, după ce trăiești o viață într'un oraș în care copiii știu unde stai și cum te cheamă. Mă simt o ființă coborîtă direct dela Dumnezeu. Pălăria mea în vacanță capătă un aer ștregar și ostentativ. Toți trecătorii mi-s amici fără să-i cunosc

sau tocmai pentru că nu-i cunosc. Mi-ar fi egal să strâng mîna oricîruia din ei, să mă pun la o masă cu oricare, ca și cum am fi fost vecini, vreodată, într'o altă viață.

La o cafenea, mai mulți negri stau la mese. Un colorit și o impresie neobișnuită. Tot ce nu-i comun în noi ca impresie ne dă o curiozitate ofensantă de copii prost crescuți. La noi, lumea se întoarce după un negru venit să facă jonglerii în antracte la cinematograful. Iar în orașele mai mici, „capitale de județ“, unui negru și astăzi îi este imposibil să iasă pe stradă sau să stea la restaurant, că se țin delaolaltă după el și copii, și oameni în toată firea, și femei care au cetit romane moderne și pornografice. Fiecare cu intenția și curiozitatea lui.

Vitrinele, prăvăliile, monotonia și identitatea obiectelor oferite spre vînzare și expuse în galantar, aceleași pretutindeni, cu marca și faima lor internațională: șoșoni Tretorn, pălăria Mossant, ceasornicul Longines, uniformizează orașele, le dau parțial un aspect comun.

Și totuși „strada“ este cel mai caracteristic și mai interesant aspect al unui oraș. Există însă, în această uniformitate, o dozare de nuanțe și de gust, care creează sufletul unui oraș, specificul unei rase. Haine gata atîrnate afară, ghete spînzurînd ca niște cadavre de păsări mumificate, o vitrină neglijată și în dezordine, dau anumite indicațiuni și pitoresc.

Cannebiera este tipică din acest punct de vedere. Nu are magazine de mare lux. Aici e desfacere pentru popor, pentru orientalul amator de oglinjoare, cuțitașe, pipe și articole de serie. Cinematografe, o subterană chinezească cu sonerie la geamul vitrinei, popor la galantar, alegere făcută în gura mare cu participarea tuturor celor prezenți în aceleași moment; un automat de fotografiat și unul de mîncare, un colț de grădină publică, o muzică militară, și iar popor: militari, mică burghezie, oameni fără definiții și carieră precisă, pălării pe-o parte, șăpci pe ochi: Cannebiera. Un fel de tobogan de oameni, automobile, magazine și lumini electrice care urcă și coboară înspre apa moartă ca albușul de ou crud a vechiului port.

Aproape fiecare prăvălie e un bazar în care se vînd lucruri disparate, fără nici un pic de rudenie: ghete, oglinzi, cărți poștale, pipe și bere.

Aproape toate sînt deschise până tîrziu, până la miezul nopții, până cînd poțtești. Stîlpi cu lumini electrice, ca niște candelabre evreești văzute prin lupă, luminează strident și artificial.

Toate librăriile seamănă cu niște anticării, simbolic. Cartea veche și cartea nouă nu sînt clasate după vîrstă, ci filozofic, după normele normale. Există o dezordine boemă, cărți ră-

vășite, teancuri pe jos, câteva etajere până în stradă ținându-se de mâni pe ușă. Un client stă pe scaun, altul în picioare, și răsfoiesc volume, rînd pe rînd; le pun apoi teanc alături așa cum se așează la berării farfuriile indicatoare de consumație; alt client e sus pe scară, cu pălăria turtită de plafon. Librarul cetește și el: are ochelari, părul lung și sburlit, exemplar de chimist în laborator.

Un ghid.

O idee: un ghid. Acel obiect disprețuit de intelectualul voiajor, dușman al preciziei istorice. Și totuși...! Eu cred că Englezii au făcut ghidului scris această detestabilă și nemeritată reputație. Englezul poartă și se folosește de ghid, ostentativ și exclusiv. Simți că dincolo de ceiace îi spune ghidul nu mai este nici o cunoștință. Ghidul este manualul prim și ultim! Este unealta autodidactului care crede că a devenit savant.

Ghidul apoi trebuie consultat cu discreție; e un instrument personal și completează o intimitate. Ghidul întrebuințat în public este echivalent cu explicația dată cu voce tare, fără respectul de aproapele tău. Este ca și cum ai ceti în gura mare textul explicativ la cinematograful, plictisind toată lumea dimprejur.

Chimistul-librar îmi oferă ghiduri de diverse dimensiuni și formate; dela unul, echivalent cu un volum scris de d. Iorga, asupra Marsiliei, până la ghidul alcătuit de însuși cel care-l oferea. Mă opresc la cel care-i „nouveau“, care mai poartă mențiunea de „pratique et indispensable“, care intră comod în buzunar și care totuși are planuri, tablouri, fotografii, etc.

Am dat peste un ghid făcut de un marsiliez. Se cunoaște după aceste recomandări din titlatură, dar este mai cu samă evident după textul din interior. E „simplu și clar“, spune anonimul autor, care 'n sara aceia trebuie să se fi plimbat fluerînd și cu minile în buzunări pe cheiu.

Și istoria Marsiliei începe frumos ca un film sentimental: Pe la anul 600, Focienii alungați din Ionia, veni ră aici și fondară un oraș. Legenda spune că au debarcat exact în ceasul cînd șeful Segobrigilor serba căsătoria fiicei lui, Gyp-tis, cu junele grec Protis. Marsilia s'ar fi născut din acest himen „eleno-celtic“.

Nimic biblic în această legendă. Totul aproape comercial. Marsiliezii nu sînt copii din flori, ca aproape toată omenirea, căci legendele de pretutindeni exaltează amorul liber și copiii bastarzi.

Greul trebuie să fi avut parale, șantier și corăbii, iar celta trebuie să fi fost frumoasă, brunetă și aprinsă.

Marsilia aceasta, prin care mă plimb cu un vag sentiment de quasi-proprietate născut tocmai din ideea că n'am nimic, a fost rivala Cartaginei, aliata Romei, dușmana și învinsa lui Cezar.

Pe aici au trecut: Vizigoți, Burgunzi, Ostrogoți, Franci, și apoi Lombarzi, Normanzi, Sarazini. Distrugeri și renașteri din cenușă. Ca pretutindeni, dacă te uiți în trecut... Și eu calc pe urmele pașilor unui ostaș de-ai lui Cezar, îngropate adinc subț trotoar, și am, în singele meu roman, o mândrie inconștientă și nestăpinită, care vine de mai departe decât mine. Incep să înțeleg, prin sensul și fatalitatea istoriei, de unde în cugetul meu o conștiință și o atitudine de cuceritor și de om familiarizat cu aceste locuri necunoscute mie.

Imi amintesc vag că pela 1720 a fost aici o ciumă teribilă care a ucis jumătate din populația Marsiliei.

Un laș instinct de conservare, o clipă mă face să mă gândesc la vitalitatea morbului ciumei peste două veacuri...

Dar pe marsiliez întreg îl găsesc în această indicațiune. exactă poate în fond, și totuși cu o savoare de glumă franțuzească, la adresa marsiliezului: „Le territoire de Marseille, ville et faubourgs, comporte 22.800 hectares, soit *le triple de la superficie de Paris*. Territorialement, Marseille serait la plus vaste des communes de France *si Arles n'existait pas*".

Iată ideea fixă a marsiliezului de a concura cu Parisul care, dacă ar avea și el o Cannebiară, ar fi o mică Marsilie; iată romanticul și savurosul patos de sud. — Salut! — Dar, mai întâiu, puțin săpun de Marsilia. Imposibil. Tot e contrafacere. Original numai la Paris. La Luvru. Curios! ca și tablourile.

Marsilia veche.

Un oraș vechiu. Ce a mai rămas?

Unde-s vestigiile, unde-i îngropată cenușa? Generații după generații s'au perindat și azi înfățișarea orașului e contemporană cu noi, cu oameni îmbrăcați ca noi, cu aceiași preocupări, cu aceiași mentalitate. Unde-i oare marsiliezul care a băut vin la nunta greului Protis în anul șase sute?

Au rămas numai munții arizi împrejur, în amfiteatru, ca o arenă romană în plin aer, cu scena lucie a portului vechiu. A rămas de atunci golful acesta gituit, ca un lac, cu aceeași formă, cu zările lui de atunci deschise spre sud, și stîncile din față și insulele de piatră cu legendele lor pe care nu le mai știe nimeni și care trebuie să fi fost frumoase.

Marsiliezul dela nunta frumoasei Gyptis a avut priveliștea acelorasi zări și coline, și serile erau la fel și lumina la fel. Nimic din așezările omenești nu mai este; le-a făcut dragostea și le-a distrus ura oamenilor. Și totuși pe-aici au fost.

Trebuie să le fi înregistrat puterea păstrătoare a celor ce nu mai sînt.

Caut, printre străzile din josul tirgului, din preajma portului, urmele strămoșilor, ca pe niște morminte părăsite care nu se mai cunosc. Totu-i prefăcut. Și totuși iată biserica Sfîntului Victor, între case dărăpănate și cruce de străzi care coboară pustii și murdare în portul mort de bătrîneță.

Mănăstire de călugări fondată de sfîntul Casian la anul 410. Dar, vai! reconstruită și pela 1200 și în cel de-al XIV-lea veac.

Un aspect de cetate cu crenele și turn; păreți de piatră oblici cu găuri mici. Un stil rudimentar. Au trebuit oamenii să se apere mai mult decît să se roage acolo. Sfînții stăteau cu săgețile la șold și cu cupa de otravă în mînă. Toți, sfînți și credincioși, erau între moarte și nemurire, între duh și ne-ființă. Se bătea în jurul zidurilor cu berbecii, nu cu toaca pașnică de-acum. În stil, cîteva fragmente romane, ca urmele adînci ale unui uriaș care a trecut și pe-aici. Pretutindeni în lumea aceasta, urma de stil roman, pașii lor de oțel urcați pe ziduri și săpați în piatră și în stînci.

Biserica aceasta păstrează intactă aparența de fort și cetate. Nici o cruce, nici o cupolă. Clopotele sus în cadrul cu crenele, mai mult ca pentru un semnal de alarmă decît o chemare de rugăciune. Aici sînt criptele și catacombele, în care, după tradiție, Sfîntul Lazăr și Sfîntul Victor au fost îngropați cu ceilalți tovarăși ai lor de martiraj.

Tradițiile acestea, chiar dacă sînt inventate, chiar dacă avem conștiința că sînt ca atare, fac totuși o legătură cu ne-definitul de dincolo, de acolo unde se sfîrșește aducerea a-minte a lumii.

Și în definitiv, totul trece la legendă, adevărul rămîne mort, ca să nască pe urmele lui, mai trainic, oglîndirea lui în trecutul care-i totdeauna romantic și care transformă totul în vis.

În această cetate s'au apărat la începuturi sfînții, și aici s'au adăpostit apoi beneficiarii credinței, abații și seniorii de mai tirziu, nobilii potențați, posesori a jumătate din teritoriile Marsiliei.

Ceiace a fost frumos s'a petrecut însă subt pămînt, fără suprafață în hectare, într'o așa măsură, încît nu avem nici un motiv de mîndrie că trăim deasupra.

Pe treapta unică a intrării, un cerșetor căzut, cîrpă omească cenușie și diformă. Înăuntru, aer rece și crud în încăperea ca un havuz de piatră, vid. Lumina vine săracă de sus încrucișînd snop alb ca săbii sus, deasupra candelabrului. Austeritate. Pămînt și piatră amenajate pentru altar. Icoanele par ciudate. Hrubele cataombelor duc spre nașterea crești-

nismului sau spre morminte fără nume. Intunerecul vine de jos larg, într'o vînă neagră ca țiteiul.

Cînd eșim afară, la lumină, avem bucurie de oameni eliberați, și soarele ne face rău ca o arsură.

Château d'If.

Spre cheiul Belgienilor, un ponton, pe care s'a ridicat în două etaje un restaurant, clatină carapacea lui hidoasă. E inestetic și disproporționat.

Cerdacul dimprejur se răsfrînge ca o ruină în cioburile sticloase ca uleiul ale apei din port.

Așteptăm vaporul care face cursa spre „Château d'If”. Sosește legănat și nesigur, deasupra apei sparte.

O echilibristică șovăitoare pe-o punte scurtă, mîni înălțate bat aerul; o săritură; un loc pe o bancă de zăbrele; un colac cu insigna „Matador”; un soldat francez cu beretă și pantaloni scurți, albaștri; alți soldați; doi bătrîni...! Personalul: lupi de mare cu barbă pe subt bărbie numai ca o umbră, gen Wagner, o pipă; un clopot care sună; un aer ca pentru traversat Atlanticul.

Vaporul care crescuse în ochii noștri apropiindu-se, se face parcă iarăși mic subt noi, intrînd moale în apă.

Un ultim semnal. Țărnul tremură și se depărtează. Marginile amfiteatrului roman, cu munții sterpi din fund, se înalță, se arcuesc strîns, cresc deasupra noastră pînă în cer, într'un gest larg de pelerină care se strînge. Soarele cade în plin topînd totul. Și același amfiteatru se coboară lin, se micșorează depărtîndu-se, devine colină dulce, își lipește tîmpla de pămînt. Casele, orașul tot cu Cannebiera lui nu se mai deslușesc; totul e confuz, roșietic; o cărare, un turn ca un deget muștrător.

Notre-Dame de la Garde ne urmărește numai pe deasupra farului Sfînta Maria și ne petrece blagoslovîndu-ne cu statuia de aur sclipitor din creștet.

Podul de fier suspendat trece pe deasupra capului ca o ghilotină colectivă din al cărei laț am scăpat; golful se îngustează între două faruri și apoi apa năvălește eliberată în larg, în voe, cu sărituri la margini pe piatra spălată a stîncilor albe.

Las degetul în apă: vierme frînt... Incrucișăm alt vaporăș; semne de batistă; o scrutare repede, parcă am căuta un spion sau un amic pe care l-am pierdut. Apa fîșie subt noi. De pe stîncă malului, un înotător sare alungit în apă.

Ne apropiăm de castelul d'If. Pe coasta din stînga noastră, oteluri și vile albe rid spre noi. Insula e aspră și cenușie deasupra cercului de valuri albe care-i ling poalele, care se gudură, care cad în plescăit violent. Castelul se prelungeste în

sus din stîncă, la fel de cenușiu și colțuros, și nu știi unde începe castelul și unde sfîrșește stîncă naturală. Zidurile vin și cad brusc în mare; părete drept. Sus, din mijlocul centurii, urcă turlă rățezată, de piatră, cu ochiu mic. Iar deasupra, terase cu crenele. Reeditarea bisericii Sfîntului Victor. Cîtă vreme nu s'a știut unde-i biserică și unde-i Cetate?

Urcăm pe scări de piatră. Subt noi, un marinar caută scoici, prinse în stîncile înverzite de apă, ca bureții în trunchiul copacilor bătrîni și găunoși. Trupul pescarului subt apă pare gelatinos și are mlădieri frînte anormal. Uneori este identic cu o broască jupuită care destinde în semicerc elastic picioarele dîndărăt.

Piatra e fierbinte subt tălpi și în jurul nostru. Intrăm în curtea părăsită înconjurată de zidul înalt de piatră și apa adîncă de dîncolo.

Intrăm în așa zisul castel. O curte mică, pătrată. În jur ziduri de piatră închizînd în trei etaje cămăruțe fără uși și fără ferești, ci numai cu deschizături neregulate cu piatră.

Incepe a miroși urit ca într'o cazarmă, ca într'o închisoare.

Balustrade nouă de lemn înlesnesc urcușul spre etaj. În jurul curții, galeria ca un cerdac, în care dau deschizăturile negre ale celulelor.

Aici a pus François I-er piatra fundamentală. Loc blestemat. Frunte scuturată deasupra apelor. Inchisoare dela început. Putea să adăpostească o domniță, și a tot adăpostit o serie de eroi norocociți.

Umbra lui Alexandre Dumas cercetează urmele lui Monte-Cristo.

Deasupra ușilor, firme indică precis celula fiecărui încarcerat. Parcă ar fi un institut pentru celebrități. Te-aștepți la fiecare moment să iasă într'adevăr, palid și întunecat, fic Mirabeau, Philippe Egalité, Omul cu masca de fier...

Sau poate e un Panteon al recalitranților, în care umblă moale umbrele nevăzute și misterioase ale celor ce-au zăcut și murit aici, și care par mai durabile decît sicriele de piatră cu coroane și inscripții din sinistrul beciu al Panteonului oel adevărat.

Cel puțin aici, istoria e directă și umilitoare fără înconjur: miroase a cabinet ca pe vremea încarcerărilor, ca pe vremea celor cinci sute treisprezece învinși ai Comunei.

Intrăm cîte puțin în fiecare încăpere în care întunerecul miroase prost și în care zădarnic se încearcă evocarea vreunei umbre din trecut. Morții au murit definitiv.

Pe păreți se amestecă grotesc inscripții adevărate, sculptate 'n piatră cu ascuțișul viu al privirilor fixe și încordate pentru a străpunge zidul, cu inscripția de pretutindeni, de pe toți păreții eroici: Jules Durant, matelot 1920...

Intr'un loc este și un stîlp de piatră ca cele de pe pontoanele de debarcat, cu un lanț ad hoc de ancoră, pentru nu știu ce om. O înscenare istorică primitivă. Imaginația celor de azi este numai exagerată și hiperbolică, americanizată.

Bătrînul din vapoaraș e curios peste măsură, vrea să trăiască istoria și, înfășurîndu-se în hăinuță, vrea neapărat să treacă, cu picioarele înainte, pe-o gaură dintre două celule, pe unde a trecut Monte-Cristo.

O clipă am viziunea cavalerului lui Dumas, renăscut și caricaturizat pentru a nu putea fi identificat, sosit incognito la fața locului, pentru reconstituirea propriei lui vieți. Bătrîna, îngrijorată, încearcă să-l oprească, cu apostrofa repetată cu asfixie: Vai, Maurice!...

Pe terasa de sus, în care eși, după ce te-ai învățat ca un sfredel în piatra tăiată cu scări în spirale, avînd impresia că pui piciorul pe capul celui care te urmează, e soare și lumină. Un altar purtat de apă. Se poate face o rugăciune pentru cei ce-au pătimit. Am impresia că toate cuvintele merg de-acolo direct la Dumnezeu.

Dela înălțime, fundul mării se vede sub apă, cu pete verzi, cu drumuri și cărări pentru cine știe cine. Valurile în jurul stîncii lasă rînduri de dantele albe.

Un vapor mare intră în port. O clipă prora este îndreptată spre noi, ca o mașină infernală, ca un cuțit căruia i s'ar fi dat drumul să taie insula în două, și ezită clătînat.

Statura lui de oțel crește din apă dominatoare și impresionantă. Mersul pare încetinit, și-i ca purtat de valuri.

În curtea torturilor și execuțiilor de altă dată, o berărie populară. Se bea pentru proslăvirea istoriei, banalizată și redusă la proporția sufletelor noastre de astăzi.

Dintre pasagerii vapoarașului nostru lipsește părechea de bătrîni. Maurice, poate Mirabeau ridicol deghizat, a rămas în preajma locurilor pe care le-a cunoscut.

Și ea are capul pocit și falș al...

Marsilia vine iarăși spre noi, crescînd din nedefinitul înserării, deasupra căreia binecuvîntează fix și împietrit statuia de aur din vârful turnului cazon al bisericii Notre-Dame de la Garde...

Debare în același loc, pe aceleași scînduri gudronate și mirosînd a pește. Dar sînt puțin altul. Mă strigă ceva din urmă printre lipăitul viu al valurilor. Mă mustră cineva, și pentru ce? Simt că'n insula aceia de piatră dintre apă și aer s'au făcut crime și nedreptăți, că s'a suferit pentru credințe, că a fost izolat acolo tot ce-a avut rînd pe rînd mai bun o mare națiune.

Azi, pe același loc, privim în binoclu panorama coastei marsilieze, cu tonalitatea ei sură de stîncă, cu vile albe în

soare, cu pomi prăfuiți, și unii contemporani, după ce-au eșit pe ușa Măștii de fier a cărei taină a rămas nehotărâtă până azi, iau o bere democrată în curtea închisorii. Amintirea istorică ne umilește până la rușine. Pe oriunde simțim că au trecut de mult alții, sîntem timizi și mici, suportăm o inexplicabilă vinovăție, mi-e jenă de rahitismul nostru moral meschin și pretențios.

Și pretutindeni, și mereu, închisori, închisori. Nu pentru că oamenii erau mai răi, dar pentru că credințele erau mai puternice. Compromisul ca și pendula sînt mai recente.

Mă desgustă numai tirania aceia aprigă cu totul în fier: cu lanțuri, cu măști, cu uși, cu gratii de fier.

Insula a rămas departe, între valuri, mai albă în soare, ca alungată de pămîntul de care prin blestem nu se va mai apropia niciodată. Trecutul pe ea se face mic, și nu se mai vede. Iar lumina care clipește singură, departe, în larg, nu-i candelă pentru trecut, nici rememorarea suferințelor de-acolo, ci lumina electrică dela... restaurantul respectiv.

Cartierul vechiu.

E fioros tipicul orașelor moderne. Cravatele și gulerele din vitrinele magazinelor de galanterie și mode sînt parcă instrumente de gituit, de asfixiat. În geamuri, ghetele sînt cu talpă nouă, ca pentru morți.

Trecutul e mai puțin sinistru decît prezentul. Acolo a rămas numai cadrul vechiu, iar din ani, ca vegetațiile în păduri în care straturi multe de frunze vestede au putrezit, populația e deasă și multă. Așa-i în cartierul vechiului port. Acolo-s sărăcia și crima.

Printre case murdare și afumate, străzi înguste cad în pantă spre golf, spre cheiu. Prin mijlocul huditei întunecate, curge un pârâiaș artificial pornit din cișmeaua de sus care-i deschisă perpetuu. Toate ușile și geamurile-s deschise. Toată casa e în stradă, scăunașe, petici, copii goi sau în zdrențe, femei cu cămașa căzută pe un umăr și cu părul încălțit, pescari sau negustori cu mînele suflecate, cu pipa în gură, cu scuipatul repede ca sborul de rîndunică, coșuri cu zarzavaturi, cu fructe, multe în panere și pe jos; coji de ouă, mîncare stricată, coji de scoici, peștișori mici, murdărie, totul în străduța îngustă de doi metri. Tipete, fluerături, un cîntec, o armonică dela un „bistro“; toată lumea de acolo, o sută, două de oameni, cu copii, cu pisici moarte și vii, țipă, vorbesc în gura mare; nu există taină, totul e obscen de exterior și violent.

O căruță pe două roate înalte, trasă de un catir, trece printre coșurile cu zarzavat; se oprește; toată circulația e împiedicată. Se spun cuvinte tari; doi se înroșesc și se iau la bătae; unul apucă pe celălalt de-o batistă roșie-vărgată dată

pe după git și înodată! Nu intervine nimeni; e un spectacol obișnuit; o luptă dreaptă. Oare nu se vor omori cu cuțitele? Un măcelar strigă, cit poate, prejurile, se stropșește la o țafă cărcia nu-i place carnea; panerul este aruncat afară și cade'n hudiță ca o pasăre moartă.

Popor, popor, mereu. Fiecare e un tip: se poate picta ca un reprezentant al Marsiliei.

Copii murdari și goi fug printre picioarele catirului, care se gindește schimbînd din urechi, după ce au furat o piersică dintr'o grămadă pusă jos.

Prin mulțimea aceasta, mă strecor suspect și, mărturisesc, cu puțină frică.

Un tip înalt, în cămașă albastră, cu minicile suflecate, cu pipă în gură, cu minile în fundul buzunarelor dela pantalonii largi, mă petrece ricanînd provocator, și după ce am trecut, minios, scuiță fulgerător pe caldarîm. Intr'o odăiță de bistro, sînt alții, mai mărunței și mai mari, cu șăpcile pe-o ureche, și trîntesc cu putere pe mese, cărți slimoase.

Grecul acela, Protis, a avut și o progenitură dubioasă!

Mișcarea aceia vie și variată, tumultul și violența ei, îmi plac, fără bravadă, ca un spectacol crîncen și franc al vieții.

E un aspect oriental dar cu mai multă mișcare, fără a dormire lentă, ci cu aprigă energie.

Intre etaje, pe sfiori, rufe la uscat, ca stegulețe eroice la o ciudată aniversare națională.

De pe podul înalt de fier, care străjuește largul, întins de pe-un mal pe celălalt al golfului-port, am văzut acoperișul acestor case tăiat brusc și, pe terasa de sus, locuințe de mizerie teribilă: o cutiuță locuință; pe o sfoară, înșirate la uscat, cîteva pelinci și, într'o oală, o închipuire de copăcel fără definiție, crispat de căldură și de tristeță; o gaură ca o intrare de pod, prin care locuitorii aceia scoborau spre pămînt, cine știe cum.

O sărăcie feroasă și crîncenă. Cînd va fi o revoluție, de aici va porni, chiar dacă va fi să se sfîrșească în sinistra in-sulă din larg.

Cînd am pătruns spre catedrală, am avut impresia că am eșit dintr'o altă lume. Era soare; briza mării venea pe sus peste balustrada platoului de piatră depe care catedrala nouă, masivă și urită, domină portul; și zările erau largi și cristaline, tremurate numai de căldură, cu valuri transparente, cum se văd la geamurile de sticlă proastă.

În noaptea ce-a urmat, trebuie să fi fost o crimă între zidurile afumate și murdare ale aceluï cartier vechiu, în care, de sute de ani, oamenii se sbat zadarnic să iasă din mizerie și se dau mereu la fund.

Demostene Botez

Lingvistica în cercetarea monografică*

I

Lingvistica e o știință nouă, constituită în prima jumătate a veacului al XIX-lea, atunci când s'a aplicat faptelor de limbă metoda istorică. Rezultă de aci, în mod firesc, că lingvistica, la început, a fost mai ales o știință istorică, îndreptată în spre perioada veche a limbilor.

Dar, pe lângă majoritatea cercetătorilor, care studiau fazele succesive ale limbilor, câțiva au preconizat, încă din primele timpuri, cercetarea stadiilor actuale. Astfel, W. de Humboldt (1767—1835), plecând de la convingerea că activitatea intelectuală a fiecărui popor se manifestează în limba sa, preconiza studiul faptelor lingvistice pentru ele însele. Limba nu e un produs artistic, ci o exteriorizare a naturii omenești, mai zicea el; de aceea, fiecare graiu local formează o unitate, care trebuie studiată aparte.

Curiozitatea pentru graiurile locale nu lipsea: în Elveția, în Franța și, mai târziu, în Italia, „Parabola fiului risipitor” redactată în limba literară, fusese tradusă, la începutul veacului al XIX-lea, în mai multe graiuri locale**. Se credea, în deobște, că dialectele sînt mai conservative decît limbile literare; de abia mai târziu lingviștii și-au dat sama că limbile literare sînt mai conservative, pe cînd dialectele inovează.

Humboldt a avut o mare influență asupra contempora-

* Comunicare făcută în ziua de 8 mai 1929 la „Institutul Social Român”, secția sociologică.

** J. J. Champollion Figeac, *Nouvelles recherches sur les patois ou idiomes vulgaires de la France et en particulier sur ceux du département de l'Isère*, Paris, Goujon, 1809; *Mélanges sur les langues, dialectes et patois, renfermant, entre autres, une collection de versions de la parabole de l'enfant prodigue en cent idiomes ou patois différents, presque tous de la France...*, Paris, 1831; Stalder, *Die Landessprachen der Schweiz, oder schweizerische Dialektologie*, Aarau, 1819; B. Biondelli, *Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853.

nilor săi. Jacob Grimm (1785—1863) lucrează sub directa inspirație a ideilor sale: orice individualitate trebuie respectată, scrie Grimm în 1812, prin urmare și orice individualitate lingvistică; fiecare formă actuală a limbilor germanice trebuia deci descrisă cu precizie. În 1819, apare primul volum din *Deutsche Grammatik* a lui J. Grimm, care era nu numai o gramatică paralelă a limbilor germanice, ci mai ales o bogată colecție de fapte observate de autor în limba vie.

Același drum l-a urmat mai târziu Aug. Schleicher (1821—1868), care a consacrat în tinerețe o lucrare graiului său matern: *Volkstümliches aus Sonneberg*, pentru a da în 1857 bogata colecție de materiale lingvistice (cintece populare, povești, etc.), strânse în parte la fața locului (1852), materiale de care se servise la compunerea gramaticii limbii lituane, apărută cu un an înainte*. Prin aceste două cărți care alcătuiesc *Manualul limbii lituane*, Schleicher dădea un model de descriere a unei limbi vii, model urmat mai târziu de o serie de dialectologi.

II

Pela 1879, abatele Rousselot (1846—1924), în Franța, își dăduse sama că lingvistica trebuie să studieze limba vorbită. Era momentul când interesul pentru cercetarea fazei actuale a limbilor vorbite se trezise cam în același timp în țările din Apusul Europei. J. Cornu, dela care J. Gillieron a primit cele dintâi indemnuri pentru cercetările dialectale, descrie fonologia graiului din comuna Bagnes (1874)**; tot atunci, marele lingvist italian G. I. Ascoli stabilește principiile transcrierii fonetice a sunetelor vorbite și dă la iveală celebrele-i descrieri ale dialectelor rețice și franco-provansale (1873 și 1878), pentru a publica mai târziu o privire de ansamblu asupra dialectelor italiene***. Ascoli a provocat cercetarea și descrierea științifică a graiurilor vorbite în Italia****.

* Aug. Schleicher, *Handbuch der litauischen Sprache: I, Litauische Grammatik; II, Litauisches Lesebuch und Glossar*, Praga, 1856—1857.

** J. Cornu, *Phonologie du Bagnard, Romania*, VI, 1877, p. 369 și urm.

*** G. I. Ascoli, *Trascrizioni e altri additamenti elementari* (1873); *Saggi ladini* (1873); *Schizzi franco-provensali* (1878); *L'Italia dialettale* (1885), în *Archivio glottologico italiano*, I, p. XLII și urm., I și urm., III, 61 și urm., VIII, 98 și urm.

**** C. Nigta, *Fonetica del dialetto di Val-Soana (canavese)*, *ibid.*, III (1878), p. 1 urm., F. D'Ovidio, *Fonetica del dialetto di Campobasso*, *ibid.*, IV (1878), p. 145 și urm., etc.

Plecând pe urmele lui de Tourtoulon și Bringuier, din Montpellier, care căutase să precizeze printr'o anchetă pe teren limita de nord a dialectului provansal, * Roussetot cercetează graiurile locale, începând cu satul său natal (Saint-Clod, dep. Charente), și duce ancheta pe teren până dincolo de Montluçon, la Ids. Roussetot era un observator admirabil, de o precizie rară. Întors acasă, studiază timp de trei luni graiul mamei sale și, mai târziu, reia studiul început mai înainte și cercetează amănunțit graiul a cinci generații succesive din propria sa familie (1886—1887 și 1889—1890). Metoda lui Roussetot era de a observa fără a „provoca”: cunoscând perfect graiul local, putea angaja conversații cu persoanele dela care dorea să culegă informații, fără ca acestea să ghicească scopul său. Culege cuvinte, fraze, povești și dialoguri, notate imediat cu ajutorul unui alfabet fonetic, și are grijă să dea amănunte asupra persoanelor interogate; pronunțările sale le-a studiat la Paris, cu ajutorul aparatelor de precizie. În 1892, apare lucrarea în care consemnase rezultatul cercetărilor sale: *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*.

Oricare ar fi fost importanța cărții lui Roussetot, ea nu putea fi un model de monografie, pentru că era consacrată numai foneticii. Roussetot era împotriva metodei de cercetare dialectală cu ajutorul chestionarului: un chestionar lingvistic este o colecție de cuvinte și de mici fraze uzuale, grupate pe categorii de sensuri, pregătite dinainte și redactate în limba comună a regiunii respective, pe care anchetorul le pronunță în fața persoanei interogate; persoana interogată traduce chestiunea în graiul său local și anchetorul notează numai decît răspunsul. Anchetorul culege, prin urmare, felul cum o persoană oarecare dintr'o localitate anumită a reacționat în cutare zi și la cutare oră față de o chestiune care i-a fost pusă în limba comună a regiunii. S'au adus, de cătră Roussetot și, mai târziu, de cătră alții, anumite critici anchetei cu ajutorul chestionarului: s'a observat, de exemplu, cu dreptate, că, atunci cînd diferența dintre graiul local și limba comună e foarte mică, nuanța nu mai este perceptibilă și nu poate fi înregistrată; s'a mai reproșat anchetei făcute cu ajutorul chestionarului că răspunsurile obținute sînt condiționate de chestiuni și că, prin urmare, nu se obține vorbirea naturală. Dar avantajele sînt mult mai mari decît aceste neajunsuri. Marele avantaj al anchetei făcute cu ajutorul chestionarului de una și aceeași persoană, este că ni se dau dintr'odată răs-

* De Tourtoulon et Bringuier, *Étude sur la limite géographique de la langue d'oc et de la langue d'oïl*, Paris, 1876.

punsuri *comparabile* între ele, pentru că au fost căpătate prin același procedeu, în condițiuni identice. Este evident că nu putem ajunge la acest rezultat culegînd material la voia întîmplării, cum se petrece atunci cînd notăm o conversație cu un localnic.

Exemplul dat de Rousselot a fost urmat, dar cu o modificare, în sensul că de astă dată ancheta a fost făcută cu ajutorul chestionarului. Louis Gauchat cercetează în 1898—1899 și în 1903 graiul din Gharmey, sat în Elveția (cantonul Fribourg); în 1905 apare lucrarea intitulată: *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*, în care Gauchat expunea rezultatul cercetărilor sale. Gauchat a cules cuvinte și fraze dela 9 persoane, și anume: 1. un vocabular al meseriilor, 2. aproximativ 400 de cuvinte și fraze dela persoane de vîrstă și de sex diferit (cu ajutorul chestionarului), 3. o serie de cuvinte caracteristice.

Dar, afară de aceste anchete, s'au practicat de cătră aceea care au urmat calea deschisă de Schleicher, anchete de un alt tip: astfel, G. Weigand, în timpul anchetei asupra graiurilor romînești dela nordul Dunărei (1895—1901), pe lângă răspunsurile la un chestionar lingvistic, a mai adunat, la întîmplare, texte orale notate fonetic (cîntece populare, povești sau simple narațiuni ale unui fapt oarecare). În 1900, R. Gauthiot în urma anchetei pe care a făcut-o la fața locului la Buividze, în Lituania orientală (guvern. Kovno), a putut redacta o gramatică descriptivă, urmată de un glosar, înost lucrarea sa este un model de monografie lingvistică precisă și clară.* În sfîrșit, școala lui I. A. Candrea și Ov. Densusianu a executat o serie de anchete în România, menită să informeze în același timp pe lingvist și pe folklorist: anchetorul culege texte orale dela persoane de vîrstă și de sex diferit, precum și o serie de cuvinte și de nume de persoane, etc.** Mai amintese aci ancheta asupra limbilor vorbite în India, pornită în zilele noastre din inițiativa guvernului englez, pentru că această anchetă e instructivă cu privire la modul cum se poate explora un domeniu întins, pe care se vorbesc limbi diferite, necunoscute sau puțin cunoscute; ancheta consistă din: 1. traducerea în graiul local a unui pasaj din „Parabola: fiului risipitor”; 2. dintr'un text oral oare-

* R. Gauthiot, *Le parler de Buividze*, Paris, Bouillon, 1903.

** V. de ex. I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, Socac, 1907 și Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, Socac, 1915. Cercetarea lui Gamillscheg, asupra graiului a 24 de localități din nordul jud. Gorj, e consacrată mai ales nunațelor fonetice din această regiune: E. Gamillscheg, *Olttenische Mundarten*, Viena, 1919 (*Sitzungsberichte d. Akademie der Wissenschaften in Wien*, phil.-hist. Kl., Bd. 190, Abhandl. 3).

care, notat fonetic; 3. dintr'un mic chestionar pregătit dinainte (cuvinte și expresii), tradus în graiul local; 4. dintr'o serie de înregistrări fonografice. S'au descris, astfel 179 de limbi și 544 de dialecte.*

III

Ne oprim un moment aci, ca să vedem care sînt rezultatele generale la care s'a ajuns prin anchetele fonetice ale lui Rousselot și Gauchat. Să examinăm, mai întăiu, rezultatele, așa cum au fost înfățișate de autori.

Rousselot și Gauchat au ajuns la concluzia că nu există unitate fonetică în graiul unui grup lingvistic; această unitate ar exista, însă, în interiorul unei generații de vorbitori, cu alte cuvinte, aceleași inovații fonetice s'ar observa în interiorul unei generații. Afară de această importantă observație, Gauchat a arătat că legile fonetice sînt contrazise prin exemple ce le-a cules.

Voi reveni mai departe asupra chestiunii identității inovațiilor fonetice. A. Terracher și P. Goindănich au criticat felul cum problema a fost prezentată de cătră Rousselot și Gauchat; amîndoi au arătat că exemplele invocate nu confirmă existența aceluiași tendințe articulatorii în fiecare generație de vorbitori.** De unde ar veni această putere a „generației”? — s'a întrebat cu drept cuvînt Terracher. Faptele reunite de Rousselot se explică, în realitate, prin influența francezei comune; cele culese de Gauchat, care ar contrazice existența legilor fonetice, sînt de asemenea împrumuturi: bătrîni au imitat pronunțarea celor tineri, sau vice-versa. Dezagregarea graiului, într'o comună ca Cellefrouin, a fost provocată de căsătoriile mixte.

IV

Rezultatele la care s'a ajuns, prin aceste cercetări, sînt importante. Dar, pentru cineva care ar vrea să considere un teritoriu mai întins, se pune întrebarea: de ce să se culeagă graiul din cutare localitate mai degrabă decît graiul din cutare altă localitate? G. Paris, în 1888, voia ca fiecare sat din Franța să-și aibă monografia lingvistică.*** Prin aceasta se creau atîtea obiecte de observație cîte localități s'ar fi cer-

* V. *Linguistic Survey of India*, vol. I, part I, *Introductory*, Calcutta, 1927 (au apărut 11 volume, în mai multe părți).

** V. indicațiile bibliografice dela sfîrșitul comunicării, n-le 11 și 12.

*** G. Paris, *Mélanges linguistiques*, publ. de Mario Roques, Paris, Champion, 1907, p. 440.

cetat; într-o țară ca Franța, unde fiecare localitate și-a avut dezvoltarea lingvistică independentă, de la romanizare încolo, fără să fi existat vre-o epocă de unitate lingvistică, o astfel de anchetă ar fi adus prea puțin pentru teoria generală, față de marile eforturi și cheltueli pe care le-ar fi necesitat. Meritul lui J. Gilliéron (1854—1926) este de a fi reacționat încă de pe atunci și de a fi conceput o anchetă care trebuia să cuprindă întreg teritoriul de limbă franceză. Elev al lui Cornu, Gilliéron începuse prin a da, în 1880, o descriere a unui graiu local, cu ideile care dominau în acel moment; Gilliéron era atunci împotriva anchetei cu ajutorul chestionarului.* Mai târziu, în urma cercetărilor personale asupra graiurilor vorbite în Franța, s'a convins de utilitatea chestionarului lingvistic. Ancheta plănuită de Gilliéron a început în 1897 și a luat sfârșit în 1901: ea a dus la elaborarea *Atlasului lingvistic al Franței*.**

Originalitatea anchetei condusă de Gilliéron apare atunci când o comparăm cu anchetele lingvistice făcute de alți dialectologi, la aceeași epocă, de exemplu cu ancheta prin corespondență întreprinsă de G. Wenker pentru *Atlasul lingvistic german* (300 de cuvinte grupate în 40 de fraze) sau cu ancheta lui G. Weigand consemnată în *Atlasul lingvistic al domeniului dacoromân* (1909). Ancheta pentru *Atlasul lingvistic al Franței* a fost făcută de un singur anchetor, E. Edmont, cu ajutorul unui chestionar cuprinzând peste 2000 de chestiuni (cuvinte și fraze scurte, uzuale, grupate pe categorii de sensuri), chestiuni alese de Gilliéron în urma cerce-

* J. Gilliéron, *Patois de la commune de Vionnaz (Bas-Vérais)*. Paris, Vieweg, 1880. „Il faut s'abstenir autant que possible de tout système d'interrogation qui amènerait le campagnard à traduire du français en patois, si l'on ne veut pas courir le risque d'être dupe de ce mélange de langues, et si l'on tient à recueillir tout ce qu'il y a de vraiment original et particulier dans le langage que l'on étudie” (p. V).

** *Atlasul* nu e numai un mijloc comod de a prezenta materialele reunite, fiecare cuvânt sau fiecare frază avîndu-și harta proprie, astfel încît cercetătorul are dintr'odată sub ochi repartiziile actuale a cuvîntului sau frazei în toate localitățile unde cercetarea a fost făcută, ci și prin faptul că harta cuprinde toate cuvintele diferite care denumesc o noțiune oarecare, ea redă realitatea lingvistică în toată complexitatea ei. În aceasta rezidă inovația importantă adusă de *Atlas*: repartizarea faptelor pe teren sugerează lingvistului care studiază harta explicații pe care nu le putea bănuși în prealabil; nimic a-prioric într-o astfel de cercetare: Gilliéron a clădit geografia lingvistică pe baza examenului realității lingvistice ogîndită în hărțile *Atlasului lingvistic al Franței*.

tărilor sale îndelungate asupra graiurilor din Franța; așa dar, chestionarul era făcut în așa fel încît să dea informații asupra foneticii, morfologiei, sintaxei și lexicului. Edmont a interogată cite o persoană (rar două persoane) în fiecare localitate. Chestionarul lui Weigand cuprindea 114 cuvinte, alese în așa fel încît să poată informa asupra tratamentului vocalelor și consoanelor; ancheta lui Weigand avea un scop pur fonetic. Localitățile din Franța care urmau să fie cercetate de Edmont (639 de localități) au fost stabilite de Gilliéron în urma experienței ce-o căpătase prin cercetările la fața locului; localitățile cercetate de Weigand (752 de localități) au fost alese la întîmplare. Edmont a cules informații precise asupra persoanelor interogate; Weigand — în afară de sex și de vîrstă — nu ne dă nici o informație în această privință.

Rezultatele anchetei lui Edmont au fost neașteptate: Gilliéron nu prevăzuse că *Atlasul lingvistic al Franței*, prin informațiile ce le-a adus cu privire la repartitia geografică a materialului lexical, va reînvi romanismul. În adevăr, făcînd posibilă comparația dintre graiurile locale, s'a putut determina, mulțămîtă *Atlasului*, istoria acestor graiuri; pe de altă parte, *Atlasul* a adus rezultate importante pentru lingvistica generală: a pus în lumină lupta dintre graiurile locale și limba comună, precum și importanța acțiunii conștiente a omului asupra limbii ce-o vorbește. Problema împrumutului lexical, a granițelor dintre dialecte, coliziunile lexicale provocate de omonimie și importanța „lucrului” pentru istoria cuvîntului, au fost de asemenea puse într'o lumină nouă, mulțămîtă *Atlasului* lui Gilliéron și Edmont. Migrațiile, luptele și disparițiile lexicale au fost studiate de Gilliéron pe baza materialului adunat: Gilliéron ne-a făcut să azistăm la „viața” unei limbi.

V

Acestate sînt cele două tipuri de anchete lingvistice care trebuiesc considerate; ele pot avea în comun *chestionarul lingvistic*, cu deosebirea că pentru monografie se culeg răspunsuri dela mai multe persoane, pe cînd pentru *Atlas* se culeg răspunsuri dela o singură persoană pe localitate.

Putem să examinăm acum, pe scurt, rezultatele la care s'a ajuns cu privire la graiurile locale, în urma acestor anchete.

Mai întăiu, noțiunea de *dialect* a putut fi precizată; există trei mijloace de a defini un dialect:

1. dacă luăm în considerație totalitatea trăsăturilor caracteristice ale unui graiu local, atunci ne mulțămim să definim graiul vorbit într'o localitate anumită;
2. dialectul poate fi definit luîndu-se în considerație o

singură trăsătură caracteristică; o astfel de definiție este comodă, dar n'am nevoie să spun că este arbitrară;

3. în sfârșit, dialectul, în sens grecesc, poate fi definit ca un ansamblu de graiuri diverse care prezintă caractere comune mai asemănătoare între ele decât cu alte graiuri din aceeași limbă. În Franța, de exemplu, putem defini astfel graiurile din Normandia, Provansa, etc.

Diversificarea dialectală se explică dacă luăm în considerație factorul *timp*. Presupunind că A e un teritoriu lingvistic unitar, după un timp oarecare vom găsi pe acest teritoriu un stadiu lingvistic diferit, în sensul că teritoriul e împărțit acum în zone lingvistice divergente, care se deosebesc fiecare în parte în alt mod, de stadiul lingvistic precedent. Așa dar, transformările nu sînt aceleași pe întreg teritoriul. Dacă considerăm, de exemplu, limba imperiului roman în secolul al IV-lea d. C., constatăm că divergențele locale erau mici; în sec. X d. C., însă, atunci cînd limbile romanice și-au căpătat individualitatea, divergențele dintre grupuri sînt profunde.

Acțiunile *universale* lucrează independent de voința individuală; ele provoacă *inovații paralele* în grupurile diverse ale unei limbi. Aceste tendințe *colective* explică asemănările de structură lingvistică care s'au observat în limbile sau dialectele provenite din diversificarea unei limbi comune, de exemplu inovațiile paralele care s'au petrecut în limbile slave despărțite după epoca de comunitate.* Individul n'are nici o acțiune asupra acestor inovații, pe care nu le poate observa.** Tendințele care provoacă inovațiile acționează asupra colectivității în așa fel, încît indivizii care se află în condiții identice, admit inovații la fel: caracterul *colectiv* al schimbării este, prin urmare, evident. Se știe, pe de altă parte, că copilul învață limba mediului în care se află și caută să imite, până la reușita deplină, pronunțările pe care le aude. Prin aceasta, continuitatea lingvistică este asigurată: inovațiile adoptate de o generație sînt transmise mai departe.

Divergențele lingvistice se observă în grupurile sociale diferite: în limba populațiilor primitive s'a observat că gra-

* V. A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, Champion 1924, p. 2.

** V. A. Duraffour, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XXVII, n-1 81 (1927), p. 71—72: e vorba de dispariția lui-i; într-o familie, tatăl și mama l-au păstrat, pe cînd copiii l-au pierdut: „Je père et la mère, avant le jour où je le leur fis constater, ne s'étaient jamais doutés de cette particularité de prononciation qu'ils avaient pourtant l'occasion de constater — je les ai cependant rendus, depuis quelques années, plus attentifs à leur patois — presque à chaque phrase de leurs enfants.”

îul bărbaților este distinct de graiul femeilor; la începutul secolului al XVIII-lea, Dim. Cantemir ne spune că în Moldova graiul femeilor e caracterizat printr'o inovație fonetică particulară, care nu se regăsește în graiul bărbaților: acci care adoptă această pronunțare sînt luați în batjocură și numiți „feciori de babă“.*

Limbile comune care servesc de suport unei civilizații se răspîndesc iute și elimină limbile sau graiurile locale: astfel se explică rapida extensiune a limbii latine, care însă n'a putut „prinde” în zona grecizată a Peninsulei Balcanice, pentru că civilizația greacă era mai veche și superioară; extensiunea limbii franceze comune, care se petrece încă în zilele noastre, se explică în același fel: indivizii dela țară caută să vorbească ca la oraș și-și părăsesc graiul local. Caracterul „eminamente social” (A. Meillet) al acestor extensiuni de limbi comune pe teritorii întinse apare deci cu evidență. Faptul că micile grupuri, care vorbesc limbi locale, nu pot rezista extensiunii limbii comune dotată cu un prestigiu social mai ridicat, e azi un fapt în deobște recunoscut. Ceva mai mult: Gilliéron a arătat că nu putem avea siguranța pentru nici un cuvînt dintr'o localitate oarecare, că este autohton și reprezintă acolo tradiția locală neîntreruptă; într'adevăr, cuvîntul are toate șansele să fie împrumutat dintr'o altă localitate sau cel puțin „modelat” după cuvîntul analog din graiul cu un prestigiu social mai ridicat. În rezumat, „dialectul” nu implică de fel unitatea de origine a diferitelor persoane care constituie o populație, ci exprimă numai existența raporturilor sociale dintre diferitele persoane care alcătuiesc un grup lingvistic.

Se știe astăzi că fiecare fapt lingvistic își are limitele proprii, care nu coincid cu limitele altui fapt lingvistic; dar, în anumite regiuni, înțilnim mai multe limite apropiate, care pot constitui o graniță.

Cum vedem, există caractere dialectale naturale, nu există dialecte naturale, ci atîtea dialecte cîte localități, iar în interiorul fiecărei localități, atîtea graiuri cîte grupuri sociale. Aci se oprește divergența pentru că, dacă vorbirea individuală poate varia și dacă pronunțarea unui sunet poate oscila în jurul unui tip fonetic oarecare, aceste variații nu merg prea departe; în toate cazurile, ele trec neobservate de vorbitori **; în adevăr, scopul limbii este de a stabili raporturi între oameni și aceste oscilații nu pot merge prea departe, pentru că atunci scopul n'ar mai fi atins. Așa dar, inovațiile lingvistice sînt produse de organele laringo-bucale și

* V. *Descriptio Moldaviae*, publ. de A. Papiu-Ilarian, ed. Academiei Romîne, București, 1872, p. 151.

** Cf. A. Duraffour, *l. c.*

de factorii psihici, dar ele sînt rîspîndite și fixate de condițiile sociale în care se găsesc vorbitorii: și aci, caracterul social al limbii apare neled.

VI

Imi rămîne să examinez cum ar trebui alcătuite monografiile lingvistice în România.

1. Monografia să fie pur lingvistică; anchetorul să lase, deci, la o parte, preocupările de altă natură;

2. să se insiste cu deosebire asupra graiului generațiilor succesive, culegîndu-se cuvinte și fraze cu ajutorul unui chestionar lingvistic pregătit dinainte. Numărul de chestiuni depinde de timpul disponibil și de extensiunea pe care fiecare anchetor vrea să o dea cercetării sale. E dela sine înțeles că chestionarul trebuie adaptat la fiecare localitate: dar este absolut necesar ca să se păstreze un fond de chestiuni comun, care vor fi traduse în toate localitățile cercetate. Stabilirea cît mai precisă a stadiului în care se află graiul generațiilor succesive permite lingvistului să aplice faptelor studiate metoda comparativă și să reconstitue stadiile lingvistice trecute; căci, în materie de limbă, nu se pot observa trecerile dela un stadiu lingvistic la alt stadiu lingvistic, ci numai momentele de stabilitate;

3. persoanele care urmează să fie interogate vor fi alese cu băgare de samă; se vor culege preciziuni asupra antecedentelor persoanei interogate: unde s'a născut; de unde sînt părinții, bunicii; ce știe despre întemeierea satului (data întemeerii; locuitorii sînt autohtoni sau nu, etc.); unde a umblat; cît timp a stat în alte localități; știe sau nu carte; unde a învățat carte; e căsătorit cu o localnică sau cu o streină; unde a făcut armata, etc. Aceste preciziuni sînt de mare importanță; mișcările de populație trebuiesc urmărite și înregistrate: se știe, de exemplu, că satele din cîmpia Munteniei au fost populate la o dată relativ recentă de oameni veniți din alte regiuni *;

4. notația fonetică întrebuintată să fie simplă și clară; se va indica întotdeauna locul accentului de intensitate, în cuvintele în care accentuarea e diferită de accentuarea limbii literare; de asemenea, se vor înregistra și eventualele diferențe cantitative, de ritm, etc. Principiile de care trebuie să se ție samă, în această materie, sînt expuse de romanistii elvețieni Jaberg și Jud, care au alcătuit *Atlasul lingvistic și etnografic al Italiei și Elveției meridionale* **;

* V. Mihăilescu, *Așezările omenești din cîmpia romînă la mijlocul și la sfîrșitul sec. XIX*, București, 1924 (*An. Acad. Rom.*, IV, ist.).

** K. Jaberg und J. Jud., *Transkriptionsverfahren, Aussprache und Gehörschwankungen (Prolegomena zum „Sprach- und Sach-*

5. ancheta trebuie să fie completă; ea va aduce informații asupra foneticei, morfologiei, sintaxei, stilisticei și vocabularului. Dacă se consacră un expozeu tuturor acestor particularități, atunci expozeul va fi *descriptiv*: în adevăr, nu e locul, într-o cercetare de această natură, pentru considerații istorice; evoluția limbii nu va fi deci considerată. Afară de traducerea chestionarului în graiul local, anchetorul va culege o serie de texte orale și informații asupra tuturor chestiunilor care i se vor părea că prezintă interes, în special informații asupra ocupațiilor de competență ale locuitorilor din localitatea sau regiunea respectivă;

6. se vor fotografia obiectele uzuale al căror nume a fost înregistrat și, dacă lucrul e posibil, se vor face câteva înregistrări fonografice;

7. se va cerceta limba română vorbită în satele cu populație streină. În adevăr, problema substratului etnic nu va putea fi elucidată decât prin adunarea de exemple bine localizate, care vor așeza teoria pe o bază solidă.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

I. Indrumări pentru anchete

1. (G. I. Ascoli), *Trascrizioni e altri additamenti elementari*, *Archivio glottologico italiano*, I, 1873, p. XLII urm. (indrumări privitoare la transcrierea fonetică a sunetelor vorbite).

2. Abbé Rousselot, *Introduction à l'étude des patois*, *Revue des patois gallo-romans*, I, 1887, p. 1 urm. (același scop ca lucrarea precedentă; observații asupra modului cum trebuie condusă ancheta).

3. (J. Gillieron), *Atlas linguistique de la France. Notice servant à l'intelligence des cartes*, Paris, Champion, 1902 (indicații precise asupra anchetei; nu publică chestionarul lingvistic întrebuintat în cursul anchetei).

4. A. Griera, *Introducció explicativa*, Barcelona, 1923 (același scop ca lucrarea precedentă, abatele Griera a făcut în persoană ancheta pentru *Atlasul lingvistic catalan*).

5. S. Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, Gamber, 1927 (trece în revistă anchetele care au fost făcute în vederea alcătuirii Atlaselor lingvistice; cu indicații bibliografice).

6. (M. Cohen), *Instructions d'enquête linguistique*, Paris, Institut d'ethnologie, 1928 (*Institut d'ethnologie de Paris, Instructions pour les voyageurs*; expozeu deosebit de clar; autorul are în vedere anchetele în țările exotice; cu bibliografie).

7. K. Jaberg și J. Jud, *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument. Kritische Grundlegung und Einführung in den Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Halle (Saale), M. Niemeyer, 1928 (descrie, din toate punctele de vedere, felul cum a fost pregătită

atlas Italiens und der Südschweiz"), *Zeitschrift für romanische Philologie*, XLVII (1927), p. 171 și urm.

și apoi executată ancheta în Elveția meridională și în Italia; conține chestionarul lingvistic întrebuițat).

8. Al. Rosetti, *Jules Gilliéron și geografia lingvistică*, Iași, 1929 (extras din *Viața Românească*; scurt expozeu al doctrinei lui Gilliéron; cu bibliografie).

II. Studii

9. Abbé Rousselot, *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*, Paris, Welter, 1892 (și în *Revue des patois gallo-romans*, anii 1891—1893, fasc. 14—15 și 19—21; lucrare fundamentală).

10. L. Gauchat, *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*, în *Festschrift H. Morf*, Halle, 1905 (ajunge la concluzii importante, de interes general).

11. A. Terracher, *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du Nord-Ouest de l'Angoumois (1800—1900)*, Paris, Champion, 1914 (pune în lumină rolul căsătoriilor mixte în istoria limbilor; discută rezultatele la care au ajuns Rousselot și Gauchat în lucrările precedente).

12. P. Goidànich, *Le alterazione fonetiche e le loro cause; delle leggi fonetiche. Con un „saggio critico“ sullo studio di L. Gauchat „L'unité phonétique dans le patois d'une commune“*, Bologna, 1925 (examinează concluziile lui Gauchat în ceiace privește legile fonetice).

13. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Champion, 1921, în special capitolele intitulate „convergence des développements linguistiques“ și „différenciation et unification dans les langues“ (fundamental; pune în lumină caracterul social al limbii).

14. A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Paris-Oslo, 1925 (expozeu elegant și precis al stadiului actual al cunoștințelor noastre, cu indicarea problemelor care nu sînt încă elucidate).

15. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publicé par Ch. Bally et Ch. A. Séchehaye, Lausanne-Paris, 1916, partea intitulată „linguistique géographique“ (expozeu rapid al ideilor maestrului; lucrare astăzi clasică).

16. A. Sommerfelt, „La philosophie linguistique française“. Réponse à M. Hjalmar Falk. în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XXV, n-1 76 (1925), p. 22 urm. (scurt expozeu al ideilor școlii franceze în materie de lingvistică sociologică).

17. A. Dauzat, *Les patois*, Paris, Delagrave, 1927 (expozeu elementar, pentru marea public; cu bibliografie).

18. E. Gamillscheg, *Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die allgemeine Sprachwissenschaft*, Bielefeld-Leipzig, Velhagen & Klasing, 1928 (expozeu concis, cu exemple bine alese).

Al. Rosetti

Moartea lui Caizer

E momentul cel mai jalnic al războiului...

Frig, piclă, umezeală, mocirlă. Chiar în centrul Iaşului — mormane de gunoaie neridicate; prin străzile laterale, la tot pasul, stîrvuri de cai căzuţi în mers...

Pe lângă măcelării, brutării, găzării — cozi nesfirşite de oameni îngrijoraţi, necăjiţi, rupţi, flămînzi...

Depe front veşti sinistre, şoptite cu groază: „vin Nemţii!“ Se înţelege că cei mari caută să ascundă realităţile, să se arate veseli; fac haz pe sama inamicului. Pe vitrina unei foste librării, ocupată acuma de Ruşi, apare caricatura Kaiser-ului, înfăţişat cu un glob mare în gură, pe care vrea să-l înghită, — să înghită tot globul pămîntului! Dar un puiu de român, înarmat cu o sabie lungă, stă gata-gata să-i taie poîta!...

* * *

După o coadă zadarnică de cîteva ceasuri, mă întorc acasă pierdut de oboseală. Abia fac cîteva paşi prin curtea hîcsită de refugiaţi, cînd aud:

— A murit Caizer!

— ?

Plîns cu hohote, lacrimi, desnădejde.

— L-au otrăvit! Ah!...

— Şi ce-i, dacă l-au otrăvit? Mare pagubă! Aşa-i trebuie! Aţi căpiat?...

— Dar nu Kaiser-ul! Caizerul nostru, căţeluşul!

— !...

— Am vrut să-i dau lapte: s'a împotrivit, m'a muşcat şi a murit!...

Alte lacrimi şi plîns cu hohot.

— Vino de-l vezi!...

De bună samă, în birou, dinaintea sobei, nemuşcat şi pârînd de două ori mai lung, zăcea Caizer al nostru, cu tru-

pu-i mlădios încă și cald, cu coloarea aurie a părului, cu urechile moi ca mătasa, scăldate într'o băltoacă de lapte revărsat pe covor...

* * *

Ca fulgerul îmi trecură prin minte acești din urmă doi ani...

Era tot pe vremea asta, prin Februar, acum doi ani, cînd servitoarea intră cu o dihanie în mînă, ceva mic, murdar și aproape mort.

— Un băiețuș care tot trece pe aici, cică n'aveți trebuință de un cățel?

— Un cățel? Atîta mi-a lipsit! Un cățel... Ia să-l văd... Nu, pune-l jos... colo, pe o gazetă. Dar nu-i mort?

— Nu-u! Dar dacă mai stă în frig, în noroiu...

— Știi ce? Du-l' de-l spală mai întăiu, apoi...

Cățelul fu dus, spălat bine cu săpun, încălzit, uscat și hrănit cu lapte.

Uitasem de el, cînd aud foșnind ceva pe jos: era o mică dihanie de culoare aurie, cu urechi răsfrînte și catifelate, cu o pată albă în frunte, căutînd cu ochii lui mici, dar limpezi și îndrăciți, să-și prindă codița, subțire și dreaptă ca un creion.

Cățelul se juca jos, pe covor, ca la el acasă, încercînd fel de fel de năzbîții, deși pîntecu-i era burduf: fusese hrănit bine de tot.

Ceiace mi-atraseră cu deosebire luarea aminte, erau cele citeva fire de pe bot, care aminteau pe Kaiser-ul Germaniei. Curios: culoare aurie, lăbuțe mici și moi ca de catifea, ochi limpezi și caraghios de naivi, dar mustați obraznice de Kaiser!...

Cu o ciudată unanimitate, micul și caraghiosul personaj fu botezat cu numele de Caizer...

Nu o dată, o poreclă s'a schimbat în renume, și subreda ființă, luată din stradă și înzestrată în glumă, dacă nu în batjocură, cu numele de Caizer, în curînd începu să joace în casă un rol covîrșitor. Intreaga-i făptură, vioaie și caraghioasă, și mai ales ochii atît de nostimi, pun o foarte serioasă întrebare: cum trebuie crescut Caizer, după ce norme trebuie educat?

Cum însă chestiile astea au fost întotdeauna foarte grele, soluția definitivă fu amînată. Deocamdată, fără a se discuta o clipă asupra rasei lui Caizer, — dacă e adică brac curat, sau poate și ceva amestec de seter, sau simplu copou de ai noștri, — se luă o singură hotărîre: să nu se țină samă de nici o considerație utilitară. La ce e bun Caizer? Să „aporteze“ mingea? N'are pentru cine. Să „areteze“ prepelițe? Să urmărească epurele? Nu recunoaștem vînatul din marginea satelor și suburbiilor, în mijlocul unei naturi meschine, de-

formate la tot pasul de mîna sacrilegă a omului, de mizeria mahalalei. Să cutreere muntele? Să șlehuiască după căpriori, să dea ochii poate cu ursul? Da, judecînd după mustați, Caizer ar putea să fie cîndva un viteaz. Dar să-l bagi pe Caizer, crescut la oraș, în aspra și nemiloasa școală a muntelui, cu fiorii stîncilor și smidelor întunecoase!... Și apoi noi, — cum zice francezul, — sîntem un fel de vînători de „vacanță“, nu-s la noi asemenea îndeletniciri, nu-s de Caizer. Atunci la ce-i bun Caizer?

Dar noi la ce sîntem buni? Sîntem buni să mîncăm, să dormim, să vorbim fleacuri, să facem prostii și să dispărem cum am apărut. „Menirea“ pe pămînt? „Datorii?...“ Vorbă să fie!

Va trăi și Caizer fără „meniri“, „datorii“, „misiuni“, și chiar cînd o fi să mergem la munte, cînd o fi să-l luăm și pe Caizer, să nu-l băgăm în foc: Caizer e un cățel prea frumos, păcat să-l expui unor munci și primejdii pentru care nu e pregătit; iar cînd copoi, oțeliți în aspra și greaua lor meserie, vor aduce căpriorul la bătaia pustii, Caizer își va primi porția lui, ca și cum ar fi luat parte și el... Epoca privilegiilor încă n'a trecut, și dacă le-a meritat vre-odată cineva, Caizer le merită cel dintăiu, căci numai botul și ochii lui Caizer sînt o minime a naturii; și păcat că nu i-am scos o singură fotografie cumsecade.

Ba nu va învăța măcar manualul, atît de ușor și de banal al termenilor consacrați, ca: „down“, „ici“, „tout-bean“ și altele. Nici o nevoie: Caizer te înțelege din ochi, dintr'o vorbă, dintr'o silabă. Și dacă-i adevărat că spaniolul și alți latini știu cartea „fără s'o învețe“, Caizer o știe pe a lui din naștere.

Deci nici un dresaj, nici o „educație“. Caizer să zburde, să sară, să se joace. Cum? Treaba lui...

O singură încercare făcui într'o vreme: să-i arăt cum să se urce pe canapea. Avea mare dorință să se urce, dar era prea mic și nu putea. Atunci îi instalai un fel de scară: cîteva dicționare groase, așezate dinaintea canapelei, formînd cîteva trepte, parcă ar fi trebuit dela sine să-i inspire felul de a se urca. Îi arătai chiar cum ar putea-o face. Dar — ceva extraordinar: cu toată mintea și ochii lui atît de inteligenți, Caizer n'a putut să înțeleagă rostul scării, n'a înțeles secretul dicționarelor! Se vede că pedagogia, în care aveam eu atîta încredere, nu-i pentru Caizer, sau n'o înțeleg eu...

În schimb, numai peste vre-o lună Caizer singur a învățat să sară: și pe canapea și pe scaune și în paturi, iar peste alte cîteva luni sărea tocmai în stradă, pe fereastră, iar de acolo îndărăt peste scaune, paturi, mese...

S'ar crede că un cățel capabil să sară pe ferestre și de acolo pe mese și scaune, fără să facă prea mari stricăciuni; ca un cățel cu asemenea aptitudini, și crescut în prea mare libertate, ar putea să devină obraznic și supărăcios, atît cu cei din casă, cît și cu străinii.

De loc, Caizer înțelegea foarte bine ce i se îngăduie și ce nu; și cum te vedea ceva-ceva supărat, cădea îndată la pămînt și cerea ertare: nu fugea, ci la moment cădea cu botul pe labe, sau se întorcea cu fața în sus: „na, bate”. Nu se știe de unde luase asemenea apucături orientale, — poate dela bucătărie, — dar te dezarma: cum erai să-l bați?...

Și numai cînd gluma se prea îngroșa, cînd știa că ai să-l pedepsești, se băga îndată sub masă, unde nu sufla.

Adevărat că uneori ajungea nesuferit, mai ales în timpul mesei: ar fi vrut să mănînce cu tine dintr'o farfurie. Dar dacă la masă era vre-un străin, — și aici e partea ciudată, care arată cît de adînc era săpat instinctul bunei cuviinți, înăscut rasei, — Caizer era de nerecunoscut: nu se pomenea vre-odată să-și părăsească locul de lîngă ușă, sau să pună labele pe fața de masă, cum avea obiceiul, cînd era numai cu cei din casă. Era alt Caizer: modest, răbdător, cuminte, stoic, aproape filozof! Putea să țină masa trei ceasuri, puteau să-i treacă pe dinaintea nasului oricîte sosuri, pîrjoale, oase la care ținea așa de mult, nu se mișca: pentru Caizer nu existau! Și toate astea nu din educație, ci din delicateta moștenită cine știe de cînd — delicateta care copiilor noștri le lipsește așa de des...

Nu știu dacă s'ar cuveni să adaug ceva cu totul de necrezut: nu se pomenea să roadă Caizer o ghiată sau o mînușă, ca alți căței. Singurul obiect pe care îl rodea uneori, și pentru care avea și deslegare, erau niște capete de leu, sau așa ceva, sculptate pe picioarele unei mese: le-a ros boturile și urechile la toate... Ghiată, pantof, mînușă? Cel mult dacă o lua în gură, o ducea în curte, sau în stradă, o arunca în sus, o prindea, iar o arunca, și cîteodată o uita acolo, aducînd în schimb vre-un os...

Avea unele slăbiciuni: de pildă, grozav îi plăcea să se plimbe cu trăsura, — gust pe care stăpînu-său nu-l împărțase deloc. I se făcea totuși plăcerea asta cîteodată. Dar nu pe străzile principale, ca să nu ne prea dăm în spectacol, ci de obicei prin mahalale, cel mult prin Tîrgul Cucului. Era și mai interesant, chiar senzațional: cîinii din mahala turbau de invidie, văzînd cît stă de mîndru un parvenit din neamul lor, pe cînd Caizer nici nu-i băga în samă. În Tîrgul Cucului, necăjita evreime și cealaltă omenire se uita cu mirare; se uita și Caizer la ei. Și nu știu, zău, a cui privire era mai inteligentă, a bieților oameni, sau a lui Caizer.

În schimb, după ce se întorcea acasă, nu mai sfârșea cu nebuniile...

Mai avea și alte fantezii. Ca păsărar născut, se vede, se tot lega de găinile vecinilor. Mai ales vara, când eram la țară la munte, îl cunoșteau toate rațele și găștele de pe pârâu, — pe care Kaiser le speria și le învălmășea îngrozitor. Cum însă asemenea apucături puteau să dea naștere la supărări, s'a interzis să se apropie de pârâu. Atunci ce făcea? Mergea cît mergea, foarte cuminte, pe drum, pe lângă stăpîn, apoi deodată se făcea că aleargă așa, de distracție, numai pe drum, nu pe mal, nu ca să supere pe cineva... Rațele însă și găștele îl observau bine și, cînd îl vedeau mai aproape, începeau să se arunce în apă, să cadă una peste alta, să gîgic și să măcăc cu atîta desperare, că-ți era lehamete.

— Caizer! Ce faci, ticălosule?

Dar Caizer, care avea drept să zburde pe drum, care nu s'a abătut un pas din drum, nici nu s'a uitat la pârâu, se făcea nîznai și se întorcea la stăpîn cu mutra cea mai nevinovată din lume:

— Mă rog, ce-am făcut? Ce-s de vină, dacă rațele sînt prouste și se sperie degeaba?...

Dar în ochi, șiretenia se vede cît de colo...

— Îți dau eu!...

— Ei, lasă, că nu mai fac. Am glumit...

* * *

Se înțelege, cine nu greșește? Greșea cîteodată și Caizer. Dar rar, căci bunul simț îl avea înăscut, decența o avea moștenită...

De aceia n'avea dușmai, nu numai în casă, ci nici pe afară. Cine n'ar fi vrut să joace, să stea de vorbă cu Caizer?... Într'o zi, la un colț de stradă, o domnișoară foarte nostimă îl opri, îl sărută în frunte și-și căută de drum. Plecă și Caizer foarte liniștit, primind semnele de afecțiune ale necunoscutei ca ceva cu totul obișnuit, datorit...

Și acuma, să mai adaog oare că, cu asemenea însușiri și cu medaliile de tot felul, pe care le purta la gît, Caizer ajunsese mai popular decît stăpînu-său? Cine n'a admirat un cine cu părul auriu, de pe basorelieful statuei lui Cuza, așezat acolo parcă înadins, spre a complecta tabloul? Era Caizer care își aștepta stăpînul, întîrziat la farmacie, sau la librărie. Unde a putut vreodată stăpînul lui Caizer să pătrundă la o autoritate, cu ușurința cu care Caizer într'o clipă cutreera toate birourile prefecturii, sau primăriei, fără să întîmpine cea mai mică piedecă? Ba într'o zi, după o lungă anticameră, bietul stăpîn reuși numai cu mare chin să pătrundă în biroul primarului; iar cauza întîrzierii era că domnul primar se juca cu Caizer...

Să fi fost la mijloc vre-o însușire bizantino-cîneasă specifică epocii noastre? O aptitudine specială de a linguși pe toată lumea, pentru a plăcea tuturor? Nu, Caizer nu știa ce-i lingușirea. Cu mintea lui senină, Caizer nu vedea pe lumea asta decît bunătate, veselie, lumină și joacă. În toată lumea vedea numai prieteni; neavînd dușmani, n'avea de ce să se teamă, să se prefacă, să lingușească.

Singurii dușmani, pe care îi avea uneori, erau poate coreligionarii lui din mahala, cîinii din Sărărie, totdeauna gata la harță. Dar Caizer, mai ales după ce crescuseră mai mare, nu-și pierdea cumpătul nici aici: cu cei mici îndată încerca să se joace; și era chiar caraghios să vezi un cîine așa de mare, sărînd și făcînd haz cu niște javre mici și murdare din mahala. În schimb, cu cei mari era teribil: trufaș, inaccesibil, întrepid. Era destul să-și zburlească părul de pe șira spinării, cum știa s'o facă numai el, și zurbagiul se oprea scurt. Caizer mai aștepta o clipă, privind pe adversar de sus: „să te văd"! Apoi se întorcea cu dispreț și-și căuta de drum. Mi s'a întîmplat să-l văd în situații destul de critice, cînd era înconjurat de doi-trei. Dar să se sperie Caizer, nu s'a pomenit; și dacă recurgea totuși uneori la ajutorul stăpînului, dacă venea la „picior", cum se zice, n'o făcea de frică, ci ca să nu-și pună mîntea cu oricine. O făcea în tot cazul cu demnitate.

Mi-aduc aminte însă și de un caz teribil și ciudat. Eram în munte, numai noi amîndoi. Pela amiază. Ne apropiam de vîrfurile Goșmanului și de stîna din poiană. Obosit de drum, îngreuiat de bagaj, abia îmi mai mișcam picioarele, pe cînd Caizer cutreera pădurea, stîrnind vrăbii, mierle, sitari, găinuși, — tot ce găsea. Chiar în momentul cînd să urc creasta, mă gîndii deodată, cu groază, că oile și cîinii ar fi tocmai la stîna și că, bietul Caizer ar putea să dea peste o potac de dulăi, care-l puteau sfișia într'o clipă. Mă oprii să-l caut cu ochii, să-l chem. Mă gîndeam să-l aștept: poate o fi în urmă. Dar ce văd? La vre-o sută de pași de mine, într'o văgăună plină de bolovani și butuci, stă Caizer, înconjurat de cîtiva dulăi groși cît niște urși, care-l privesc cu un fel de admirație. Iar Caizer, fără să se sinchisească, sare peste bolovani și butuci, sare chiar peste noii cunoscuți și le arată, cu mișcările lui de leopard, cum știu să sară și să se joace cîinii dela oraș. Proștiți, sau hipnotizați de artistul dela oraș, dulăii se uitau cu gurile căscate; unul chiar încercă să sară și el tot așa, dar se înțelege, nu putea...

De preocupați ce erau, dulăii nici nu m'au observat, iar prestidigitatorul, după ce îi mai prosti cu cîteva scamatorii, îi lăsă pe gînduri și veni liniștit după mine.

— Iaca, n'ași putea nici eu să mă lămuresc, — zise baciul, după ce îi exprimai mirarea față de neașteptata ospitalitate a dulăilor. — Dumnezeu, eu zic, tot Dumnezeu. Dar după ce

or veni oile și ceilalți cini, să nu-l lași să iasă din stină. Să nu iasă bucluc!

De altfel, Caizer fu pus pe gânduri și singur. După ce ajunsese în stină sănătos și neatins, se astîmpără, nu mai repetă gluma; iar în timpul nopții, cînd veni dihania și cei vre-o cincisprezece dulăi o luară la goană prin pădure, Caizer nici nu se clinti: înțelegea, se vede, că din așa tovarășie nu totdeauna ești cu bine; și dormi cuminte până în ziuă, cu tot freamătul de afară.

Cumîntenia lui Caizer o mai observai și în altă împrejurare, poate altfel de primejdioasă, tot în munte. Tot vara, în aceeași vacanță.

Dormeam amindoi într'o noapte lingă foc, într'o poeniță, aproape de malul pârăului. Loc liniștit, retras, pustiu, prin urmare sigur. Omul pe aici n'are ce căuta, iar fiara, cum zărește focul, o șterge îndată.

De cu sară ne cam certaserăm: Caizer găsea că-i las prea puțin loc pe pledul, pe care ne culcaserăm. În sfîrșit adormirăm. Dela o vreme însă aud că tot mai mormăie ceva. Credeam că-i tot nemulțumit, și mă dădui mai la margine. Dar Caizer tot nu se liniștea. Ce era?

Cîteva braconieri, dintre care vre-o doi cu puști la spate și cu fachiile în mină, cotrobăiau apa pârăului, după pește. Caizer îi simțise, se vede, de departe, și numai cînd oamenii, trecînd prin dreptul nostru și zărînd focul, se gîndiră să ne facă o vizită, sări deodată cu basul lui profund, făcînd să se cutremure valea. Sării și eu ars.

— Care-i acolo, mă?

Dar oamenii o luară îndat la fugă, stingînd fachiile și făcîndu-se nevăzuți.

— Bravo ție, Caizer! Așa, da!

— Mm... mi!...

Simțeam cum i se bate inima, și mi se pare, n'a mai dormit până în ziuă, cutreerînd poiana merou, și întorcîndu-se la loc...

* * *

Imi închipui cît m'or fi criticat cunoscătorii, văzînd asemenea cine plimbîndu-se liber, în loc să stea închis în cușca lui de aristocrat, sau să păsească numai după comandă: „down“, „ici“, „tout-beau“, — ca o domnișoară de pensie din romanele lui Dickens. Cum se poate să neglijeze cineva educația unui cîne, din care ar fi putut să iasă un prepelicar renumit, un copou neasemuit, sau și una și alta? Ce nu se poate face dintr'un cîne așa de deștept? Și conduși, se vede, de aceste considerații, sau uitînd cîte talente frumoase chiar din rasa oamenilor rămîn în părăsire și pier fără urmă, în

întunerecul ignoranței, sau în lene și desfriu, unii s'au gândit să-mi fure pe Caizer.

— Domnule, eu ți-l fur! — îmi spuse odată un vânător pasionat, un țăran. — Aista are să meargă și la capre și la urs, și la rațe, prepeliți — ce vrei. Vezi stînca de colo? Subt ochii mei s'a poticnit de ea un căprior. Și Caizer a zburat peste ea, fără s'o atingă! Aista nu-i cîine, aista-i... păcat să zic... Sint creștin, dar...

Ca bun creștin, omul din popor nu-și dădea sama ce vrea să exprime. I-o fi venit vre-o reminiscență ancestrală, de pe cînd omul vedea o divinitate în tot ce manifesta o forță neobișnuită. De fapt, în mintea primitivului, sute de zei mai mărunți nu erau cu mult mai deștepți decît animalele, numai că aveau un dar, vre-o forță extraordinară.

— Să știi că nu-l mai ai!

Dar ceiace nu făcu un țăran, făcu un boer: îmi fură pe Caizer. Dar... ar eși o epopee înragă, dacă s'ar înșira toate peripețiile căutării și felul cum a fost găsit Caizer. Destul, că nu-i mijloc mai sigur pentru a descoperi pe hoțul de cîini, decît gazeta: fără „premiu“ hoțul, care (mai ales la țară, sau în orașelele mici) totdeauna are dușmani, politici sau de altă natură (ceartă dela cărți, vre-un roman). — hoțul va fi denunțat printr'o scrisoare anonimă, ba cu toate ale lui: ce mî-nîncă, cu cine se „ține“, pe cine a înșelat. — tot. Nici o poliție, nici un „premiu“. Gazeta!

Autorul e de altfel prea modest, ca să se laude, să arate cîtă energie, neabănită de nimeni, a desfășurat în căutarea lui Caizer. Destul că hoțul, care se ascundea într'un obscur conac de lingă Huși, fu descoperit, și prizonierul adus la penanții lui. Iată-l în sfîrșit la casa lui: slab, jigărit (nu-i tîcîise școala, se vede), dar scăpat!

Nu i s'a făcut prea multă morală, nici nu era nevoie. Caizer a înțeles și singur cît a fost de ușuratic, lăsîndu-se ademînit prin plimbări cu trăsura și prăjituri, și prostia făcută n'o mai repetă. Caizer nu mai eșea din curte, sau dacă eșea, eșea numai pînă în fața casei; cînd eșea cu stăpînu-său nu se îndepărta de el niciodată, cu străinii nu se încurea, în trăsura cu un străin nu se urea.

Dar a venit războiul, și-a pierdut capul pînă și Caizer; a început să facă și el prostii. Și acuma iată-l întins jos, în ne-mișcare, neînsuflețit, acest trup superb, modelat de mîna cea mai artistică și divină a naturii...

* * *

Războiul... Pe cine a cruțat războiul? Războiul nu alege: ia și pe erou și pe cel din urmă laș. Cade și viteazul de pe creasta tranșeei, fulgerat de glonte necruțate, cade și se-

dentarul ascuns într'un birou, mușcat de un păduche, — ca să nu mai vorbim și de noi, netrebnicii.

Eram de altfel în epoca cea mai eroică, pe când începea a se vorbi de „Triunghiul Morții“, pe când așteptam să-i vedem ajunși la Paris, sau cel puțin în Mesopotamia, teferi și sănătoși, pe toți corifeii țării, ca să murim apoi cu toții: demni, cu fruntea senină, liniștiți, chiar fericiți!

Nu-i greu să mori, când știi pentru cine mori, când mori pentru o cauză mare, cum ne pregăteam noi să murim. În epoci grave, oricât de ușuratec ai fi, vin și idei grave. Dar se naște întrebarea: pentru ce a murit Caizer, ce știa Caizer din frământările noastre, din Triunghiuri, din Mesopotamii?

Iată de ce, privindu-l întins jos, neînsuflețit, mă gîndeam, fără să vreau, că poate lumea avusese dreptate, că bietul Caizer merita o altă menire pe pămînt și altă moarte.

Mi-adusei aminte cum stăteam odată lungiți amîndoi la umbră, tot în munte, tot lîngă un pârâu, ascultînd murmurul apei. Eram aproape să adormim, cînd auzirăm, tîhnînd sus, pe munte, niște copoi. Se întîmplă să auzi adesea asemenea lătrat, și dacă ai puțină pricepere, te așezi la pîndă, aștepti pînă cînd căpriorul desnădăjduit și obosit la culme, se coboară la apă, și-l împuști; îl împuști și pleci, fără să te mai interesezi de slăpinul copoilor: așa-i datina pe aici.

Ni se întîmplase nouă să auzim lătrături de astea, și întotdeauna Caizer se arăta gata să plece, să ia și el parte la goană. Nu l-am lăsat niciodată și întotdeauna din aceeași frică: să nu cadă pradă lupilor, destul de numeroși și îndrăzneți pe aici, prin preajma stînelor.

Nu l-am lăsat nici de data asta, deși se zmuncea cu desperare. Ba ne certarăm așa de rău, că nu mai vorbirăm cîteva ceasuri.

Și acum mă gîndeam: cîți pedagogi, mai prevăzători decît noi, nu s'au înșelat în privința educației și carierei destinate elevilor, chiar propriilor copii? Atunci însă nu m'am gîndit, mă mulțumeam să-l văd cum se joacă, cum zboară peste stînci și pârăie, și atita. Abia mă întreb dacă n'am făcut o greșală ireparabilă. Nu era mai bine să-l las atunci? Poate era momentul, cînd i s'ar fi hotărît cariera și soarta? Poate cădea chiar atunci, dar cădea într'o luptă glorioasă, nu ca un cîne de rînd, secerat de otravă, în mahalaua Sărării!...

Sau așa i-a fost scris în cartea destinului? Căinți tîrzii și zadarnice...

* * *

Sosi epoca cea mai cumplită a războiului. — războiul din dosul frontului, războiul din mahala. Pentru așa războiu eram bine pregătiți: din naștere, din educație și întreaga

noastră cultură. Pe frontul inamic, cu asemenea bravură și strategie, am fi putut să zvirlim pe Nemți peste Tisa, poate tocmai în Pădurea Neagră, să-i suflăm în apele Arhipelagului!

Toate cocioabele erau ocupate, toate colțușoarele rechi-ziționate. Refugiații erau de șapte ori mai numeroși decât localnicii. Gemea orașul de sedentari. Adesea, automobile în-cărcate cu uniforme impunătoare se opreau în dreptul case-lor, ca să „controleze“: nu se găsesc odăi libere? Nu trăesc țivilii în prea mare lux? Căci e nevoie de odăi pentru niște „domnișoare”. Cine doarme în odaia asta? Al cui e patul de colo? Și numai când recurgeai la suprema minciună, că odaia e ocupată de d-na colonel cutare, că patul e al unei nepoate a d-lui Tache Ionescu, automobilul dispărea ca prin farmec...

Prin curți, veșnic circulau aceleași uniforme, însoțite de juioane de mătăasă: și la auzul săbiei se îngălbenea țivilul ca ceara, la foșnetul mătăsei își auzea condamnarea, el și co-piii lui...

În toată această îmbulzeală, dușmănie, teroare și luptă pentru un culcuș, singur Caizer nu înțelegea nimic, și în mulțimea de străzi și curți nu vedea decât ocazii de cunoștinți nouă și pretext de joacă. Îi plăcea să se joace cu copiii, dar și mai mult aprecia pe cei mari. Îi plăcea să fie băgat în samă, să fie mîngiat, netezit. Și uneori cînd era omul mai plictisit, i se băga în suflet, îi puneă labele murdare pe umeri! Își alegea prietenii mai ales după miros, dar avea și capricii: nu dis-prețuia, de pildă, tovalul rusesc, dar fugea de parfumuri mai subțiri, — fugea cu necuratul de tămîie, de parfumurile cu-coanelor dela București și vitejilor dela Biroul Decoratiilor! Iar cînd oamenii vroiau să-l mîngie, se ferea, chiar se ener-va! Într-o zi, cu basul lui nestăpînit, băgă în spaimă pe un militar și o doamnă, fu luat drept animal primejdios, poate turbat! Caizer auzi chiar o vorbă sinistră, foarte gustată și de unele dame mai războinice: „la zid!”. Dar nu înțelese nimic...

Între mulțimea de refugiați: bărbați, femei, copii, inghe-suiți în toată curtea, poate și prin poduri, și care mereu se schimbau, căci mereu veneau alții, apoi iar alții: se găsi și un domn maior, care denunță gardistului, că în curtea cu-tare un cine de culoare aurie i s'ar fi aruncat în spate și ar fi dispărut îndată.

Gardistul, care cunoștea bine pe Caizer, rămase mirat. Din parte-mi, preocupat cum eram cu nevoile zilei, nu știam despre toate astea nimic; iar cînd gardistul îmi comunică plîngerea, lucrul mi se păru atît de absurd, încît nici nu-l bă-gai în seamă, crezînd că-i vre-o confuzie la mijloc, vre-o sub-stituire de termeni, vre-un vis, în care bravul oștean s'a văzut duelîndu-se cu Kaiser-ul Germaniei în persoană.

Dar numai peste două zile văzui cu ochii mei cum Caizer se aruncă la maior. Apoi veni în casă, uită îndată incidentul și se lungi liniștit lângă canapea. Mă gândii: de ce nu pe canapea? N'o fi și asta un semn?... N'o fi turbat? Li urmării mișcările și observai în ochii limpezi și șireți, gândul de a se lega de un ciucur. Știa că nu-i voie, dar vroia să mă tachineze...

Adusei o farfurie cu apă, i-o apropiai de bot, observând ce are să facă. Dar Caizer tocmai acuma își dădea sama că a mâncat niște pește foarte sărat, și bău cu plăcere...

Atunci ce are? Ce are cu omul? Vede în acest militar un om rău? Mă coprinsese o panică și niște gânduri sinistre...

Spre sară se prezentă un domn înalt, îmbrăcat militar-este, o figură nostimă și parcă cunoscută. Mi se recomandă ca făcând parte din poliție.

— Aveți un câine care se dă la oameni. Ordin de sus, să fie împușcat...

Aproape amuțit de groază, poftii pe străin, cu un gest, în birou.

— Poftim, dacă și un asemenea câine... atunci... Nu mai îndrăzneam să-l apăr.

Tocmai în clipa asta Caizer, odihnit după masă și bine dispus, auzind voci, eși să facă cunoștința musafirului.

— Caizer! Asta-i Caizer, — zise străinul. — Se poate să se dea Caizer? Altul n'aveți?

Străinul netezi cînele pe frunte, se mai gândi, mai întrebă dacă nu se găsește în curte și alți câini, eși să se informeze singur, și plecă strângînd din umeri.

Peste două zile, întîlnindu-mă în stradă, îmi povesti cit de bine a pledat cauza lui Caizer acolo „sus“.

— Să muște Caizer? Să se dea Caizer? Se poate?... De altfel... și străinul zîmbi misterios. — Domnul e dela inten-dență... Mă gândesc: cine știe ce i s'o fi năzărit cînelui... De altfel domnul, mi se pare, pleacă în curînd. Și atunci Caizer scapă... Zîmbi iar misterios și plecă. — N'aveți grijă!

Și acuma iată-l fulgerat de o mîină nevăzută și lungit la pămînt, — ființa cu mișcări de leopard și ochi de copil nevinovat.

Servitorul, un băiat de vre-o 17 ani. — singurul copil refugiat care n'a furat și n'a dispărut, după ce a fost primit. Îmbrăcat și hrănit, — intră cu lacrimi în ochi: Caizer fusese amicul lui nedespărțit. Bietul băiat era desperat.

Găsi totuși o mică mîngîiere, că nici presupusul omoritor al lui Caizer nu stă pe roze. Chiar acum cîteva clipe în urmă au sosit cu automobilul cîțiva domni ofițeri, l-au chemat afară pe d. maior și i-au spus foarte amabil că i-au gă-

sit o cameră mult mai bună; apoi l-au poftit în automobil. Dar parcă s'ar fi rostit și vorba „arestat”...

* * *

O bolnăvicioasă curiozitate mă îndemna să aflu, ce fel de otravă a fost: stricnină? Și dacă a fost stricnină, cine a dat-o lui Caizer? Gardistul nu știa nimic. Toți strîngeau din umeri. Și atunci?...

Între nenumărații refugiați se găseau mai ales inspectori nenumărați: de poliție și de tot felul. — care n'aveau nici o treabă. Mureau de urît, însă, mai ales inspectorii veterinari, care n'aveau de inspectat, decît cai și cîni morți.

Pe unul din ei soarta lui Caizer îl pasionă în mod deosebit. Bucuros că și-a găsit și o ocupație, omul alergă în toate părțile, inspectă, cercetă, urmărește și la urma urmelor îmi declară că în tot Triunghiul Morții nu se găsește o moleculă de otravă; ea să vrei să te otrăvești, n'ai cu ce; că o cucoană refugiată, trădată de amarezul infidel, a trebuit să recurgă la chibrituri și n'a găsit nici chibrituri destule... Mă sfătui în sfîrșit să recurg la autopsie.

Se găsi îndată și institutul cerut. Celebrul profesor, fugit și el din București și aproape mort de urît, ciopîrți pe bietul Caizer, lăsîndu-i întregi aproape numai picioarele și urechile, moi și catifelate. Dar otrava se eliminase, se vede, cu totul. N'am prea înțeles... În sfîrșit ce era să mai urmărești? Mai ales că mai circula și o versiune: pe cînd oamenii mari n'aveau cu ce se otrăvi, doi copilași din vecini, tot refugiați, avînd nițică stricnină, vroiau să vadă cum moare un animal otrăvit. Mititeii ar fi pus stricnină într'o prăjitură și ar fi dat-o lui Caizer. Degeaba: n'au putut vedea nimic, căci Caizer fugi îndată acasă și muri pe loc...

* * *

Veni momentul suprem. Mitică așeză pe Caizer într'un sac și-l luă în spate. Luă și eu un tirnăcop și o sapă. Se formă un mic cortegiu. O luarăm cu toții spre mahalaua Țicăului, iar de aici peste Calcaina, spre dealul Ciricului.

Din depărtare, chiar din Țicău, dealul Ciricului pare aproape neted: abia pe ici-colo se văd cîteva ripe și gropi. După ce treci însă Calcaina, aspectul dealului se schimbă cu totul: dai de văi întregi și coline. Aici în fața Țicăului, căutăm un loc pentru odihna de veci a lui Caizer. Ca să nu ne vadă însă lumea din Țicău, și să creadă că îngropăm vre-o comoară, alegem un găvan mai dosnic.

Pămîntul virtos și înghețat ceda cu mare greutate. Ne grăbeam să sfîrșim, căci se însera. Ajunserăm la un strat mai

moale, tîrnăcopul începu să lucreze tot mai cu spor. Asudam și munceam amîndoi.

— Bravo, Mitică! Așa flăcău — da! La vară — la horă, Mitică!

În fața succesului, uitai tragicul momentului, mă cuprinsese buna dispoziție, chiar veselia, cînd auzii la spate, lingă sac:

— Sărmane Caizer, cum ai să stai tu aici sîngur? Singur-singurel...

Cineva desmierda urechile catifelate ale lui Caizer și plîngea...

* * *

L-am vizitat deseori. Apoi din ce în ce mai rar. Tot plănuiam să-l ridicăm peste vre-un an-doi, să-l îngropăm în munte, în poiana Surlei, pe malul pârăului, pe unde Caizer alerga după fluturi și după caii-popei; iar pe timp de noapte băga de samă orice sunet străin de graiul apei, de graiul muntelui...

Dar e bine și aici. Caizer aude tot ce se petrece în mahalaua Țicăului. Iarna, cînd cad nămeții, abia s'o fi auzind lătratul coreligionarilor lui, dar vara se aude o lume plină de viață...

Locul e tăcut și singuratic, dar subt stratul de iarbă parcă ar respira cineva. Primăvara pe mormînt răsar ghiociei, cioboțica-cucului și încă nu știu ce floricele, care aduc aminte culcarea aurie a lui Caizer.

A. Frunză

Dezamăgire

Viața e un mare-analfabet,
Am spus cuiva asară. Viața
Nu știe nici ceti, nici scrie, — biet
Adult care confundă lebăda cu rața.

Odată, am luat-o în bibliotecă:
M'a întrebat dacă sînt cărți în ea.
I-am arătat. Mi-a spus că e o Mecă
In care e nevoie de-o cișmea.

I-am spus că, din păcate, umezeala
Atacă pielea, o știau Iudeii,
Sau, cel puțin, așa merge zicala;
Și mi-a răspuns: de cînd au preț vițeii?

In mijloc, da — urmă ea — să-ți așezi
Havuzul de răcoare și lumină;
Altmintrelea, ajungi jivină
In codru vizitat de huhurezi!

In mijloc, da, un abajur de cer
Plecat în curcubeu pîn' la fine
Și 'mpreunîndu-te, cum se cuvine,
Cu timpul care stă în noi stingher.

— Impreunîndu-te cu timpul și penumbra,
Cu tot ce 'n dedesubtul lui mijeste,
Iar în afară crește doar cu umbra
Și moare atunci cînd pare că trăește.

Pe arcurile lui zglobii de apă
Miroitoare-a proaspătă sulcină,
Cu vremea pasările paradisului să vină
Să facă 'n cerc, din cîntece, agapă.

Să ciripească știință, să clipească
Din ochi, model de ochelari cu ramă,
Lumină aprinzînd din praf și scamă
Cu trupul galben, candelă de iască.

Să dea din cap, cu moțuri de tichii
Călugărești, și voluptos să gurue
Atunci cînd, izgonite din stihii,
Greoaie slove prind din nou să urue.

Iar coada, prost tampon, să-și facă cruce
Că n'are ce să mai usuce,
Și transportată de aceste
Adînci cunoașteri vechi în putrefacție,
Să pună cordial, de sus, pe texte,
Sfîrșitu 'n puncte vii de exclamație.

23 Septembre

Toamnă, anotimp adînc,
Drojdie de cer
Inăcrind pe om până 'n rărunc,
Și 'mplîntînd cu vîntul un stingher
Junghiu, în inima-i, ca 'ntr'un vier.

Anotimp mai prost
Decît tot ce-a fost,
Mult mai greu decît
O beție de venin,
Cu sughit în formă de suspin,
Gilgiindu-ne pe gît
Ca un bob de strugur mort în vin

Toamnă. frig în măduve,
Clănțăniri de oase,
Amintiri în văduve
Și gutue 'n case;
După gavanoase,
Prin perdele trase,
Holtei necăjiți
C'au rămas ursiți,
Holtei îngrijați
C'au rămas jurați
Fetelor bătrîne
Cu obraze spîne
Și virtuți de-o litră
In dulceți de chitră.

Toamnă, cepul ploilor
Și-al strigoilor,
Care curg pe noi
Cu trecut și cu noroi,
Și cu trupul sufletul ni-l spală
Ca pe diavol un cazan cu smoală.

Dragoș Protopopescu

Note pe marginea cărților

Chestionar folkloristic

Programul de activitate al Direcției Educației Poporului este multiplu și variat; îi dorim, cu toată sinceritatea, să-l îndeplinească în întregime și să culegă în curînd roadele muncii depuse. Dar pentru aceasta se cere, în orice branșă de activitate, o bună orientare. *Chestionarul folkloristic** ce-l avem subț ochi deschide însă într'un mod nefericit o serie de publicații.

Idcia unei astfel de anchete, prin *corespondență*, nu e nouă. Al. Odobescu (1871). B. P. Hasdeu (1886) și N. Densușianu (1895) au întocmit fiecare cîte un lung *chestionar* despre *limba, istoria și tradițiile populare ale Romînilor*, și l-au răspîndit în toată țara, atît în vechiul regat cît și în provinciile romînești care se aflau, atunci, sub dominație străină. Răspunsurile, redactate de învățători și preoți, sosite în mare număr, se păstrează în Biblioteca Academiei Romîne, secția manuscriselor, și constituie un important mijloc de documentare. Dar astăzi, o astfel de anchetă nu mai e oportună și deci nu mai poate fi recomandată. Defectul anchetei prin *corespondență* rezidă în *metoda* de strîngere a materialului: învățătorii și preoții, afară de faptul că, de multe ori, nu înțeleg chestiunile, mai totdeauna falsifică răspunsurile, dintr'un motiv sau dintr'altul, prin introducerea de elemente cărturărești. Așa dar, cercetătorul nu poate avea *încredere* în materialul cules, și aceasta constituie defectul principal al anchetei prin *corespondență*. Ancheta prin *corespondență* trebuie deci înlocuită printr'o anchetă *la fața locului*, făcută de o echipă sau de mai multe echipe specializate, înarmate cu tot

---

* *Chestionar folkloristic* de Gh. D. Mugur și Dr. V. Voiculescu, Craiova, Scrisul Românesc, 1930; 1 br. in-8° mic, de 75 pag. (*Din publicațiile Educației Poporului*).

materialul necesar: un bun chestionar, redactat de specialiști, în baza unei lungi experiențe, aparate fotografice pentru a fotografia lucrurile (obiecte uzuale, unelte, etc.), fonografe pentru a înregistra cîntecele populare, etc. Dar o astfel de anchetă nu poate fi improvizată.

Defectul broșurii editate de Direcția Educației Poporului rezidă în faptul că e redactată de persoane care stau de parte de realitățile dela țară și n'au cunoștințele necesare. În materie de știință folklorică.

Las să urmeze două exemple luate din broșura amintită, pentru a ilustra afirmațiile de mai sus.

La pag. 58 a broșurii, se găsește un chestionar pentru „filologie, fonetică, vocabular” [așa dar, în mintea autorilor, fonetica și vocabularul nu fac parte din filologie!]. Citez, introducînd între paranteze observațiunile necesare și subliniind pasajele sau expresiile caracteristice:

„Cuvinte străvechi. Limba veche [?]. De unde vine un cuvînt [preotul și învățătorul invitați să facă etimologie!]. ...Cum se pronunță pe acolo anumite sunete, g, h, m [de ce numai aceste sunete, care nu pot nici măcar constitui o trăsătură dialectală caracteristică?]. Rotacisme [ce ar putea răspunde cei interogați la o chestiune formulată în felul acesta?].

La pag. 57, autorii au prevăzut o serie de chestiuni despre „inteligență, deșteptăciune, geniu, talent”. Citez:

„Ce crede poporul... despre *geniu* și *talent* [!]. De unde *vin* [!], cum se *capătă* (de pildă talentul de a cînta minunat din fluer, *ține* [!] la om sau la fluer care e descîntat, vrăjit)“.

Nepregătirea autorilor și felul lor particular de a scrie (sintaxă și stilistică) apar, cu deosebire, în *prefața* broșurii, din care desprindem cîteva pasaje caracteristice (pag. 3-4):

„Etnicește trăim în folklor [?!]. Sufletul trecutului [lipsește virgula!] dela geneza noastră ca popor [aceiași observație!] e în folklorul arhaic [?] al țării [frază goală, cu aparențe de tiradă romantică!]. Toată puterea de închipuire și de creație [a cui?] e *pietrificată* [!] în acest material folkloristic... *E de mirat* [sic!] pasivitatea obștească pentru folklor. *Nimeni* nu se interesează de această producție a vechii [?] vieți spirituale. [*Nimeni?* Ce vor zice D-nii I. A. Candrea, titularul catedrei de dialectologie și *folklor* romanic dela Facultatea de litere din București, Ov. Densusianu, directorul Institutului de filologie și *folklor* din București, care publică, de cîțiva ani, o revistă consacrată acestor discipline, A. Gorovei, directorul revistei *Șezătoarea*, consacrată în întregime *folklorului*, D. Gusti, care, în cercetările monografice ce-a întreprins, în țară, a cules un bogat material *folkloric* cu ajutorul unor echipe de cercetători special pregătite în acest sens, inimoșii colaboratori ai revistei *Arhivele Olteniei*, T. Papahagi, care a consacrat până acum două volume *etnogra-*

fiei dacoromîne şi aromîne, S. Puşcariu, care pregăteşte ancheta ce va fi întreprinsă în curînd de *Muzeul Limbii Romîne* din Cluj, în vederea elaborării Atlasului lingvistic şi *etnografic* dacoromîn, G. Breazul, C. Brăiloiu şi S. Drăgoiu, ale căror studii şi culegeri de *muzică populară* romînească fac autoritate, precum şi atîti culegători pricepuţi pe care nu-i mai numesc, pentru a nu lungi această enumerare, ce va zice Academia Romîna, care publică de un şir de ani colecţia „Din viaţa poporului romîn“ consacrată *folklorului* romînesc, ca să nu mai vorbesc de dispăruţi, S. Fl. Marian, T. Pamfile, Dr. Ch. Laugier, etc., care nu mai pot ridica un glas de protestare!). *Revistele de folklor* sînt neajutate [cum stăm, atunci, cu „nimeni“ de mai sus?!]. *Puţinii folklorişti* se sbat îndurerăţi [aceiaşi observaţie!]. *Muzeele etnografice* nu întreprind anchete [autorii nu cunosc, de sigur, cercetările d-lui R. Vuia, publicate în *Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj*, de sub direcţia d-lui Vîlsan!] Factorii [?] de lucru sînt neiniţiaţi [?], iar cei ce poartă în *feasta* [!] şi în inima lor creaţia, basmul... *Culegerea folklorului* nu mai îndură [!] aşteptare. Cere pripă. În toate colţurile Romîniei un culegător *de viaţă* [!] trebuie să adune şi să însemne [ce?]... Grija de folklor ne-a dus la întocmirea chestionarului *din inscripţia* [!] de faţă“.

Ne oprim aci; aceste cîteva exemple ni se par suficiente pentru a caracteriza broşura d-lor Mugur şi Voiculescu. Cetitorul va putea regăsi el însuşi pasaje caracterstice, de ex.: „Ce cunoştinţe are poporul despre legile fizice ale gravitaţiei, ale presiunii atmosferice (p. 33); ce credinţă are poporul despre morală. Morala lui este creştină? (p. 63). Ce valoare are iubirea pentru popor (p. 64)”, etc.

Putem rezuma, prin urmare, impresiile noastre în modul următor:

1. O anchetă folklorică prin *corespondenţă* este astăzi inoportună,

2. *chestionarul* întocmit de d-nii Mugur şi Voiculescu n'ar putea servi pentru o anchetă *directă*, la faţa locului, decît în urma unei complete remanieri,

3. autorii *chestionarului* n'au pregătirea necesară: a) nu cunosc *realităţile* populare, b) n'au cunoştinţele ştiinţifice necesare,

4. *chestionarul* publicat de Direcţia Educaţiei Poporului poate fi dat ca exemplu de felul cum *nu* trebuie să se scrie romîneşte; cu această menţiune, adăogată pe copertă, Direcţia Educaţiei Poporului va aduce un real folos, răspîndind în mijlocul populaţiei dela ţară broşura d-lor Mugur şi Voiculescu.

Al. R.

Intinderea tuberculozei în România

MĂSURILE DE COMBATERE

I

Tuberculoza în țările civilizate scade în mod continuu și într'unele din ele așa de repede, încît marele ftiziolog englez, Robert Philip, a putut să exclame la un congres internațional de tuberculoză, că vede apropiat timpul cînd, tuberculoza va fi, în aceste țări, o boală a trecutului, așa cum e lepra, care în evul mediu, cînd Europa era o vastă leprozerie, făcea zeci de mii de victime pe fiecare an.

În Statele Unite, tuberculoza dă un procent din ce în ce mai mic de mortalitate. Fără a fi de un optimism exagerat, ftiziologul american, bine-cunoscut, Krause, anunță timpul nu prea depărtat, — cătră anul 1940 — cînd tuberculoza nu va face mai multe victime, în Statele Unite, decît provoacă accidente de automobil (24.000 de morți anual).

Dacă citez proorocirile acestea, e că ele ne dau o mare nădejde.

Zori egal de luminoase, cînd ne vom înteți acțiunea de luptă, ne e permis să le întrevădem și noi.

Intinderea tuberculozei e criteriul civilizației unui popor.

Dacă ar urma să fim judecați după acest criteriu, am apărea într'o lumină care nu ne este deloc favorabilă, deoarece deținem un record ca număr de morți și de bolnavi de tuberculoză.

Explicația o găsim în lipsa de măsuri îndestulătoare de asistență.

Am putea acum, cînd am întirziat atîta, să folosim experiența dobîndită în alte țări, și trecînd peste piedicile pe care lupta contra tuberculozei le întîmpină în calea ei, să sărim etapele și să ajungem mai repede la nivelul unor organizări serioase și bine sistematizate, așa cum sînt realizate aiurea.

Nu mai putem rămînea nici într'un caz, în starea actuală de lucruri. E neadmisibil să continuăm cu risipa a-

ceasta monstruoasă de vieți încheiate înainte de vreme. Tuberculoza între 20—40 de ani, în plină perioadă de producție, în plin avânt de viață, e boala care dă aproape jumătate din decese (44 la sută din ele). Trebuie să recuștigăm printr'o sfortare de voință și de energie, ceiace am pierdut până acum. Zeci de mii de vieți, ar putea astfel să fie păstrate, pe fiecare an, spre cel mai mare folos al patrimoniului național. E nevoie să ne civilizăm și în ceiace privește apărarea sănătății publice, și să intrăm în pasul vremii.

Intr'o conferință de propagandă, radiodifuzată în lumea întreagă, de la postul Turnului Eiffel din Paris, Humbert spunea, parodiind o expresie celebră: „Puțină civilizație duce la tuberculoză, multă o vindecă”. Ne aflăm deocamdată în privința combaterii tuberculozei, în plină barbarie.

Avem o mortalitate de tuberculoză, care e în jurul cifrei de trei la mie. E o cifră enormă socotită în comparație cu cea din alte țări: Danemarca, Anglia, Germania, Statele Unite, unde e subț unu la mie. Pe fiecare an, tuberculoza face la noi cincizeci de mii de victime. Cifra aceasta pe care am dat-o de mult, e acum confirmată oficial. În Buletinul Ministerului Sănătății, sint publicate statistice, după care mor la sate pe fiecare an 16.090 de locuitori, la orașe 8.025. La un loc fac aproape 25.000 de morți. Cifra aceasta trebuie îndreptată, înmulțind-o cel puțin cu doi, cum cer statisticienii, deoarece la rubrica bronșitelor și pneumoniilor care figurează în tabelele de morți, cu un număr foarte mare de decese, sint trecute, cu siguranță, epizode finale ale tuberculozei pulmonare.

Ceiace este important de stabilit, e numărul de tuberculoși cu leziuni deschise, deoarece prin aceștia se propagă boala. Se ajunge la acest număr, după cercetări făcute de clinicieni și statisticieni, înmulțind cu patru cifra deceselor. Avem, după aceste calcule, două sute de mii de tuberculoși înaintați ca boală. Mulți dintre ei, până ce boala îi doboară, și îi țintuește pe patul de suferință, unde au prilej, în locuințe deseori de mizerie, să molipsească pe cei din jurul lor, au încă ocupații — nevoile vieții îi obligă să muncească — în uzine, fabrici, ateliere, birouri și sint mari factori de contaminare, pentru tovarășii lor de lucru. Se adaogă pe de altă parte bolnavii cu leziuni închise, apreciabile însă, prin examene clinice, radioscopice și de laborator (cercetarea expectorației, a sputei). Leziunile acestea se pot redeștepta și deschide subț cauze diferite: boale de altă natură, care se ivesc și slăbesc rezistența organismului, oboseli exagerate impuse de condițiile de trai. Bolnavii devin atunci contagioși.

Pentru a determina numărul lor, cifra deceselor trebuie înmulțită cu 14.

După acest calcul ar fi peste 700.000 de tuberculoși cu leziuni închise.

Cifra globală de un milion de tuberculoși, pe care am dat-o de mult și care e deseori citată, deoarece e ușor de reținut și răsună ca un clopot de alarmă, corespunde realității și nu e exagerată.

Dacă ar fi să socotim pe toți cei care reacționează la substanțele specifice, extrase din bacilii tuberculoși, așa zisele tuberculine, care nu au efect decît la cei care au germenii tuberculozei, încuibăți undeva în organism, ar urma că aproape toți sîntem tuberculoși, cum de fapt sîntem, deoarece la orașe și acum deseori și la sate pînă la 90 la sută din locuitorii adulți au aceste reacții pozitive.

Nu trebuie exagerat însă nimic. Prezența cîtorva germeni răzleți, închiși într'un ganglion ca într'o citadelă, de unde nu trebuie să-i lăsăm să iasă întretinînd rezistența organismului, nu constituie nici un pericol, ci mai degrabă un avantaj, deoarece organismul se obișnuiește cu atacurile lor, și știind să se apere își creează o stare întrucîtva de imunitate, care deși relativă, îl ferește de manifestările acute ale boalei.

Lăsînd deoparte pe aceștia, avem în mijlocul nostru un milion de tuberculoși, cu care venim deseori în contact, deoarece starea actuală a alcătuirilor sociale creează raporturi între oameni, pe care nimeni nu le poate evita.

Cifra aceasta trebuie să ne înfioare și să ne sguide, deoarece dovedește cît e de mare primejdia tuberculozei. Pierim ca neam, pierim ca popor, dacă nu vom ști să luăm măsuri să o reducem.

Să nu-și inchipue cei pe care o soartă mai norocoasă i-a favorizat și care pot trăi la adăpost de griji și nevoi, că tuberculoza îi ocolește. Evident, tuberculoza lovește mai întăiu clasele sărace, care se află în atîtea lipsuri materiale și cad mai repede pradă boalei.

Boala solidarizează însă toate clasele sociale. Sînt numeroase exemple de molipsiri produse în casele cele mai somptuoase, de o servitoare, de un servitor, de o îngrijitoare de copii, care aduc în locuințele bogaților, pe lîngă serviciile lor și germenii boalei. Nu numai, prin urmare, dintr'un sentiment de altruism, dar și dintr'un instinct de elementară apărare, toți, bogații ca și săracii, trebuie să intervină, ca să se opună atacurilor unei boale, care a devenit atît de amenințătoare.

Tuberculoza e de mult incuibată în orașele noastre. În București, focarele vechi de boală, constatate în anchete făcute cu 20—30 de ani în urmă, se mențin, și în jurul lor se creează focare noi. Numai într'un sector, cel de verde, unde cea mai mare parte din populație e formată din muncitorii dela atelierele căilor ferate și dela regia monopolurilor sta-

tului, sînt după datele consemnate într'o teză recentă (Caraculacov, 1927), 2870 case infectate, în care s'au produs în 13 ani, 4397 decese de tuberculoză. În cartierul Tei, s'au găsit după o anchetă ale cărei rezultate au fost publicate în ziare luna trecută, 26 cazuri de tuberculoză deschisă în 70 de case. Dintre bolnavii tuberculoși care se prezintă la consultațiile dispensarelor Societății pentru profilaxia tuberculozei, 75 la sută ocupă aceiași cameră cu membrii familiei lor. Locuințele acestea sînt adevărate focare, în care pe rînd toți cei care le ocupă, se molipsesc și pier apoi deseori de tuberculoză.

În București, pentru o perioadă de 13 ani (1913—1925) media mortalității de tuberculoză a fost de patru și un sfert la o mie de locuitori.

E formidabil în proporție cu statisticele din alte orașe mari, Londra, Amsterdam de exemplu, unde e subț unu la mie. Din 100 de morți sînt la București 17 din cauza tuberculozei. Sînt alte orașe din țară, Alexandria, Caracal, Călărași, unde într'unii ani, după date oficiale, douăzeci la sută din morți, sînt de tuberculoză.

Tuberculoza omoară singură, mai mult decît toate celelalte boale infecțioase și epidemice la un loc. În 1923, la orașe, tuberculoza a provocat 8025 decese, pe cînd toate celelalte boale infecțioase împreună au dat 1986 morți.

Pe cînd pentru tuberculoză alarma e nulă, celelalte boale infecțioase ridică cu drept cuvînt, împotriva lor, tot arsenalul sanitar.

Dela orașe unde tuberculoza are vaduri vechi, ea se întinde acum la sate. Sînt comune rurale în care, în unele din ele, mortalitatea de tuberculoză ajunge pînă la șapte la o mie de locuitori, depășind pe cea din localitățile cele mai tuberculizate de pretutîndeni. În Buletinul Ministerului Sănătății din 1929 se relatează statistice din cîteva comune, din județul Rîmnicul Sărat, după care mortalitatea de tuberculoză, într'unii ani, a trecut de cinci la o mie de locuitori, un sfert din numărul total al deceselor.

E bine că se repetă în publicații oficiale, constatări pe care le semnalasem de mult în rapoartele mele. Poate că în felul acesta, conducătorii noștri sanitari își vor deschide ochii, ca să vadă cît de amenințătoare e acum tuberculoza la sate.

Constatările acestea sînt în contradicție cu noțiunile mai vechi, asupra epidemiologiei tuberculozei. Se făcea înainte din tuberculoză boala orașelor mari, în care populația atrasă de mirajul unei vieți mai distractive și mai ușoare, se îngrămădea și găsea toate prilejurile să se molipsească.

Prin contrast, viața dela țară apărea ca o viață de idilă.

Rodica din pastelul lui Alecsandri, care alerga sprintenă, cu obrajii îmbujorați de aerul larg al cîmpiilor, stîrnind admirația celor ce o priveau, moare acum de oftică cu obrajii îmbujorați de febră ca o simplă damă cu camellii, fără acompaniamente de orchestră, ca în Traviata lui Verdi, dar în lamentările celor ai ei, distruși și sfișiați de o atît de crudă și prematură pierdere.

Sînt două cauze, una de ordin biologic, alta de natură economico-socială, care explică întinderea în chip catastrofal, a tuberculozei la sate.

În orașe, tuberculoza găsind un teren relativ imunizat, organismul se apără mai bine și boala e cronică, lentă, cu manifestări, care îngăduie păsuiri și uneori vindecări. La sate, terenul e nou, ρ virgin. Boala se manifestă acut și grav și deseori este repede omoritoare. Imigranții rurali venind la orașe, cînd se îmbolnăvesc, — proporția tuberculoșilor cu forme evolutive e mult mai mare, printre cei veniți dela țară, decît printre locuitorii băștinași ai orașelor, — se reîntorc la vatră, minați de dorul de casă și de ai lor. Ei creează atunci focare de boală în familia lor. Aici intervine, ca să faciliteze molipsirea, factorul economico-social, puterea mare a întinericului care stăpînește satele, pentru tot ce e deprindere de igienă și regulile de păstrare a sănătății.

Vara, țaranul muncind afară, dormind deseori pe pris-pă, poate să evite molipsirea. Iarna, cînd se ivește un caz de boală, contaminarea se produce aproape fatal, în promiscuitatea căminului familial. Toți stau îngrămădiți în jurul sobei, a vetrei strămoșești, într'o singură cameră, cu ferestrele lipite pentru păstrarea căldurii. Atmosfera e înăbușitoare. Alături, în tindă, vițelul nou născut și alte animale domestice împart intimitatea familiei. Sînt scene de interior demne de picturile flamande, dar, pentruca tabloul să fie exact, ar trebui să figureze și moartea la pîndă ca să-și recruteze victime. În locașurile acestea de durere și de tristeță e nevoie să se deschidă larg ferestrele ca să pătrundă nu numai aerul de afară, dar și lumina pe care o aduce o igienă mai bine înțeleasă. Trebuie dus la sate cuvîntul bun de propagandă, ca să arătăm cum se produc bolile și cum pot fi oprite în răspîndirea lor.

În alte țări, propaganda se face chiar și în localitățile rurale. În Anglia, pentru a da un singur exemplu, ea se întreprinde pe o scară întinsă. Dintr'o colecție făcută dela particulari, după apelul Asociației Naționale contra tuberculozei, s'au adunat o sută două zeci mii de lire sterline (o sută milioane de lei) în scopul acesta. Patru echipe au străbătut țara întregă, ca să pregătească populația, pentru campania contra tuberculozei.

Există acolo însă, o întreagă organizare, dispensare, sa-

natorii numeroase, care permite ca măsurile socotite necesare, să poată fi aplicate.

Să presupunem că am porni și la noi de-a lungul și în latul țării, ca să arătăm în ce fel populația s'ar putea apăra, ca să nu mai fie cotropită de boală. La domiciliul bolnavilor, măsurile de pază sînt de cele mai multe ori imposibil de urmat. Cînd avem încă la sate 41.000 de bordeie, 662.000 case cu o singură cameră și aceia deseori cu ferestrele lipite, așa încît nu se poate acrisi, și 2 milioane de locuințe în care podeala e de pămînt amestecat cu baligă, întreținînd în ele o atmosferă vițiată, orice propagandă de igienă dă greș. La orașe, situația nu e mult mai bună. În București, din 65.000 de încăperi, sînt 46.000 în care între 3 până la 10 persoane ocupă o singură cameră.

Până ce vom avea realizată o politică a locuințelor, așa cum se practică grandios în alte țări, ca să se evite contaminarea, trebuie să scoatem pe tuberculos din mediul lui. În alte țări, dacă s'a reușit să se îngrădească tuberculoza, e în urma creării de numeroase instituții, în care bolnavii au putut să fie căutați și izolați. Scăderea numărului de morți și de bolnavi de tuberculoză, e în proporție directă cu numărul de locuri disponibile în spitale și sanatorii.

Ar trebui după exigențele stabilite, pentru țările unde nevoile de asistență sînt complet înțelese, un loc în spitale și sanatorii, pentru fiecare deced de tuberculoză. După acest calcul, ar fi nevoie de patruzeci și cinci de mii de paturi, și noi nu avem decît 1.100! Primim 3.000 de tuberculoși în toate sanatoriile, pe fiecare an, cînd sînt 200.000 de bolnavi cu leziuni deschise, care, cei mai mulți dintre ei, nu se pot căuta cu propriile lor mijloace și circulă peste tot, împrăștiind boala.

Lupta se reduce la noi, la mici manevre locale, în cîteva zone restrînse, pe cînd în țările de civilizație, e un războiu în stil mare, întreprins cu armamentul complet, care e azi disponibil, dar pe care nu știm să-l utilizăm.

Tuberculoza, de aceia ne invadează *. Va trebui ca Statul

---

* Tuberculoza merge crescînd în comunele rurale și în orașele mari și mici din vechiul regat și din noile provincii. Din datele pe care le-am obținut dela serviciul de statistică al ministerului sănătății condus de d. Dr. Glicsman relevez cîteva din ele care sînt mai tipice ca să arate că tuberculoza în multe puncte ale țării e foarte răspîndită.

În anul 1930, în lunile Ianuar, Februar, Mart, au fost în județul Arad 1282, 1395, 1413 tuberculoși; în Caraș 563, 545 566; în județul Bihor 1255, 1254, 1248; în Timiș 1045, 963, 1108. În Basarabia: în județul Bălți au fost 822, 823, 859; în Cahul 717, 726, 753; în Cetatea

împreună cu particularii, să intervină energic și hotărît, ca să stăvilească pustiirile ei.

Statul rezumînd în el colectivitatea, care îi dă delegație să o reprezinte și să o apere, e obligat să prevadă fonduri în acest scop.

Am arătat în rapoartele mele, după calcule amănunțite, că se pierde pe fiecare an 17 miliarde de lei, din cauza tuberculozei, prin morțile produse de boală și prin bolnavii scoși din cîmpul muncii. Dacă s'ar reduce mortalitatea la jumătate numai din ceiace e acum, — în multe țări e o treime din ceiace e la noi, — s'ar realiza economii de 8 miliarde de lei pe fiecare an. Fonduri oricît de mari, întrebunțate pentru combaterea tuberculozei, ar fi deci larg compensate prin beneficiile realizate. O luptă sistematizată contra tuberculozei corespunde prin urmare unui bun calcul, din punct de vedere chiar material. Oricît ar fi însă de aprig materialismul vremii noastre, viața omenească nu trebuie să fie cotate ca o simplă acțiune de bursă.

E o parte și mai dureroasă, în aceste pierderi, decît cea materială. Atîtea suflete înalte și atîtea minți alese dispar înainte de vreme fără să fi putut da ca aport pentru colectivitate, toată contribuția de care erau capabile, toată lumina pe care o purtau în ele. E foarte mare numărul oamenilor de samă care pier secerăți de tuberculoză. Fiecare țară își are necropola sa, care ar putea să fie socotită ca un Pantheon, prin atîtea elemente de valoare secerate în plin avînt creator, cuprinzînd în ele atîtea mari nădeji.

Cînd la noi Statul dă pe an 23 milioane lei, pentru asistența tuberculoșilor, în întreaga țară, permițînd să se piardă 17 miliarde de lei din care jumătate ar putea să fie păstrați, și lasă să dispară 25 mii de vieți omenești care ar putea să fie salvate — în alte țări bugetele combaterii tuberculozei sînt de zeci de ori mai mari decît la noi — dă dovadă că face o gospodărie care lasă încă mult de dorit și că la conducătorii lui inimile rămîn încă închise pentru marea durere și marea suferință a bolnavilor. Trebuie să căutăm într'altfel, într'alte fonduri, mijloacele pentru combaterea tuberculozei de oarece bugetele sanitare, până ce un curent

---

Albă 2323, 2358, 2517; în județul Soroca 740, 745, 795. În vechiul regat: în județul Brăila 526, 529, 534; în județul Constanța 603, 626, 636; în județul Covurlui 436, 438, 456; în județul Gorj 642, 635, 680.

Din orașe, la Oradia Mare 1043, 1185, 1333; la Bistrița 100, 107, 136; în Dej 30, 37, 50; în Basarabia: la Cahul 47, 48, 51; la Soroca 28, 27, 30. În vechiul regat: la Buzău 131, 104, 149; la Constanța 198, 209, 220; la Bacău 67, 72, 72. Sînt cifre impresionante de oarece dovedesc că tuberculoza nu numai că se menține ca extensie, dar e în continuă propășire.

puternic de opinie publică nu va determina pe oficiali să iasă din nepăsarea lor, vor continua încă multă vreme să fie bugete de mizerie. Punem un mare temei pe asigurările sociale contra boalelor și mai cu deosebire pe o asigurare specială contra tuberculozei după modelul celei din Italia care ar permite să se realizeze sume mari în acest scop. (În Italia 304 milioane lire pe an, aproape trei miliarde de lei). Particularii nu trebuie să se dea nici ei în lături. Timbrul antituberculos, pe care-l oferim pentru suma mică de doi lei, va permite fiecăruia să-și dea obolul. Apelurile care li se adresează vor găsi la ei, nădăjduim, calea inimii și a rațiunii. Vor ajuta prin contribuția lor la alinarea unor mari dureri și se vor apăra și pe ei, de oarece, dînd puțința să se restrîngă răspîndirea boalei, vor înlătura molipsiri care devin pe fiecare zi mai frecvente și mai amenințătoare.

Un program complet de luptă contra tuberculozei cere colaborarea și a statului și a particularilor.

Prin forța lucrurilor, ca o necesitate de apărare colectivă și individuală, campania aceasta va sfîrși prin a fi întreprinsă și la noi.

Va fi opera zilei de mîine, pe care o întrevădem cît de apropiată, a acestui „strălucit rege mîine” după expresia lui Shakespeare, pe care o salutăm cu mari nădejdi și încredere și care ne va consola de tristețele și mizeriile zilei de azi.

II

Problema combaterii tuberculozei e vastă și complexă.

Tuberculoza e boala ignoranței și a mizeriei; ea e prin excelență o boală socială. S'a spus de aceia, cu drept cuvînt, că lupta contra acestei boale, e mai mult o chestiune de organizări sociale și de instrucțiune publică, decît una pur medicală. Sociologul și omul de stat de pe o parte, dascălul de școală pe de alta au ei întăiu cuvîntul pentru a o îngrădi.

Terapeutică trebuie să fie și ea socială. Terapeutică aceasta e greu de aplicat cu contingențele economice ale vremii de azi. Ar trebui o răsturnare, o prefacere de raporturi sociale pentru ca în alcătuirii economice, care fiind mai drepte ar fi și mai bune, să se remedieze la atîtea anomalii care provoacă și întrețin tuberculoza. Oricît am merge de departe cu gîndul cătră cetățile ideale pe care în ideologiile lor le-au întrezărit marii visători, și am dori realizarea lor, trebuie ca în cadrul organizărilor de azi să socotim tuberculoza ca un fapt și un mare rău social, căruia e nevoie să-i căutăm leacul. Mulțimile, clasele obidite, care îi plătesc un tribut așa de greu și așa de dureros, nu știu să reacționeze destul ca să impună măsurile necesare, pentru înfrînarea ei. Boala e deseori insidioasă și înșelătoare. Ea nu se prezintă

cu simptomele acute, cu loviturile de măciucă, care fac din celelalte boale infecțioase, boale așa de impresionante.

Tuberculoza nu e boala care răspindește teroarea de care vorbește fabulistul, deși despre ea s'ar putea spune mai mult decît despre oricare alta că, dacă nu toți mor, toți sînt loviți. Penzoldt a susținut de mult că, în lupta contra tuberculozei, ne lipsește un mare aliat care e frica, așa de hotărîtoare în boalele infecțioase acute, ca să determine o întregă mobilizare sanitară.

Cu pasivitate, cu resemnare cei atinși de boală și cei din jurul lor i se supun. Tuberculoza nu provoacă acea ridicare de scuturi de apărare, pe care o produc cîteva cazuri răzlețe, de ciumă sau holeră. Ea e primită ca un fel de sentință inexorabilă, și boala care nu iartă, după cum atît de fals dar melancolic și lugubru i se spune în necrologuri, beneficiază de fatalismul care constituie mentalitatea rasei noastre, și de lașitatea multora.

Intr'un elan de scepticism, anii trecuți într'un ziar, care pe vremea aceea era oficios, se putea ceti, și e caracteristic pentru starea de spirit a multora dela noi, că acei care cred că-și pot asuma sarcina de a suprima tuberculoza, vor reuși cînd grindina și inundațiile nu vor mai provoca nenorociri.

Tuberculoza era astfel trecută pe același plan cu catastrofele meteorologice ca și cum boala ar fi inevitabilă și ne-ar sosi prin decret divin, ca o pedeapsă cerească. Renunțarea la orice apărare poate să fie comodă, mai cu deosebire pentru cei sănătoși, care astfel nu-și mai turbură liniștea, cel puțin pînă cînd boala nu i-a cuprins și pe ei. Ea e însă absurdă și vinovată deoarece tuberculoza se poate combate și încă foarte bine și cu deplin succes.

Chiar contra grindinei sînt, din punct de vedere economic, asigurări, și contra inundațiilor sînt indiguiri. Putem să ne asigurăm contra tuberculozei prin instituții de cură și în felul acesta să-i îndiguim pustiirile.

Reflectînd bine, trebuie să constatăm că tuberculoza e cea mai curabilă dintre boale și că ceiace nu fac organizările sociale, așa de puțin înțelegătoare și așa de anarhice deseori pentru apărarea sănătății publice, face organismul fiecărui, prin faptul că știe să reacționeze ca să înfrîngă boala.

Bacilul tuberculozei trăește în simbioză cu organismul omenesc.

De fapt sîntem aproape toți tuberculoși, după cum reese din probele cu tuberculină, substanță specifică extrasă din bacilii tuberculoși, la care nu reacționează decît cei care au undeva în organismul lor, germenii boalei.

Reacțiile acestea sînt pozitive la 80 pînă la la 90 la sută din locuitorii de la orașe și acum deseori și de la sate. E o

tuberculizare aproape în întregime, masivă, a populației. Infecția tuberculoasă se vindecă singură, fără să dea vreo manifestație clinică, la 60% din cazuri. Ea se stinge spontan, după ce a provocat simptome ușoare la 39% din cazuri. La unu la sută numai din ele se instalează mai adânc, în organism, și dă semne clinice evidente.

Tuberculoza e necunoscută în anumite regiuni ale globului, acum din ce în ce mai rare, care sînt în afară de liniile de comunicație și rămîn izolate. Ea e însă foarte răspîndită în societățile moderne, prin contacturile pe care condițiile lor de dezvoltare le aduc între oameni, așa încît nu e aproape nimeni care să se poată socoti ferit de atacurile ei. Cum spune foarte bine Duclaux, tuberculoșii fac parte din categoria „infecțioșilor circulanți” și de aceia răspîndesc așa de mult molipsirea.

Cînd contactul cu un tuberculos se produce în copilărie, mai cu deosebire în primul an al vieții, cum terenul la copil e nou, e virgin și organismul lui, neobișnuit cu atacurile boalei, nu poate să-i opună rezistență, contaminarea se produce aproape fatal. E dovedit astăzi că tuberculoza se dobîndește în copilărie. Leziunile pulmonare ale adultului provin aproape totdeauna din redeșteptarea focarelor vechi din copilărie.

Behring a spus figurat, dar foarte exact, că la adulți „tuberculoza e ultimul acord dintr'un cîntec pe care mama l-a intonat lingă leagănul copilului”. Cîntecul acesta poate să fie tragic dela început.

Cînd infecția cu bacili tuberculoși se produce în doze masive și repetate la copiii în primul an și mai cu deosebire în primul trimestru al vieții, infecția e gravă și de cele mai multe ori mortală.

Din anchetele făcute în dispensarele din 80 de departamente din Franța, la 1384 copii născuți din mame tuberculoase, 24% din ei au murit de tuberculoză. La Paris, procentul se ridică la 32%. În Suedia, Forssner găsește că 70% din copiii care se nasc din mame tuberculoase și sînt îngrijiți de ele mor înainte de un an. În alte statistice, așa cum sînt date de Léon Bernard și Debré, mortalitatea de tuberculoză atinge 80 până la 90% din cazuri la copiii din această categorie. Contaminarea copiilor într'un mediu de tuberculoși e deci formidabilă.

Cînd copiii nu sucombă, contaminarea producîndu-se mai tîrziu decît în primele luni după naștere sau fiind mai atenuată, infecția rămîne latentă, ca să reapară eventual în urmă, la vîrsta adultă. Din toate aceste statistice, reese prin urmare, că infecția e cu atît mai puternică și mai periculoasă, cu cît se produce la o vîrstă mai fragedă a copi-

lului. Molipsirea diferă ca intensitate, după felul leziunii la părinții bolnavi.

Cei mai periculoși, sînt cei cu leziuni mari deschise, care expectorează mult. Până la 4 ani, la 33% din copiii din familiile de tuberculoși, din această categorie, luați global se constată fenomene de tuberculoză și 11% din ei sucombă.

Între 4 și 7 ani pericolul e mai mic și mortalitatea mult mai redusă este aproape nulă. Lupta contra tuberculozei trebuie să fie deci concentrată în primul rînd în locuințele de miserie în care zac în promiscuitate tuberculoși, cu leziuni mari deschise, care expectorează mult și în contactul cărora trăesc copiii mici până la vîrsta de 4 ani. Dacă s'ar lua măsuri suficiente de tratament și de izolare la bolnavii de acest fel, s'ar feri copiii de contaminare și s'ar reduce astfel mult numărul ulterior de bolnavi adulți.

Copiii care au avut norocul să nu se infecteze masiv și repetat în primii 4 ani și mai cu deosebire în primul trimestru din primul an, cînd contaminarea e inevitabilă și boala e mai totdeauna mortală, și sînt infectați cu doze mici, rămîn cu o infecție latentă, obținînd chiar o stare de imunitate relativă care îi păzește mai tîrziu de formele acute ale boalei. Chiar cînd infecția se readeșteaptă, boala apare atenuată sub forme care se sting spontan și numai în unul din o sută de cazuri se manifestă cu semne clinice evidente.

Cu cît reușim prin urmare să amînăm data infecției la copii, cu atît sorții sînt mai mari ca infecția să nu dea decît simptome ușoare sau chiar să nu mai provoace nici un semn de boală. Pentru ca infecția latentă să nu se readeștepte mai tîrziu, trebuie să se evite slăbirea rezistenței organismului.

O igienă îngrijită e condiția ca organismul să rămînă în bună stare de apărare, și e astfel cel mai eficace mijloc de combatere a tuberculozei.

Dacă am avea la noi o igienă publică supravegheată și igiena individuală ar fi infiltrată în obiceiurile populației, tuberculoza ar scădea în mod natural, chiar fără măsuri speciale pentru combaterea ei. E un fapt de constatare că tuberculoza în țările de cultură a început să diminueze înainte de a i se cunoaște caracterul de boală infecțioasă și molipsitoare prin măsurile de igienă generală. În cîteva orașe mari din Europa și America, perioada de regresivitate a tuberculozei debutează între anii 1885—1890.

Nu se poate atribui această modificare a curbei mortalității de tuberculoză descoperirii bacilului lui Koch, care e numai din 1882, și măsurilor de combatere a boalei, cînd i s'a dovedit caracterul de boală infecțioasă, prin sanatorii, dispensare deoarece aceste măsuri erau prea recente, ca să-și fi putut produce efectul.

Explicația e în rezistența întreținută, la cei infectați,

printr'un trai bun, pe care-l aduce o igienă bine înțeleasă. Adultul are o rezistență destul de mare și cînd boala apare la el e prin redeșteptarea focarelor vechi din copilărie. Reinfecția endogenă a cărei origine e în focarele vechi reactivate are un rol capital în producerea tuberculozei adultului. Imunizarea prin focarele latente din copilărie, deși relativă, e suficientă deseori ca să înlăture contaminarea care altfel s'ar produce mult mai des.

Exemplul tipic e cel al tuberculozei conjugale, al molipsirii între soți așa de rară, cînd unul dintre ei e tuberculos. Arnould a publicat o statistică adunînd date referitoare la mai mult de 50.000 de cazuri în care într'un menaj era un tuberculos, femeia sau bărbatul. Cazurile de tuberculoză nu sînt mai frecvente la ei decît la restul populației, care nu se află în relații așa de strînse și de intime, cum sînt cele dintre soți, cu cei atinși de această boală.

Infecțiile din afară, ca să înfrîngă imunizarea relativă produsă de focare primitive rămase latente, trebuie să fie masive și repetate.

Rezultă deci că, pentru a împiedica redeșteptarea focarelor vechi sau introducerea de doze nouă de bacili în cantități mari, trebuie înlăturate cauzele de debilitare a organismului și contactul de aproape și repetat cu bolnavii care au leziuni deschise. Tuberculoza care apare la adulți în anumite epoce ale vieții lor, cînd din motive diferite organismul e supus unor oboseli excesive, e cîntecul vechiu din leagăn care amuțise și răsună iarăși cu intonații de morminte. Se explică astfel pentru ce între 20—40 de ani tuberculoza e boala care provoacă aproape jumătate din decese.

Măsurile profilactice pentru a împiedica scăderea rezistenței organismului și introducerea de doze mari masive de bacili, înseamnă toată igiena publică și particulară pusă la contribuție în lupta contra tuberculozei. Igiena aceasta în țările de cultură e aplicată aproape automat și devine prin obicei o nevoie instinctivă a fiecărui indiv. E o mare achiziție a civilizației. Trebuie să ne gîndim că numai cu două veacuri în urmă trei copii din patru mureau pînă la vîrsta de 5 ani. Astăzi cinci din șase ajung la această vîrstă.

Totuși sînt încă multe lacune de împlinit, pentruca într'adevăr igiena despre care s'a zis că e diplomația medicinii, deoarece evită conflictele, boalele în organism, să-și fi spus ultimul cuvînt.

Mor și se îmbolnăvesc încă prea mulți nu numai la noi, dar chiar în țări unde organizările sanitare, sînt mult mai complete ca în țara noastră.

Din 10 copii care ar trebui să se nască vii, dacă urmărim ce se întîmplă cu ei pînă la vîrsta de 40 de ani, numai doi

sînt perfect valizi, doi sînt debili sau bolnavi, șase au succumbat. Tabloul ar putea fi schimbat așa încît 2 numai să sucumbe, 2 să fie debili și 5 să rămînă perfect valizi.

În primul an al vieții, la noi pier încă 115.000 copii. Avem o mortalitate generală formidabilă între 20—22 la mie, pe cînd în alte țări, țările scandinave, Belgia, e pe jumătate. Dacă totuși populația crește, în medie cu 230.000 pe fiecare an, e din cauza natalității mari, 33—34 la mie.

Progresul adevărat nu e atît într'o natalitate mare — ea e supusă la fluctuații și peste tot se constată o scădere a ei, care va sfîrși prin a se produce și la noi — cît într'o mortalitate redusă.

Vom ajunge la ea cînd vom reuși să înfrîngem și marea cauză de mortalitate care e tuberculoza cu cei 50 de mii de morți pe care îi provoacă anual și cu avalanșa de victime nouă, care se recrutează din stocul de tuberculoși, milionul de tuberculoși, 200.000 cu leziuni deschise, 700—800.000 cu leziuni închise în iminență de a se deschide și ele dacă rezistența organismului e în scădere.

Dacă ar fi să lăsăm ca, prin jocul natural al măsurilor de igienă generală, tuberculoza să scadă, ar trebui să așteptăm prea mult. Riscăm chiar, cum se și întîmplă de altminteri, ca tuberculoza să sporească mai departe. Igiena e aproape complet ignorată la noi din lipsă de cultură, la cei mai mulți, din neglijență culpabilă la cei cari au această cultură. Educația igienică întîmpină multe obstacole, ca să fie făcută adultului care renunță cu greu la obiceiuri înrădăcinate și la prejudecăți. În materie de igienă, educația copiilor e o mare speranță de viitor. La căminul părinților, mama, care e marea educatoare, prinsă de grijile căsniciei și ignorînd de cele mai multe ori noțiunile chiar elementare de igienă pentru că n'a avut de unde și cum să le învețe, nu poate corespunde acestei chemări. Școala rămîne cea mai îndecătată pentru instrucția igienei. Igiena trebuie să fie predată în școală în mod atrăgător fără formule abstracte, interesînd pe copil prin comparații și pilde pe care le poate înțelege ușor.

În Statele-Unite un alfabet al sănătății redactat în termeni care-l fac accesibil minții fragede a copilului a fost distribuit în două milioane de exemplare. S'ar putea și la noi, cum am cerut de mult, să se introducă în cărțile de citire pentru copii capitole referitoare la igienă în care ar intra și cele care privesc tuberculoza.

În Franța, după un text de lege din Mart 1923, în școlile de fete se fac obligator cursuri de puericultură.

Cînd igiena ar fi cît de mult răspîndită, s'ar îndrepta atîtea greșeli în felul de viață al fiecăruia. Regimuri alimentare potrivite pentru a menține organismul în stare de echi-

libru fiziologic ar putea atunci să fie puse în practică. Mulți nu le pot ține în samă, presupunând chiar că le-ar cunoaște, de oarece nu au mijloace materiale ca să-și procure o hrană îndestulătoare. Cei care le au, abuzează de ele, și-și ruinează sănătatea în excese și risipă. Unii pier de lipsuri și alții de prea mare belșug. Aerația se aplică puțin în locuințele supraîncărcate în care se îngrămădește o mare parte a populației. Curățenia corporală e socotită fără importanță. Descendenții ai Romanilor care se spălau copios, noi ne spălăm foarte puțin. Băile populare se pot număra la noi pe degete. Dacă pentru Paris, un statistician făcea socoteala că fiecare din locuitorii marelui oraș de abia ia o baie pe an din cauză că stabilimentele de băi câte există, nu ajung decît pentru atîta și tot rămîn o sută de mii de indivizi fără nici una, la noi, baia e de multe ori ceremonia pentru a intra și a eși din viață, la naștere și la moarte. Intre aceste două mari epizoade, deseori corpul nu ia la mulți contact cu apa. Și totuși, fără instalații speciale de băi, cu o albic și o coajă de săpun, se poate oricine spăla foarte bine. Kaiserul german, care acum se află în Olanda, țara curățeniei prin excelență, spunea, cînd stăpînea încă la Berlin, delegaților unui congres internațional de igienă, care veniseră în comisie să-i prezinte moțiunile votate de congresiști, laconic dar lapidar: săpun, domnilor, numai săpun! De fapt, săpunul rezumă în el toată igiena trupului omenesc.

Dacă obiceiurile de curățenie ar fi infiltrate în mintea tuturor, chiar cînd boala s'ar produce, paza în jurul bolnavilor pentru a evita molipsirea la cei care vin în contact cu ei ar fi mult ușurată. Dezinfecțiile n'ar mai fi necesare. E un fel de dogmă pe care toți o repetă, că locuința bolnavului trebuie să fie dezinfectată după deces sau cînd schimbă domiciliul. În tot timpul însă cît el își face boala, nu se ia nici o măsură în această privință. De fapt, dezinfecția sumară cu formol, care se face — cînd se face! — nu are o mare valoare. Boala se transmite prin bacilii vii, așa cum sint eliminați din organism prin spută. După 15 zile, ei își pierd aproape complet acțiunea dăunătoare și după trei luni sint distruși prin acțiunea luminii și uscării cu tot învelișul de mucus care îi protejează. Cea mai bună măsură de pază contra boalei, e să se țină cît de multă curățenie în jurul bolnavului. În Statele-Unite, în Germania, se preferă aparatelor de dezinfecție, așa de complicate deseori, dar al căror folos e contestabil, o curățire radicală a apartamentului, a camerei ocupată de bolnav în care tot săpunul și varul pentru spoit joacă marele rol. Nu avem decît o igienă publică și particulară cu totul insuficientă. Nici cel puțin fațada nu e salvată, acea fațadă în spatele căreia, după cum spunea un igie-

nist francez, pentru țara lui, — la ei totuși igiena e la mai mare cinste decât la noi, — nu se petrece deseori nimic. Se explică astfel de ce avem o stare igienică deplorabilă și pentru tuberculoza, folosind aceste mari lacune, face atâtea pustiiri.

Dacă s'ar practica și la noi controlul sănătății fiecărui individ înainte ca boala să fie manifestă, am ajunge la constatări surprinzătoare de dezastruoase. În Statele-Unite, marea Societate de asigurare contra boalelor „Life Institute” cu milioane de membri și cu 7 mii de medici care îi dau concursul, a găsit că prin examene minuțioase numai 3 până la 4 la sută din cei examinați, cari nu se știu bolnavi, sînt complet sănătoși. Pentru cazul special al tuberculozei, din 100 persoane examinate, care nu se socoteau că au vreo leziune pulmonară, la 15 se găsește o tuberculoză veche inactivă și la patru o tuberculoză în activitate. Micile deviații ale sănătății sînt repede îndreptate prin sfaturile date și deja la o a doua examinare, la 60 la sută din cei ținuți în observație se poate constata o îndreptare și chiar o vindecare. Institutul acesta e întreținut din cotizațiile membrilor lui, 20 dolari pe an, ceiace e foarte puțin în raport cu serviciile pe cari le aduce. Cum la noi lipsurile de igienă sînt așa de mari și tuberculoza se întinde foarte mult, trebuie mai mult decât în alte țări să intervenim cu măsuri speciale pentru combaterea ei. La cei, la cari boala e evidentă cu semne clinice manifeste, e nevoie, pentru ca un tratament și o profilaxie să fie eficace, ca diagnosticul să fie cît de precoce, așa încît bolnavul să fie tratat cînd e curabil și contaminarea n'a avut încă timpul să se producă sau, chiar dacă s'a produs, e ușoară și poate fi împiedecată să ia extensie. Trebuie o intensă propagandă ca particularii să fie instruiți asupra felului cum boala începe, așa încît cînd apar simptome îndoielnice, bolnavul să fie cercetat ca să fie lămurit dacă într'adevăr tuberculoza începe sau s'a instalat deja la el. Bolnavul găsește la dispensare bine organizate toate posibilitățile ca să fie instruit. Propaganda aceasta care e încă la noi embrionară, se face în alte țări pe o scară întinsă. Broșuri de vulgarizare, articole de ziar, afișe, proiecții de filme cinematografice, audiții radiofonice, toate mijloacele sînt întrebuintate. În Franța, pentru a da un exemplu, — el ar putea fi multiplicat și pentru alte țări — s'au dat între 1924—28, 1642 conferințe la care a asistat un auditor de 863 mii persoane. S'au distribuit 2 milioane 250 mii broșuri și foi volante. Într'un singur an (1928) au fost 1024 proiecții de filme cinematografice și 176 audiții radiofonice. Prin această uriașă propagandă, s'a produs o puternică mișcare de opinie publică în favoarea măsurilor de combatere a tuberculozei. Dispensarele au sporit întru atîta ca să ajungă: de unde până în 1916 erau ca și inexistente, în nu-

măr de 650. Dispensarele ca să corespundă programului lor de activitate, trebuie să fie conduse de medici specialiști ajutați de infirmiere vizitatoare, care să aibă instrucțiunea necesară și să pună în îndeplinirea atribuțiilor lor credință, devotament, entuziasm. La noi dispensarele sînt încă puțin numeroase. Medicii specialiști sînt și ei încă în număr mic. Facultățile de medicină nu-i formează; cursuri de perfecționare nu se fac. Am susținut de mult să se creeze cadrele de competențe necesare unei bune funcționări a dispensarelor. Dacă se pot încă găsi medici care să se adapteze nevoilor funcționării unui dispensar, infirmierele vizitatoare ne lipsesc aproape cu desăvîrșire.

În articole de ziare și de revistă, încă din anii 1923, 1924, am insistat asupra necesității absolute a înființării școalelor de infirmiere vizitatoare. O infirmieră zeloasă și conștiincioasă e un element capital pentru un dispensar. Jean-Jacques Rousseau, vorbind despre igienă, spune în „Emile“: „Igienă e mai puțin o știință decît este o virtute“. Femeile, cu simțul lor fin care le ajută să pătrundă în sufletul și inima bolnavului și a familiei lor, corespund mai bine rolului igienei privită sub această înfățișare. Pe urmă, cum s'a spus foarte bine, fiecare bolnav suscită nu numai o problemă patologică dar și una socială. Femeile știu bine să înțeleagă latura socială a situației bolnavului după mediul în care trăește. Infirmierele pot fi cele mai bune misionare de sănătate ca să facă să se adopte în familii cele două mari noțiuni asupra răspîndirii boalei: prin sputa care conține bacili și prin stropii purtătorii de bacili pe care bolnavul îi împrășteie în timpul tusei. Întrebuințarea scui pătoarei și a batistei, pe care trebuie să o țină la gură cînd tușește, sînt pentru bolnav cele două sfaturi mari profilactice care ar împiedeca contaminarea celor cu care vine în contact.

Copiii care se tirăsc pe podeală, sau se joacă în grămezile de nisip din grădinile publice unde au putut expectora tuberculoși, ca și cei care ating obiectele din preajma tuberculoșilor, se pot contamina. Dacă bolnavul ar păstra precauția de a utiliza scui pătoarea și ar pune batista la gură cînd tușește, s'ar evita contaminarea copiilor și ar fi un mare punct cîștigat în profilaxia tuberculozei. Dispensarele, cînd sînt bine organizate, sînt cartierul general al luptei contra tuberculozei. Prin ele, în Franța, s'au trimis pentru a fi tratați în sanatorii și spitale dela 1921—1927, 175 mii de bolnavi. Conex cu serviciul infirmierelor vizitatoare în dispensare e cel al serviciului social în spitale, cu totul ignorat și cu atît încă mai puțin aplicat la noi. Un număr de infirmiere în legătură cu serviciile generale din spitale, cercetează condițiunile sociale ale bolnavului ca să constate cum ar putea să fie ajutat pentru un tratament și o asistență ul-

terioară, după ce a părăsit spitalul. Grație lor, într'un an numai, în Paris, 3163 tuberculoși necunoscuți dispensarelor au fost semnați și s'au putut cerceta locuințele unui număr de 524 tuberculoși morți în spitale.

În dispensare diagnosticul bolnavilor e lămurit.

Debutul boalei e câteodată, după cum reese din observațiile medicilor specialiști, acut și simulează gripa. Gripa aceasta — termen comod pentru a masca un diagnostic care ezită — e de fapt, când se prelungește, de multe ori o tuberculoză care devine manifestă. Ea corespunde unor leziuni câteodată evolutive care duc până la caverne într'un timp relativ scurt. Diagnosticul clinic, cum semnele de ascultație sînt neînsemnate sau chiar nule, focarul fiind profund — el e situat de cele mai multe ori subt claviculă, e ceia ce se chiamă infiltratul subclavicular, — nu se poate face, așa încît e nevoie să fie complectat prin examenul radioscopic și prin cercetări de laborator (examenul sputei). Diagnosticul e important de oarece are o sancțiune terapeutică. Punerea la odihnă a plămînului bolnav prin insuflații de aer steril în plevră, prin pneumotoraxul artificial, e urgentă în multe cazuri, pentru a împiedeca o evoluție fulgerătoare a boalei și dă deseori rezultate strălucite. Tuberculoza căutată de la început e cea mai durabilă dintre boale. Prin tratamentul igienodietetic care nu-i poate fi oferit când e lipsit de mijloace de cît în sanatorii bine organizate, complectat la nevoie printr'un pneumotorax artificial când indicațiile sunt bine stabilite, bolnavul se îndreaptă și de multe ori se vindecă.

Sanatoriile și-au făcut de mult proba și e inutil de a mai reveni asupra utilității lor ca instituții de cură. Statisticile abundă în această privință și în rapoartele mele care au apărut anual de la 1906 până în prezent, am adus numeroase date culese din dările de samă ale sanatoriilor din alte țări și de la noi. Voi releva numai două din aceste statistice. Una e pentru rezultatele obținute înainte și după introducerea metodelor sanatoriale de tratament. În 1865 înainte de crearea sanatoriilor, un autor englez, Pollock, a publicat investigațiile sale statistice relativ la 3566 cazuri dela început ale boalei. Dintre bolnavii pe care îi văzuse în fazele dela început ale boalei, după 5 ani, 83 la sută sucomberă. În 1905, când sanatoriile erau în plină desvoltare, nu mai puțin de 57 la sută din bolnavii care fuseseră căutați în sanatoriile administrației căilor ferate din Prusia și Hessa păstrau după 5 ani capacitatea de muncă. S'a spus că pronosticul e filozofia statistice și filozofia aceasta apare destul de optimistă în lumina acestor cifre. Al doilea punct pe care vreau să-l subliniez e că rezultatele sînt cu ațit mai bune, cu cît cazurile sînt mai repede tratate. Burnand, ftiziologul bine cunoscut de la Leysin a publicat o statistică edificatoare. Din 234 bolnavi în

primele faze ale boalei, cari-și făcuseră cura în sanatoriul popular dela Leysin, între anii 1912—17, în 1921, după 3—9 ani 86 la sută trăiau și lucrau, 12 la sută numai decedaseră. La 376 bolnavi cu leziuni deschise raportul e inversat. După același interval de timp numai 26 la sută lucrau sau supraviețuiau, pe cînd 74 la sută sucombaseră.

Cu cît boala va fi deci mai repede diagnosticată de la începuturile ei, ca să fie mai repede tratată, cînd e curabilă, cu atît pronosticul e mai bun. Nu putem căuta bolnavii la domiciliul lor decît în condițiuni defectuoase deoarece cei mai mulți din ei ocupă locuințe mizerabile, în care nici tratamentul, nici profilaxia nu sînt posibile. Am dat cifre și date în rapoartele mele ca să dovedesc că și la noi, ca și în alte țări, problema tuberculozei e în mare parte problema locuințelor. Dacă locuințele ar fi în mai bună stare igienică, s'ar evita, în mare parte și alcoolismul premergător așa de deseori tuberculozei. Landouzy spunea că alcoolismul pregătește culcușul ofticei. Lucrătorul, funcționarul mic merg în circiumi, unde-și lasă banii și sănătatea ca să scape de atmosfera înăbușitoare, în care se sufocă a camerei lor strimte și întunecoase. Există o corelație strînsă între starea igienică a locuințelor și răspîndirea boalei. Exemplul cel mai tipic e dat de proporția de tuberculoși în diferite despărțiri ale Parisului așa de variabilă, în relație cu starea materială a locuitorilor din aceste despărțiri.

Pe cînd în cartierele bogate, mortalitatea de tuberculoză e subț unu la mie, în cartierele de lucrători de la periferie trece de 3 la mie și într'un cadrilater de case în care se îngămădește o populație săracă trăind în mari lipsuri ajunge până la cifra enormă de 22 la mie.

La noi, în București și în alte orașe ale țării, sînt numeroase case de acest fel, în care tuberculoza e încuibată și și-a creat vaduri vechi. Casele acestea sînt adevărate case blestemate. Cum starea locuințelor nu poate fi schimbată dintr'o zi într'alta, ca să facem operă terapeutică și profilactică trebuie să scoatem pe bolnav din mediul lui și să-l izolăm în spitale și sanatorii.

Nu le avem din nenorocire decît în număr foarte mic și nu putem face față cu cele 1100—1200 paturi în care sînt primiți pe an trei-patru mii de tuberculoși la nevoile de internare a numărului enorm, cel puțin 150 de mii de tuberculoși cari nu se pot căuta cu propriile lor mijloace.

Dacă am reuși să izolăm un număr cît mai mare de bolnavi în instituții de cură, am face o acțiune utilă terapeutică pentru ei, dar înainte de toate am întreprinde o mare operă profilactică pentru cei din jurul lor, mai cu deosebire cînd sînt copii mici așa de susceptibili la contaminare, deoarece i-am împiedica să se îmbolnăvească.

Un exemplu doveditor pentru rezultatele obținute prin izolarea părinților bolnavi, ca să se evite contaminarea copiilor, e dat de statisticianul american Drolet. La New-York, mortalitatea de tuberculoză a scăzut la copii, în 25 de ani cu 76 la sută.

În 1898, din 100.000 de copii, mureau de tuberculoză 290 la o vîrstă mai mică de 5 ani; în 1923, numai 62. Scăderea a fost în legătură cu înființarea a două spitale mari pentru tuberculoși înaintați: Sea View, în 1913 cu 763 paturi, și apoi St. Antony cu 200 paturi.

E greu ca realizări de asistență să scoatem pe toți tuberculoșii înaintați — sînt prea mulți — din locuințele lor și să-i izolăm în spitale și sanatorii. Cînd bolnavul rămîne la domiciliu, copiii trebuie să fie despărțiți de el. În alte țări sînt întocmite organizări — în Franța, opera Grancher, pentru copiii între 3—15 ani și o altă operă care o completează, pentru copiii mai mici, imediat după naștere, creată din inițiativa lui Léon Bernard — prin care copiii tuberculoșilor cu leziuni mari, înainte de a fi molipsiți, sînt îngrijiți în familii de oameni sănătoși, de preferință la țară.

La copiii la cari se constată că infecția s'a produs, cînd e mică fără să fi ajuns la leziuni deschise, și e localizată în ganglionii, tratamentul și izolarea se realizează în preventorii; în Franța sînt 12.000 paturi de preventorii.

La noi, un început s'a făcut ca preventoriu la Brebu din inițiativa Societății pentru combaterea tuberculozei la copii, dar e puțin încurajat de oficialitate, care îi acordă subvenția cu multe ezitări, cînd nu i-o suprimă cu totul.

O mare speranță pentru a preîntîmpina infecția la copii, în familiile de tuberculoși, e în vaccinarea după metoda lui Calmette. Vaccinarea aceasta aplicată acum pe o scară întinsă în multe țări, a fost introdusă și la noi. Profesorul Cantacuzino, a știut să o impună prin prestigiul autorității sale, și 45.000 de copii au beneficiat pînă acuma de ea. (în Franța sînt 285 mii de copii vaccinați).

Rezultatele sînt din cele mai convingătoare: abia 1.4 la sută din copii s'au tuberculizat, pe cînd copiii nevaccinați se îmbolnăvesc în proporție de 22 până la 25 la sută.

Combaterea tuberculozei, deși complexă, nu e o problemă insolubilă. Trebuie să lichidăm mai întăiu în cele mai bune condiții de umanitate ca asistență stocul actual de tuberculoși înaintați cu leziuni deschise.

Soarta celor mai mulți din bolnavii cu leziuni deschise, se decide după 1½—2 ani: 70% sucombă, de oarece leziunile au evoluat la ei prea mult, 15% se vindecă, 15% persistă încă a fi contagioși. Din cei aproximativ 200.000 tuberculoși de la noi de acest fel, după 2 ani, ar rămînea 30.000 cari ar putea răspîndi boala. Dar nici aceștia nu sînt egal de periculoși.

Trei pătrimi din ei — dau proporția după statisticele prezentate de ftiziologul bine cunoscut Brauening care a ajuns la ea, după datele culese la dispensarul de la Stettin pe care-l conduce cu atita grije și competență — nu reprezintă decit un pericol redus de molipsire — deoarece 45% din ei nu expectorează, neavind fenomene pulmonare catarale, și la 33% aceste fenomene sînt foarte reduse.

Azistența rămîne urgent necesară pentru 10—12.000 tuberculoși. Pentru bolnavii aceștia nu e nevoie de un număr enorm de paturi. Intr'un raport pe care l-am prezentat la adunarea generală a Societății pentru profilaxia tuberculozei, în Decembre 1923, am ajuns la concluzia că ar fi suficient ca măsură de imediată azistență 10—12 mii de paturi pentru tuberculoși. Am utilizat calculele făcute în alte țări. Un autor englez Newsholme a socotit că, izolînd 20% din tuberculoșii contagioși în timp de patru luni se poate ajunge la o reducere de două la sută anual a mortalității de tuberculoză.

Admițînd că în București sînt 28—30 mij de tuberculoși, dacă am voi să izolăm 20% din ei, ne-ar trebui 4400—4500 paturi. Cum același pat poate fi ocupat în același an, de 2—3 bolnavi, jumătate din numărul acesta de paturi ar fi îndestulător pentru tuberculoșii cu leziuni evolutive. Experiența arată că chiar un sfert din estimarea totală a numărului necesar de paturi e deajuns pentru o lungă perioadă de timp. Ne-am putea mulțumi, după acest calcul, la început cu 600 paturi în București. După aceeași socoteală, pentru restul țării, numărul de paturi imediat necesar ar fi de 10.000.

Cele zece mii de paturi pe care le reclamăm ca o urgentă nevoie de azistență, socotînd că întreținerea unui pat revine anual actualmente la 40—50.000 lei unul, cer o cheltuială de aproximativ 400 milioane lei. Investirea de fonduri mari, pentru crearea paturilor pentru tuberculoși — un pat în Franța costă, ca să fie înființat, 40 mii franci, la noi cam 250 mii lei — nu ar fi imediat necesară, deoarece s'ar putea amenaja localuri deja existente în vederea curei tuberculoșilor. Dispensarele — am socotit că ne-ar trebui cel puțin 150 în țara întregă — ar cere și ele un buget de 120—150 milioane lei, ca să funcționeze în bune condițiuni. Cu 500 milioane lei aproximativ, ca buget pentru combaterea tuberculozei, s'ar putea reduce mortalitatea și morbiditatea de tuberculoză într'un timp relativ scurt. Danemarca, care acum are cea mai mică mortalitate de tuberculoză din Europa — 0.85 la mie — avea cu 25—30 de ani în urmă o mortalitate în jurul cifrei de 3 la mie, atît cît o avem noi acum.

Printr'o sforțare de organizări a ajuns într'un sfert de veac, să dețină un record ca număr mic de cazuri de tuberculoză. Scăzînd numai la jumătate numărul morților de tu-

berculoză, atît cît îi avem astăzi, am salva 25 de mii de vieți pe fiecare an, și am realiza pe de altă parte un câștig material de 7—8 miliarde lei, cum am arătat în prima parte a acestei expunerii. Cînd se dau pe an 22—25 milioane de lei pentru combaterea tuberculozei, lăsînd să se piardă miliarde de lei, calculul e deplorabil.

El face dovada nu numai a unei gospodării defectuoase, dar și a indiferenței cu care conducătorii sanitari privesc pierderea atîtor vieți tinere stinse înainte de vreme. Dacă viețile acestea ar fi fost păstrate, cum tuberculoza lovește în primul rînd pe cei cari cu o intensă frenezie de viață, cu toate puterile minții și inimii lor, se sbat în vîlmășagul luptei pentru trai, ca să înfringă obstacolele și să le domine, păstrarea lor ar fi fost pentru cel mai mare folos și uneori și spre cea mai mare glorie a neamului. Trebuie să găsim cele cîteva sute de milioane lei necesare pentru combaterea sistematică a tuberculozei.

Bugetul oficial, cînd ar fi dat mai larg decît cum e dat acum, le-ar putea aduce în bună parte. Fonduri s'ar putea găsi și din alte izvoare de venituri. În Norvegia, beneficiile realizate dela o loterie oficial recunoscută și dela monopolul vinului, sînt rezervate pentru lupta contra tuberculozei.

În Finlanda, taxa suplimentară dela telegramele urgente revine Asociației naționale contra tuberculozei. În Elveția și Suedia s'au făcut telegrame de lux, de felicitări artistice lucrute, care se trimit la ceremonii, sărbători, cu prețul de 70 centime din care 25 centime revin direcțiunii poștelor și 45 sînt rezervate pentru tuberculoși.

În Suedia, dela 1904 la 1925, s'au încasat dela aceste telegrame de lux 3 milioane 650 mii coroane, o sumă echivalentă cu 170 milioane lei. În Elveția în 1925, 27 mii franci (peste un milion lei).

Timbrul antituberculos ar putea să aducă mult. În articole publicate în ziare, ca să cer contribuția publicului și sprijinul autorităților pentru acest timbru, am arătat că el aduce beneficii considerabile: în Franța 23 milioane franci în ultimul an, în Danemarca o sumă echivalentă cu 12 milioane lei în 1929, în Statele-Unite cu un miliard două sute milioane lei.

La noi într'un an, de cînd timbrul e pus în circulație, nu am putut lua nici un milion de lei.

Căutăm acum să-l răspîndim cît de mult. Dacă am ajunge să-l facem să fie cumpărat în aceiași proporție ca în Franța, am vinde cel puțin 100 milioane timbre pe an, și am avea un venit de două sute milioane lei. Am arătat, în raportul meu dela ultima adunare generală a Societății pentru profilaxia tuberculozei, că un sistem de asigurări speciale contra tuberculozei, ar trebui să fie înființat și la noi după modelul

celui din Italia. Cu trei jumătate milioane de asigurați cari ar plăti fiecare 300—350 lei pe an, am realiza peste un miliard de lei și am putea pune lupta contra tuberculozei pe baza mare și adevărată pe care trebuie să o aibă.

Tuberculoza e o boală care poate să fie învinsă și care trebuie să fie învinsă. Ne dăm un brevet de incapacitate, care e profund jignitor și pe care nu-l merităm — vina e a conducătorilor sanitari, cari nu-și cunosc obligațiile, — continuând să lăsăm liber joc tuberculozei, ca să facă zeci de mii de victime pe fiecare an. Măsuri trebuie să fie luate și fără întârziere ca să stăvilim boala. Tuberculoza e o boală care se vindecă, când e tratată repede, mai ușor decît atîtea alte boale. Ea e în orice caz cea mai evitabilă dintre boale. Lupta trebuie concentrată, în două mari puncte: în izolarea și tratarea bolnavilor mari din focarele în care se află copiii mici și într'o întinsă acțiune profilactică, ca să împiedicăm ca infecțiile latente, deschizîndu-se din nou, să ducă la forme evolutive ale boalei.

E mult mai ușor de a preveni boala, decît de a o căuta, cînd e deja confirmată. Acțiunea preventivă e și mult mai puțin costisitoare decît cea curativă. Statisticienii au socotit și au dovedit că o sumă oarecare, întrebuițată pentru profilaxie, scutește de o sumă de zece ori mai mare necesară ulterior pentru asistență.

Mijloacele pe care le cer, pentru combaterea tuberculozei, trebuie să fie găsite. E atît datoria Statului, cît și a particularilor, ca împreună cu forțe unite să-și aducă contribuția pentru îngrădirea celei mai omorîtoare din boalele actuale.

Dr. S. Irimescu

Cronica literară

Paul Morand și Americanomia

În literatura franceză contemporană, Paul Morand ocupă unul din locurile de frunte. Ascensiunea lui pe drumul gloriei a fost, de zece ani încoace, ușoară, fără popasuri, dar și fără piedici, fără niciun insucces; o carieră literară fericită și constantă.

Dela „Fermé la nuit“ și „Ouvert la nuit“, care l-au făcut dintr'o dată cunoscut, Morand a câștigat, pentru a nu o mai pierde niciodată, atenția binevoitoare a marelui public.

Paul Morand este, fără îndoială, unul dintre scriitorii cei mai reprezentativi ai epocii noastre. Reprezentativ prin materialul întotdeauna actual pe care-l înrebuințează, prin stilul lui și prin atitudinea lui față de evenimentele vremii de astăzi.

Este tipul scriitorului „de după războiu“. Epitetul de „modern“, întrebuințat cu atîta frenezie acum douăzeci de ani, are deja ceva învechit în el. Ne aduce aminte — nu știm pentru ce — de epoca în care nu apăruse încă jazzul, arta neagră, filmele sonore și radiofonia. Ce învechit ni se pare, deasemeni, acel „fin-de-siècle“ care, pe vremea simbolismului, acum treizeci sau patruzeci de ani, era aplicat la tot ce, în artă, era îndrăzneț, bizar și prea „modern“! Un scriitor modern sau ultramodern, astăzi, nu mai înseamnă nimic senzațional. Epitetul de „înainte-de-războiu“ sau „după-războiu“ nu și-a pierdut, însă, nimic din vigoarea lui. Scriitorul de dinainte și cel de după războiu, se deosebesc hotărît între ei. Exemplu: Bourget și Morand, între alte zeci de exemple. Deosebirea este frapantă. Alt material, alt ritm (mai ales!), altă viziune de viață, și altă mentalitate.

Paul Morand este preocupat mereu de actualitate. La curent cu orice este zilnic nou, surprinzător, ciudat și interesant, de o cultură care cam miroase a lexicon, dar care e

precisă și solidă, sigur pe ce spune și controlându-se mereu. Morand este reporterul de geniu al epocii contemporane. Știe să prindă trăsăturile ei caracteristice și să descopere curente-tele ei esențiale. Are un *flair* minunat pentru a extrage din civilizația contemporană ceiace este într'adevăr nou și viabil. Are un bagaj copios de formule nete și precise pentru a eticheta fenomenele vieții actuale. Și are, mai ales, un stil original, sobru și colorat, bogat în imagini nouă și mereu adecvate, fără nici o declamație, fără tirade poetice; și are un ritm — extraordinar, unic, pe care cu greu l-ai putea întâlni la alți scriitori.

Ritmul acesta al prozei lui Morand e înrudit de aproape cu ritmul filmului. Morand vede cinematografic; decupează viața în scene de film. Acest decupaj nu-l aplică numai la scenele exterioare. Psihologia personajelor lui este elaborată după aceleași procedee. De aici viața aceia trepidantă, zbuciumată, ritmul acela de tren rapid pe care îl au peri-pețiile cărților lui. Dacă Morand ar aplica acest procedeu la un material de viață arhaică sau pastorală, de exemplu, dacă ar face ciobănișm literar în acest ritm, rezultatul ar fi de o stupiditate fără seamăn. Materialul lui de viață este, însă, potrivit acestui ritm. Sau, mai exact, ritmul literaturii lui Morand este rezultatul materialului de viață pe care îl întrebuințează. Personajele lui Morand fac parte dintr'o lume cosmopolită de *globe-trotters*, de oameni puțin legați de un anumit loc sau de o anumită societate. De altfel, Morand, chiar în romanele lui, rămâne un mare reporter. Morand nu este un romancier în adevăratul sens al cuvântului. Ii lipsește pentru asta — timpul. E grăbit (a scris, doar, „Elogiul vitezei“!); îndată ce a notat detaliul pitoresc și a reperat cu precizie, dar repede, ceiace e mai frapant, mai pitoresc revelator și mai imediat, într'o situație sau într'un caracter, pleacă mai departe. Nu adâncește. Conflictetele latente, care se zămislesc greu, anevoios, în suflete, nu-l opresc. Le ghicește, le cunoaște, le bănuiește desvoltarea ulterioară, este capabil să le deslușească structura și să le prevadă desnodământul — dar n'are timp să le descrie, pentrucă, alături, mai departe, alte conflicte, alte situații, alt pitoresc senzațional, alte posibilități de înnoire a viziunii de viață, îl chiamă cu o invincibilă forță. Curiozitatea lui este mai puternică decât el însuși. Ii face să observe tot, însă nu-i dă răgaz să se concentreze.

Această curiozitate l-a făcut să colinde toată Europa și să se plimbe dela un capăt la altul al lumii, dela Niger la Gange, din Antile la New-York, din Rusia la Tombuctu.

„Cronica secolului al XX-lea“ e titlul pe care Morand îl dă unei părți din opera lui. E un titlu care se potrivește întregii lui opere. Și e un titlu care, mai ales, se potrivește.

ultimelor lui cărți: „New-York“ și „Champions du monde“ — amîndouă inspirate din viața americană.

America e la modă. Toată Europa este — dela războiu încoace — străbătută de preocuparea Americii. Este o americanomanie generală, care a invadat viața europeană, în toate manifestările ei. La drept vorbind, dacă privim mai de aproape aceste manifestări americanomane, nu-i greu să ne dăm sama că ele se reduc la o influență de suprafață, la ceva foarte puțin esențial, în orice caz la ceva nesusceptibil de a modifica fundamental civilizația europeană. Pentru că este o chestie de civilizație. „Bătrîna“ civilizație europeană se pare că este zdruncinată de „tînăra“ civilizație americană. Cel puțin acesta este refrenul celor prea grăbiți să afirme că Europa și-a spus ultimul cuvînt și că nădejdea unei evoluții, atît spirituale cît și materiale, a lumii întregi, nu poate veni decît din Statele-Unite. Este o afirmație tot așa de ciudată ca și aceia (la modă acum vre-o zece ani) că regenerarea Europei va veni din Asia — pe drumul Rusiei, natural..

Pe lingă că nu e demonstrat deloc că Europa zace actualmente într'o agonie morală sau materială, dar o observație obiectivă a infiltrațiilor americane în civilizația ei dă loc la decepții. Nu este deloc prea mare lucru. Americanizarea cu zgîrie-nori, cu recorduri de viteză, cu cocktailuri, jazzuri, new-yorkizarea asta a vieții orășenești europene, nu spune nimic unui spirit cumpănit.

„New-York“ al lui Paul Morand dovedește din belșug acest lucru. Morand aruncă asupra civilizației Statelor-Unite, rezumată în New-York, priviri calme, inteligente și nouă. E prodigios cîte lucruri a văzut, a cunoscut, a bănuit, a înțeles și, mai ales, a explicat Morand din acest New-York, atît de complex, de misterios și de intimidant pentru un European.

Sînt de toate în cartea lui Morand: este o istorie a orașului, introdusă cu abilitate, ici și colo, pe nesimțite, documentată fără să pară și de un pitoresc admirabil; este o descripție a New-Yorkului, de o precizie de Baedeker, făcută cu o artă și o dibăcie infinită; sînt indicații utile și considerații interesante; găsiți numele restaurantelor mai însemnate din New-York, calitatea mîncării și prețul, alături pe aceeași pagină, cu descrierea fizionomiei localului, a atmosferei și a lumii care le frecventează. Acest amestec de Baedeker și de eseu, de prospect-reclamă și de înaltă literatură, dă, la lectură, un rezultat admirabil. E delaoaltă pasionant, documentar, util, agreabil, ciudat. „New-York“ este fără îndoială una din cele mai interesante cărți ale lui Morand. E drept că și materialul brut al cărții e făcut să pasioneze. Morand a ales de data asta un material extrem de atrăgător prin el însuși... Totuși, și de data asta, în „New-York“, ceiace este cu adevărat interesant (și cu adevărat fo-

lositor) este atitudinea lui Morand față de America, explicarea fenomenului american, observat sub aspecte multiple și cât mai complet văzute.

Preocuparea aceasta de a explica apare la fiecare pagină. Morand nu poate fi acuzat de americanomanie. Departe de asta. In același timp nu este nici americanofob. Face o continuă efort de a fi obiectiv. Nu-i place să se aprindă prea mult în descripții lirice, și chiar când le face, tonul entuziast e temperat de ironie și humor. Așa e pasajul cu sgarie-norii. „...Sgarie-norii!... Sînt sgarie-nori femei și sgarie-nori bărbați; unii par niște temple ale Soarelui, alții aduc aminte de piramidele aztece închinat Lunii...” Astfel de pasaje sînt dese la Morand. Oricînd, însă, și oriunde, Morand are grijă să înregistreze detaliul precis și aspectul veritabil al lucrurilor. In partea ultimă a cărții lui, Morand încearcă o sinteză a New-Yorkului, și pune cîteva concluzii. Nu-i deloc îngăduitor cu bătrîna Europă. In schimb, să nu ne înșelăm: în finalul cărții lui, Morand e destul de aspru față de New-York. Este un final de o asprime neobișnuită: „New-York-ul zdrobește nervii. Imprejurimile lui sînt pline de aziluri, de case de odihnă în care milionarii fac grădinărie, plivesc flori sau taie lemne, ca să se distreze”. Și mai departe: „Spleen-ul Londrei, domol și subtil, nu e nimic pe lîngă plictiseala New-York-ului, combătută cu cocktailuri. Un European rezistă cîteva luni. New-Yorkul nu scapă decît plecînd. Salvarea prin fugă. Gările sînt ca bisericile unei religii nouă. Urmașii emigranților de odinioară sînt apucați de ancestrala nevoe de a călători...”

Este un final destul de sever și destul de grav. Feeria de reclame luminoase a New-Yorkului se sfîrșește într-o turbure și amară dimineață de toamnă. Cartea îți lasă, deodată, o impresie de vid, de „gueule-de-bois”, ca după o noapte de istovitoare orgie.

Interpătrunderea celor două culturi — cea europeană și cea americană — apare ca un lucru cu neputință, după constatările lucide ale lui Morand. Am spus: culturi. Dacă sîntem de acord că civilizația e altceva decît cultură — atunci o întîlnire și o influențare reciprocă a civilizației europene și americane este, teoretic, posibilă. Până acum, influența civilizației americane în Europa nu s'a manifestat decît în tehnică. Cum astăzi noțiunea de civilizație aproape coincide cu cea de tehnică (dela aeroplan și sgarie-nori la mașina de spălat vase) — aportul american în civilizația europeană poate fi apreciabil. In domeniul culturii — domeniu sufletec și moral în primul rînd — ar fi greu de descoperit în Europa o urmă apreciabilă de infiltrație americană. Europa nu poate împrumuta Americii decît numai elemente de cultură. Ceiace America a împrumutat până acum — cartea lui Morand o atestă — e numai partea aparentă a culturii eu-

ropene. Curiozitatea Americii în acest domeniu se mărginește la prospectele caselor de mode din Rue de la Paix, la plajele din Deauville și Ostende, la Carnavalul dela Nisa și Cazinoul din Monte Carlo.

Sufletește, cele două continente nu vor coincide niciodată. Dirze și ireductibile una față de cealaltă, cele două culturi, în ciuda tuturor eforturilor și a tuturor „apropierilor” economice și pacifiste de care vorbește ziarele, sînt sortite să nu se înțeleagă decît aproximativ și să se cunoască numai în aparență.

Aceste sînt concluziile care se pun — iremediabil — la ancheta lui Paul Morand. Sînt concluzii care răsar, inevitabil, din observația calmă a epocii noastre. Americanomania Europei (spre rușinea celor care o practică) este de aceeași calitate spirituală cu dragostea Americanilor pentru parfumurile lui Coty și vinurile franceze.

Adică, lipsită de orice calitate spirituală apreciabilă...

Al. A. Philippide

Cronica agrară

Criza agricolă

Criza agricolă cuprinde, sub diferite forme, toate statele europene și, sub un anumit aspect, și America. Răul s'a întins așa de repede și de adânc, încît azi nu mai este aproape timp pentru aprofundarea cauzelor și pentru găsirea soluțiilor, care ar cuprinde tot complexul problemei. Măsurile ce se încearcă sînt de natură a opri deruta. Abia după aceasta va veni timpul studiilor complete și hotărîrilor definitive.

Criza agricolă a făcut totuși obiectul preocupărilor oamenilor de stat și unele soluțiuni au fost vag enunțate.

La Geneva, în Mart 1930, a avut loc o conferință economică pe lângă Societatea Națiunilor. Cu acest prilej s'a format un chestionar, la care trebuie să răspundă toate statele participante, pentru sesiunea de Septembrie a conferinței.

La 3 Iunie 1930, din inițiativa Uniunii internaționale a asociațiilor pentru Societatea Națiunilor, a avut loc, tot la Geneva, o conferință internațională, care s'a ocupat de criza agricolă. Această conferință trebuia să fie prezidată de către economistul francez și marele industriaș, d. Loucheur, actualmente ministru. În lipsa d-sale, conferința a fost prezidată de către senatorul francez d. Le Troquer, fost ministru, președintele Uniunii vamale europene.

D. Le Troquer, din primul moment, face constatarea că pe de o parte producția a crescut, iar pe de alta consumația s'a micșorat.

Evidențiază caracterul grav al crizei agricole și demonstrează necesitatea ajutorării imediate a țăranilor.

D. Mecir, secretarul general al Biroului internațional agrar din Praga, constată la același congres, că criza agricolă a devenit mai acută ca oricînd.

D. Poisson, reprezentantul Uniunii cooperative internaționale, invită congresul de a-și fixa punctul de vedere față

de un fenomen așa de important, cum este criza agricolă, și observă că unul din mijloacele de rezolvire a crizei ar fi stabilirea unor raporturi directe între organizațiile cooperative ale țăranilor producători și organizațiile cooperativelor de consum.

D. prof. Ferri, reprezentantul Italiei, subliniază gravitatea crizei și arată că Italia consideră reîntoarcerea spre viața cimpenească ca una din cele mai importante chestiuni.

D. Dernburg, fost ministru al imperiului german și șef al anchetei economice întreprinse în Germania, constată că speranțele puse în conferința economică din 1927 au fost înșelate.

În Germania, a spus d-sa, a fost un moment favorabil pentru liberul schimb, dar condițiile catastrofale ale agriculturii germane, au pus repede capăt unor astfel de încercări. De ani de zile, agricultura germană trece printr'o criză din ce în ce mai gravă, și de natură de a fi nimicită complect, dacă nu se reușește a se tămădui răul.

Una din cauzele principale ale crizei agricole este fără îndoială supraproducția mondială. Această supraproducție se datorește faptului că agricultura americană și tehnica agricolă s'au perfecționat într'o foarte mare măsură. În timpul ultimilor ani, criza a devenit din ce în ce mai gravă, datorită faptului că recoltele au fost foarte abundente, iar puterea de cumpărare a statelor europene a slăbit. Efectele acestei supraproducții se manifestă prin prețul extraordinar de scăzut al produselor agricole, preț care rămîne cu mult sub nivelul general.

D. Dernburg a demonstrat congresului că, în timp ce prețul mărfurilor industriale sînt în medie cam 50—60% deasupra prețurilor dinainte de războiu, prețul produselor agricole, cu foarte mici excepțiuni, se menține în jurul prețului dinainte de războiu.

În concluzie d. Dernburg arată că Germania se vede nevoită a lua măsuri de protecțiune a agriculturii sale.

Acest congres, unde problema crizei agricole s'a discutat pe toate fețele ei, s'a terminat cu adoptarea unor rezoluții de ordin general, fără a se fi indicat măsuri practice, care ar putea ameliora măcar în parte criza.

D-na Lueders, deputată în Reichstag, avea dreptate cînd obiecta, chiar la începutul congresului, că astfel de conferințe nu aduc niciodată rezultate practice.

Problema crizei agricole nu a putut căpăta soluții de ordin general și fiecare stat a fost nevoit să-și ia măsuri proprii de apărare. Aceste măsuri au variat aproape de la stat la stat. În general însă, statele producătoare au luat măsuri locale pentru valorificarea recoltei și găsirea de debușuri, iar țările importatoare au luat pe de o parte măsuri de intensifi-

care a agriculturii proprii, iar pe de altă parte au luat măsuri de reglementare a importului. Germania a mers până la decretarea monopolului importului de cereale.

În Austria, Landbund-ul constată că producțiunea cerealelor trece printr'o criză gravă. Oferta este așa de mare, încît nimeni nu poate prevedea prețul cerealelor în viitor. Se impun neapărat măsuri urgente. Producțiunea austriacă a cerealelor trebuie protejată cel puțin în întinderea actuală pentru rațiuni de stat, rațiuni naționale și economice. Aceasta nu se poate face decît dacă prețul plătit producătorului pentru cerealele sale, reprezintă cel puțin cheltuelile de producție și dobinzile capitalului reprezentat prin fermă. Landbund-ul a propus sistemul prețului cerealelor garantat de stat, ca în Elveția. În propunerea făcută de Landbund se spune: Lucrul principal pentru noi este că Austria trebuie să se alătore țărilor care asigură existența producției cerealelor naționale, garantînd prețul acestor cereale.

În această atmosferă, criza agricolă în Austria a căpătat un început de rezolvire prin monopolul cerealelor. Parlamentul austriac, în ziua de 16 Iunie, a votat legea pentru ajutorarea agriculturii. Totodată, parlamentul a votat o rezoluție prin care guvernul este invitat ca în cel mai scurt timp să-i prezinte un proiect de lege pentru introducerea monopolului de stat la comerțul de cereale și făină. Acest monopol va trebui să cumpere producătorilor indigeni cerealele lor pe un preț stabil, indiferent de prețul pieței mondiale, acoperindu-se astfel costul de producție. Surplusul necesităților pentru consumul intern se va acoperi de instituția monopolului prin import, cu scutire de vamă. Această rezoluție este asemănătoare cu propunerea făcută guvernului, de către Landbund-ul austriac, cu cîteva luni mai înainte.

În Finlanda, bîntue aceiași criză și guvernul a fost invitat de către organizațiile țărănești să ia urgente măsuri.

În Letonia, cu toate recoltele bune, criza a luat forme grave. S'au propus mai multe proiecte de legi pentru asigurarea prețului cerealelor, diferența de preț urmînd a fi suportată din bugetul statului. Țăranii letoni au mai cerut: scăderea prețului îngrășămintelor chimice, transformarea împrumuturilor pe termen scurt în împrumuturi pe termen lung, scăderea tarifelor pe căile ferate, fonduri agricole și magazii pentru cazuri de secetă, ușurarea plății impozitelor în restanță.

Aceiași criză, cu aceleași efecte, se întinde în toate țările agricole.

Singură Rusia, unde producțiunea și valorificarea ei sînt supuse la condițiuni speciale, privește unilateral această criză.

În România, problema agrară a fost atacată cu curaj, pe

toate fețele ei, de cătră actualul ministru al agriculturii, d. I. Mihalache. Legiuirile votate privesc agricultura în ansamblul ei, iar roadele sînt de așteptat. Pentru prima oară agricultura s'a bucurat de atenția cuvenită.

Criza agricolă la noi se prezintă cu aceleași efecte generale, dar are și un aspect special. Pentru înlăturarea efectelor generale, — cel puțin în parte, — s'a pus problema valorificării producției agricole și căutarea piețelor de consum.

Astfel s'au redus unele taxe de export, altele s'au micșorat; deasemeni s'au micșorat taxele de transport pe căile ferate; s'au luat măsuri pentru închirierea și construcția de silozuri; s'au înființat diverse comisiuni pentru studierea condițiilor exportului nostru; se organizează, pe baza experienței anului 1929, vînzarea în comun a cerealelor; s'au luat măsuri pentru depozitarea cerealelor în magaziiile căilor ferate; s'au închiriat locomotive din Germania pentru înlesnirea transportului. Toate aceste măsuri au de scop obținerea unui preț mai bun la cereale cum și mărirea posibilităților de a trimite, cît mai repede și mai ușor, cerealele noastre pe piețele mondiale.

În conferința care a avut loc în primăvara trecută la Geneva, s'a discutat între altele și situația țărilor agricole. Societatea Națiunilor a format un chestionar cu privire la mijloacele ce s'ar putea folosi în discuțiile din luna Septembrie, în vederea realizării unei colaborări economice între țările industriale și cele agricole, din Europa. În cursul lunii Iulie, a avut loc la București o conferință între România, Jugoslavia și Ungaria, în vederea redactării unui răspuns comun la chestionarul Societății Națiunilor, și care va forma baza discuțiilor în sesiunea de toamnă. Comisiunea experților celor trei state a redactat răspunsul la chestionar și s'a ocupat și de recomandarea făcută celor trei guverne asupra condițiilor necesare pentru îmbunătățirea prețului cerealelor.

De asemenea, se anunță o altă conferință la Sinaia, în vederea formării unui bloc agrar între România și Jugoslavia, — cu posibilități de a adera la el și alte state agrare. E vorba în primul loc de țările Micii Antante.

În fața pericolului care amenință cu ruina una din cele mai importante ramuri de activitate omenească, statele interesate își întind mîna și încep să se organizeze. În această materie, agricultura are multe de învățat de la industrie.

Spuneam mai sus că criza agricolă la noi are și un caracter special. Acest caracter specific îl formează datoriile agricultorilor. Prețul cerealelor, oricît ar fi de bun, fie că s'ar ajunge aici prin efectul măsurilor de moment, fie prin rezolvarea în fond a problemei prețurilor, nu va putea niciodată înlătura acest caracter specific al crizei agricole la noi.

Datoriile agricultorului român sînt așa de mari, că nu

numai că nu le poate plăti prin produsul muncii lui, dar amenință a nu putea fi plătite nici chiar prin fondul de care dispune. Cum s'ar putea plăti datoria ce apasă pe un hectar de pământ și care este în medie de 5-6000 lei, când acest hectar produce abia 200 lei, iar el însuși valorează 7-8000 lei? Această problemă lăsată la jocul liber al legilor economice, devine insolubilă pentru agricultor și dezastruoasă pentru el și pentru țară.

Cum s'a putut ajunge la această soluție?

Destrămînd problema, găsim că ea cuprinde în sine: cauze obiective, de ordin general și local, și cauze subiective.

Cauze obiective de ordin local.

1. Exploatarea pămînturilor trecute în minile țărănilor prin expropriere avea nevoie de inventar și investiții nouă. Războiul a distrus o mare parte din inventarul agricol: instrumente, vite, oameni. Pentru valorificarea parcelei cu care a fost improprietărit, țăranul avea nevoie de capital, pe care nu-l găsea decît la bănci și la cămătari, cu procente foarte mari și pe termen scurt. Statul nu a venit absolut cu nimic în ajutorul agriculturii, pe care l-a lăsat în voia soartei și de unde l-a cules, cum i-a convenit, lăcomia băncilor și a cămătarilor. În timp ce se înființau credite industriale, pentru susținerea unor industrii anemice, în timp ce se dădeau sute de milioane de către Banca Națională, ca scont unor bănci șubrede, agriculturii nu i s'au dat decît sume derizorii.

Țăranul era nevoit să cumpere instrumente agricole cu prețuri la care coeficientul de urcare era mult mai mare decît înainte de războiu cu bani de împrumut cu procente excesive și pe care trebuia să-i scoată din produsele sale agricole, unde prețul se menținea aproape în jurul celui dinainte de războiu.

Apoi, pămîntul cumpărat pe prețuri fantastice a scăzut la jumătate sau o treime din valoare, iar cu produsul acestui pămînt nu se pot plăti nici măcar procentele.

Țăranul a căutat apoi să întindă cîmpul operațiilor sale. A arendat și alte pămînturi, a mai cumpărat, a plantat, a făcut îmbunătățiri. Prețul urcat al cerealelor din ultimii ani de după războiu l-a încurajat, uitînd însă că de cele mai multe ori procentul de urcare al cerealelor, era procentul de scădere al valutei noastre. Acest preț urcat al cerealelor a împins pe țăran și spre un traiu mai bun, — de multe ori însă un traiu mai bun de suprafață, — cum și la cheltueli cîteodată inutile. Băncile populare, uneori cu strădanii onorabile, nu au putut nici pe departe satisface nevoile de capital ale țărănimii, care mergeau crescînd.

Țăranul s'a îndreptat fără ezitare spre bănci. Acestea,

dispunind de capital, erau bucuroase că găsesc un nou debușeu, sigur și cu puțința de a fi speculat. Băncile își înfigeau rădăcinile în acest teren virgin.

2. Cei cîțiva ani de secetă au răpit agriculturii beneficiul muncii lui. Din această cauză, agricultorul nu-și mai putea plăti datoriile și nici procentele, care se adăugau sistematic la capete, din trei în trei luni. De cele mai multe ori, se adăugau la capete și cheltuelile de urmărire, — care uneori ajungeau la valoarea capitalului, cînd creditorul vedea că nu are ce urmări la debitor. În vederea unor vremuri mai bune, prefera această situație.

În anii 1928-1929, efectele secetei s'au întins pînă la foamete. Statul a fost nevoit să vină în ajutorul țăranilor, acordîndu-le pe credit semințe și porumb de hrană. Prețurile cu care au luat aceste produse erau foarte urcate. Azi un țăran trebuie să vîndă 3-5 kgr. de cereale spre a plăti unul din cele luate în primăvara anului trecut. Această datorie apasă sufocant asupra veniturilor unei gospodării țărănești. Numai în jud. Tecuciu cerealele date în primăvara anului 1929 se urcă la suma de lei 40.000.000. E greu de prevăzut cum va plăti țărănimea aceste datorii. Timpul va dovedi că singura soluție este ca statul să preia asupra lui diferența dela prețul cumpărării din 1929 la prețul de vînzare în momentul achitării.

3. O altă cauză care a micșorat prețul just, pe care trebuia să-l primească agricultorul, sînt taxele vamale la export. Din motive bugetare, agricultura a plătit cel mai greu impozit. În unele cazuri, aceste taxe mergeau pînă la aproape o treime din prețul pieții mondiale. Era un impozit nedrept și vexatoriu, care lovea în însăși existența agriculturii. În timp ce toate celelalte întreprinderi plăteau o cotă fixă la venit, fixată în așa condițiuni încît contribuabilii să se poată apăra împotriva exceselor, agricultorul împărțea la vamă produsul muncii sale cu statul.

4. Transportul cerealelor pe căile ferate răpea agriculturii o bună parte din producție. Costul transportului unui vagon de cereale dela Craiova la Calafat era mai scump decît dela Brăila la Hamburg.

Cauze obiective de ordin general.

Prețul scăzut al cerealelor provenea din cauza supraproducției și a lipsei de consum. Supraproducția americană a concurat fără milă producția noastră pe piețele mondiale. Lipsa de selecționare a cerealelor noastre a făcut ca unele piețe să fie pierdute.

Cauze subiective.

Din motivele de mai sus, țărănimea a făcut apel la banii băncilor și ai cămătarilor.

Ford, în lucrarea sa *Viața și opera mea*, spunea: „Imprumutul devine foarte ușor un narcotic pentru indolență... În unele cazuri, debitorul imită pe bețivul care reîncepe să bea, pentru a înlătura excesele anterioare; dar prin aceasta nu face decât să-și agraveze singur propriile sale încercături...”

Țăranul nu a împrumutat din indolență, dar, investind numerar în agricultură, el era, în primul loc, la dispoziția naturii care-i putea da un an bun sau un an rău și, în al doilea loc, la discreția pieței mondiale, care-i putea oferi sau nu prețul just al produselor sale.

Prin împrumut a fost pus pe neașteptate, și fără nici o pregătire, în fața unui instrument pe cât de simplu pe atât de periculos: polița. Modalitatea de a lua bani era foarte simplă. Banca, bucuroasă că-și poate plasa capitalul, dădea bani fără nici o dificultate, fără nici o cercetare. Sînt țărani, și nu din cei mai înstăriți, care au datorii la toate băncile din oraș, inclusiv la Banca Națională, cum și la cămătarii din sat.

Băncile niciodată, chiar în cazul fericit cînd se preocupau de starea materială a debitorului, nu aveau raporturi între ele, pentru a se pune reciproc în cunoștință de situația unora dintre debitori. Ele se îngrijeau, în cazul cel mai bun, numai de capitalul ce-l împrumutau, uitînd în același timp că același debitor putea fi dator și la altă bancă, și că de multe ori lua bani dela o bancă spre a plăti procentele la alta.

Mecanismul burghez cere anumite însușiri celui care intră în angrenajul lui. Burghezul are caracteristicile lui. Som-bart le-a evidențiat în mod strălucit în lucrarea sa *Der Bourgeois*.

Țăranul, venit din alt mediu, cu alte concepții și altă mentalitate, cu fatalismul său oriental, a intrat bucuros în acest cerc străin. Lipsit de spiritul de prevedere, nu s'a gîndit niciodată la consecințe; lipsit de calcul, nu și-a măsurat forțele lui productive — de cele mai multe ori probabile — în noua situație în care se punea; țăranul nostru nu are niciodată buget, poate fiindcă veniturile sale sînt supuse capriciilor naturii și jocului pieței mondiale; nu are spirit de economie, poate unde n'a avut ce economisi niciodată.

Cînd intri într'un mediu nou, acela pe care-l creează atmosfera economico-financiară, nu poți face abstracție de acele însușiri pe care le are clasa burgheză. Dacă acele însușiri nu dau totdeauna siguranța reușitei întreprinderii, dau cel puțin un procent. Această nepregătire a condus ca țăranul să facă apel la capital, fără teamă și chiar fără măsură.

Țăranul era complect lipsit de însușirile de care avea nevoie spre a fi ferit de consecințele unor jocuri periculoase.

Din clipa în care a luat banii și i-a investit sau consumat, oricîtă prevedere ar fi pus în joc, rezultatul nu mai depindea de el. Pentru a te arunca în mijlocul apei, este nece-

sar să știi să înoți; căci, după ce te-ai aruncat, orice doză de prevedere este inutilă și numai hazardul te mai poate salva. De altfel, în conjunctura economico-financiară de după războiu, au căzut victime și dintre întreprinzătorii cu oarecare însușiri burgheze; cu atât mai ușor a căzut țăranul.

Constatăm deci, pe de o parte, lipsa oricărei pregătiri a țăranului când a intrat în contact cu capitalul; pe de altă parte acest capital și-a căutat plasament fără nici o orientare, fără grija de a ști dacă mai poate reveni acolo de unde a plecat. Băncile, în grija de a-și găsi plasament, nu s'au interesat nicidecum de motivele care îndemnau pe țăran să se împrumute.

N'au cercetat dacă capitalul împrumutat este luat cu gândul de a fi valorificat sau pur și simplu consumat. În aceste împrejurări, o mare parte din capitalul împrumutat nu a fost un capital pentru mărirea productivității, ci un capital pentru consumație.

Dacă țăranului i se poate erta ușurința de a se fi adresat fără multă prevedere băncilor, dacă este absolvit în parte pentru că rezultatul muncii sale nu depindea de el, ci de factori în afară de el, — capitalistului, cu atâtea însușiri burgheze, nu i se poate erta greșala de a nu-și fi studiat clienții. Dacă unul din acești doi factori — țăran și capitalist — ar fi fost mai prevăzător, situația nu ar fi azi așa de gravă.

La prima întâlnire în mare între țărănime și capitalism, avem două victime: țăranul, care nu-și mai poate plăti datoria, și banca, care chiar dacă ar executa pe țăran până la ultima palmă de pământ, tot nu-și vede în casă întregul capital pe care l-a dat. Vina mult mai mare este însă a băncilor. De multe ori, din lăcomie, au luat procente foarte mari, care — neputându-se plăti — se capitalizau sistematic. Țăranul nu este prima victimă pe care o face capitalul. Istoria acestui capital ne arată un șir întreg de victime.

Alte împrejurări, — aceleași efecte însă. Dacă în alte lupte capitalismul a eșit complect victorios, de data aceasta este și el victimă.

Și acum, când cunoaștem victimele, când știm cauzele, — ce este de făcut?

În primul loc, cum rezolvăm problema actuală, și apoi ce trebuie de făcut ca victimele de azi să nu mai ajungă victime și altădată?

Soluția problemei s'a anunțat: creditul agricol pe termen lung și cu procente scăzute. Altă soluție nu este.

A lăsa încă doi-trei ani problema nerezolvată, ar însemna ca absolut nici unul dintre țărani datori să nu-și mai poată plăti datoria. Dar nici creditul agricol nu va putea acoperi totalul datoriilor și atunci este nevoie ca acest credit să vină în primul loc în ajutorul acelor care au împrumutat pentru

a face investiri. Căci nu trebuie să se uite că nu toți debitorii au împrumutat cu gândul de a-și mări patrimoniul, cu dorința de a valorifica suma împrumutată.

Restituirea sumelor acordate de creditul agricol trebuie eșalonată în așa fel, încît în primii ani sumele de rambursat să fie mai mari și cu cît se apropie ultimul termen să fie mai mici.

A le eșalona în mod egal pe fiecare, ar însemna să se considere că și peste 15-20 de ani condițiile economico-financiare să fie cele de azi. Ceiace credem că nu se va întîmpla. Guvernării noastre nu trebuie să se mărginească numai la soluționarea datoriilor de azi.

Țăranul trebuie întors la cooperatie. Trebuie organizată temeinic cooperatia sub toate formele ei: de producție, de consum, de credit. Acolo își va face țăranul educația economică și financiară, în mediul lui natural.

Sînt momente în viața unui popor cînd statul trebuie să facă sacrificii. Un astfel de sacrificiu trebuie făcut pentru cooperatie. Cooperatia să rămînă pe terenul neutru, în afară de orice amestec nefast al politicii, care distruge acolo și o idee, și un mijloc de salvare.

Dar nu trebuie așteptat totul dela stat sau dela lege. In-suși țăranul trebuie să-și dea sama că salvarea stă în primul loc în forțele lui. Este necesar să se raționalizeze agricultura; este necesar ca produsul muncii să fie just valorificat. Și acestea pot fi făcute prin cooperatie. În locul scontului acordat unor bănci, care niciodată n'au ținut samă de dispozițiile Băncii Naționale și luau procente mari, trebuie susținută cooperatia. Pentru ca cooperatia să dea toate rezultatele ei bune, este nevoie de o educație cooperatistă. În acest fel țărănimea va fi ferită în parte de consecințele grave ale situației de azi.

Dar capitalul bancar nu poate fi oprit de a lua contact cu agricultura. Nu însă în felul de pînă acum. Statul trebuie să intervină pentru regulamentul comerțului de bancă.

Sînt cazuri cînd anumite raporturi particulare atrag după ele grave urmări sociale.

Unele avertismente s'au și produs.

V. G. Beldie

Cronica externă

IMPRESII DIN TURCIA DE AZI

Toate drumurile duc la Bizanț. De data asta însă l-am ales pe cel urmat de Mahomet al II-lea acum cinci veacuri. Și așa, am intrat într'o zi în Stambul printr'o spărtură a zidului lui Teodosie.

Călătoria de-a lungul Europei, cu nasul lipit de geamul unui tren rapid, nu e ceva extraordinar. Belgrad, Țaribrod, Sofia, Plovdiv, Svilengrad. Nu credeți, poate, la granița Turciei? Vă înșelați: dacă Bulgaria și Turcia au o frontieră comună, ele nu sînt legate direct printr'o cale ferată. Tratatetele de pace au permis Grecilor, din motive strategice, să pătrundă ca un corn de rinocer în hotarele turco-bulgare și să înglobeze cîtiva kilometri din marea cale ferată ce leagă Europa de țărnul Bosforului. Intre Svilengrad și Uzun-Chiupru, sîntem în Grecia, dacă nu vă supărați. Iți dai bine sama, pentrucă jandarmii greci nu te lasă nici măcar să-ți desmorțești picioarele pe peronul gărilor intermediare. Și turcul din Adriano-pol, care vrea să se închine la Sfînta Sofia, e silit să ia trenul la porțile orașului, dintr'o gară mică, cu nume turcesc și păzită de jandarmi greci.

In Tracia Orientală

Nu încapă nici o îndoială că în Europa sînt mai multe „coridoare” decît par a fi stabilit tratatele de pace. Dar cîtă vreme, în Pomerania și Silezia-de-sus, funcționarii își îndeplinesc datoria cu un spirit administrativ, inspectorii greci, la marginea teritoriului lor, se țin de șicane. Un jandarm, cu o luminare care-ți picură pe ghetе și pe haine, îl însoțește pe conductor; acesta, cu capul descoperit și cu țigara în gură, îți face hatîrul să-ți cerceteze biletul. Il urmăresc în vagoanele de clasa a treia, în care bieții oameni stau îngrămădiți, ames-

tecîndu-și sudoarea, praful și duhoarea. Călătorii de aci, care dorm, sînt deșteptați cu o lovitură de picior. În fața unui țăran care-și caută zadarnic biletul în marele număr de buzunare, aud cum jandarmul șoptește la urechea conductorului: „Dacă și ăsta-i spion bulgar, îl zvîrlim din tren la prima stație și-l snopim în bătae”. Și după astea, poftim să mai dai lecții de europenism la Uzun-Chiupru.

Iată-ne în Tracia Orientală a cărei situație economică nu e deloc strălucită. Schimbul de populații decretat prin tratatul dela Lausanne are efecte dezastruoase asupra dezvoltării acestei provincii a cărei stare era altădată înfloritoare. Noii veniți, transplantați artificial și fără credit într'o țară necunoscută, nu știu de unde s'o înceapă. Lucrează la voia întîmplării, fără metodă și, poate, fără încredere, până ce s'o ivi generația nouă, care să găsească mijlocul să se adapteze la situația cea nouă. Și cel puțin de ar rămînea țăranii stăpîni pe producția lor; dar statul îi apasă cu impozite în bani și în natură și le rămîne prea puțin ca să-și răsplătească osteneala și să astîmpere apetitul negustorilor și intermediarilor. Cu un credit agricol inexistent și o populație neștiutoare, Tracia Orientală e sortită să lîncezească mulți ani de-aci în colo.

Constantinopol

Ne apropiăm de Constantinopol. De cîteva minute sîntem pe țărmul mării de Marmara, care se 'ntinde subț soare ca o nesfîrșită tavă de argint. Iată San Stefano; apoi cîteva stații balneare. Nimic nu ne vestește apropierea marelui oraș, nici uzine, nici drumuri mai multe, nici intensificare a traficului. Și deodată, fără tranziție, de cum am trecut de zidul lui Teodosie, sîntem în inima Sтамbulului, regina Balcanilor. Treccm de-alungul șirului de moschei și, după o ultimă sfortare, trenul se înfundă în gara unică a orașului european.

Din turnul Galatei, privirea îmbrățișează, fără nici o piedică, o priveliște minunată. În față, Sтамbulul și numeroasele moschei, dintre care Sfînta Sofia te atrage ca printr'o fascinație misterioasă. Dincolo, de-asupra turnului Serascheratului și a pădurii de minarete, linia argintată a mării de Marmara, care se oprește brusc la Cadichioi, pe coasta Anatoliei. La stînga, Bosforul cu satele pitorești care parcă se privesc din Europa în Asia ca niște cîni de faianță; și în depărtare, acoperișurile roșii din Scutari. La dreapta, Cornul de Aur, încărcat de bărci de toate mărimile, își înfige colțul până dincolo de Eub. La picioarele turnului din Galata, un furnicar de oameni e într'o continuă mișcare pe imensul pod, în timp ce niște funcționari în fustanele, postați la cele două capete, încasează taxa obligatorie care mărește în fiecare an visteria tur-

cească. Incasările acestea îi slujesc lui Mustafa Kemal să înfrumusețeze sau, mai curînd, să clădească Angora, capitala republicii.

Republica turcă

Pentru că Turcia e republică dela 1 Noembre 1922, data detronării sultanului-calif Mehmed al VI-lea. Legile organice din Ianuar 1921, Noembre 1922, Octombrie 1923 și April 1924, hotărâsc statutul și puterile statului, încredințînd conducerea țării Marii Adunări Naționale (283 de deputați), care concentrează cele trei puteri: legislativă, executivă și judiciară. Ca urmare a principiului că suveranitatea aparține în chip absolut națiunii, președintele republicii, care este reeligibil, e ales de Marea Adunare Națională în ședință plenară dintre membrii săi și în timpul duratei sesiunii. Acesta, la rîndul său, își alege miniștrii și funcționarii care, totuși, sînt răspunzători față de Marea Adunare. E curios că regulamentul Marii Adunări prevede vacanțe anuale obligatorii de patru luni „pentru a se îngădui deputaților să reia contactul cu alegătorii lor, să-și orînduiască dosarele pentru sesiunea următoare și, în sfîrșit, să se recreeze”.

Dela înfrîngerea Grecilor în Anatolia, în 1922, și liberarea teritoriului, noul stat democratic a fost înzestrat cu o mulțime de legi importante. Încă din 1921 recunoștea legea fundamentală dreptul minorităților, cuprinzînd în același timp un program de reforme sociale. În 1923, Mustafa Kemal a îndepărtat fesul, emblemă a vechiului regim, și voalul pe care trebuiau să-l poarte femeile după legea coranică. În 1924, după cîteva încercări zadarnice de a se stabili prohibiția, s'a legiferat vînzarea spirtoaselor, supunîndu-se unor taxe apă-sătoare și unui control guvernamental. În 1925, s'a desființat prin lege poligamia, promulgîndu-se înregistrarea căsătoriilor, și s'a dat președintelui republicii dreptul de a autoriza divorțurile. (Mustafa Kemal a profitat și el de această lege, despărțindu-se de soția sa, Latife Hanum, o feministă aprinsă care făcea prea multă politică). În 1926, Adunarea Națională a adoptat un nou cod care avea să înlocuiască atît legile țării întocmite pe bază religioasă, cît și capitulațiile care fuseseră deja desființate prin tratatul dela Lausanne: Elveția i-a împrumutat codul civil, Italia codul penal, Germania codul comercial. În 1927, s'a adoptat calendarul gregorian și ziua de douăzeci și patru de ore. Un recensămînt general a aflat o populație de aproape paisprezece milioane de locuitori. În sfîrșit, în April 1928, Adunarea Națională a adoptat în unanimitate un amendament la Constituție, anulînd articolul prin care se recunoștea islamismul ca religie de stat. În aceeași vreme, s'a decretat înlocuirea literelor arabe cu literele latine.

Aşa dar, Mustafa Kemal, prin mijlocirea Marii Adunări Naţionale, vrea să europeanizeze, — la nevoie cu ajutorul forţei, — noua Turcie, regenerată prin armele sale victorioase. Ne aducem aminte de execuţiile atrase de rezistenţa la adoptarea pălăriilor europene. Mustafa Kemal se gîndeşte să facă din Turcia avant-garda civilizaţiei europene către Asia, cîtă vreme, pînă acum, jucase rolul ingrât de port-drapel al Islamului faţă de Europa creştină. El îşi dă sama că modernizarea rapidă şi radicală a Turciei este nu numai un element preţios de pace, ci şi un puternic element al echilibrului în Asia şi în Orientul apropiat. În ce măsură a izbutit? Cum putem privi viitorul Turciei moderne?

Reforma sufletului turc

Se zice că sultanii Turciei erau animaţi de gînduri bune. Dece să n'o credem? Dar putem mărturisi că, deşi existau Tanzimatul din 1839, Hati-Hamaiun din 1856 şi Constituţia din 1877, Turcia veacului al XIX-lea n'a cunoscut nici o reformă serioasă. Europa, entuziasmată de revoluţia din 1908 şi de făgăduelile Junilor Turci, s'a văzut curînd decepţionată pentrucă aceştia, îndată ce au pus stăpînire pe Turcia, s'au întors la metodele şi procedeele nefastului Abdul-Hamid. A trebuit ca, după marele războiu, deşteptarea naţionalismului turc şi semnarea tratatului dela Lausanne să scape Turcia de grija reformelor impuse: nu mai e nevoie de reforme pentrucă în Turcia nu mai sînt creştini. Prin sabie, foc şi sînge, Mustafa Kemal a tăiat nodul gordian care încurca politica sultanilor. Prin liberul arbitru şi voinţa sa fermă de a merge pe calea progresului, Republica turcă impune supuşilor săi reforme redutabile şi de neconceput pe vremea cînd Turcia mai dădea Islamului pe şeful suprem al credincioşilor.

Din diferitele încercări de reforme, făcute în Turcia în decursul ultimilor o sută de ani, se degajă acest mare principiu de ordin psihologic care caracterizează sufletul turc în domeniul social: apatie, iarăşi apatie, activitate cît mai puţină, plăcerea momentului de faţă fără efort, satisfacţia instinctului mai de grabă decît a raţiunii, inerţia totală faţă de toate valorile omeneşti care fac ca civilizaţia noastră occidentală să trăiască într'o agitaţie şi un neastîmpăr perpetuu. Putem vedea aci o definiţie a întregului Orient. Ei bine, împotriva acestor rezistenţe psihologice care, subt apăsarea secolelor, au gangrenat sufletul turc, s'au ridicat reformele lui Mustafa Kemal. Nemaivoind să dea impresia că Republica turcă întreprinde aceste reforme spre a plăcea unei minorităţi, Mustafa Kemal află mai multă simpatie pentru proiectele sale în marea masă a populaţiei.

Emanciparea femeilor

Haina și pălăria europeană sînt suverane în tot ținutul turcesc. Această inovație are un caracter cu totul ciudat, nu atît pe străzi și în magazine, cît în curțile moscheilor. De aci încolo, credincioșii care așteaptă ceasul rugăciunii în curtea Sfintei Sofia sau a moscheii lui Baiazid, la umbra duzilor, jucînd table sau sorbind cafeaua neagră însoțită de inevitabila narghilea, nu se mai deosebesc de ațiția pierde-vară greci sau bulgari care, cu pălăria pe ceafă, cu țigara după ureche și cu floarea între dinți, se distrează cu același joc, beau aceiași cafea și fumează din aceiași narghilea în grădinile umbroase ale cafenelelor rustice din Atena sau din Sofia. Odinioară, masacrările reciproce dintre turci și creștini se regulau după costumul ucigașilor și al victimelor. De aci înainte va fi foarte greu să se deosebească unii pe alții, și ca să se evite confuziile sîngeroase, va fi mai bine ca lumea să se înțeleagă și să se rabde unii pe alții.

Femeile au lepădat și ele cearșaful, și umblă cu părul tuns. E ciudat că se mai văd, chiar în Constantinopol, dar mai ales în satele Traciei și ale Anatoliei, turcoace care poartă costumul tradițional și avînd fața acoperită cu voalul coranic. Cu toate acestea, emanciparea femeii a făcut progrese surprinzătoare în mai multe direcții. Astfel, o statistică arată că, dela instaurarea republicii, au luat diplome la Universitatea din Constantinopol o sută treizeci de turcoace.

În ceiace privește chestiunea moravurilor și efectele desființării poligamiei, Turcia republicană nu este nici mai bună, nici mai rea decît Turcia imperială. Se vor fi schimbat formele și definițiile legale ale unora din mizeriile omenești, dar fondul e același. Bătrînii hagii, care-și petrec ziua la umbra minaretelor, își clatină capul și se jelesc că, în rîndul femeilor, morala coranică e nesocotită. Rămîne să vedem dacă emanciparea lor, cu toate consecințele ei, e într'adevăr inferioară situației pe care le-o hotăra Coranul, după care femeile sînt condamnate pe veci la incapacitate și la servitutea morală și intelectuală, și dacă tarele sociale care se desfășură pe față în Turcia nu se lasă mai prejos decît viciile secrete ale haremurilor, în care musulmanii răstălmăceau legea lui Mahomed, care limita la patru numărul legitim al femeilor, punînd mîna pe atîtea concubine cît le îngăduia averea.

Asaltul scrierii latine

Cu totul alta e semnificația politică și socială a reformei scrierii. Avem obiceiul să considerăm granițele Europei după gările de frontieră, la care literele neînțelese ne indică men-

talități și moravuri deosebite. Turcia imperială, cu literele arabe, — grațioase, dar sibilice, — era imediat svirlită de imaginația noastră în acel Orient eteric și misterios care constituia tot farmecul, dar și slăbiciunea sa. A fost deajuns revelația unei nopți pentru ca Mustafa Kemal să sfărâme acest farmec și această slăbiciune. Ignoranța populației turcești se datora în mare parte greutateii scrierii; dependența sa vădită de limba arabă o împiedeca să se adapteze la progresele enorme realizate de civilizația occidentală. În fruntea cruciadei pentru adoptarea alfabetului latin s'a pus Mustafa Kemal însuși. De mai bine de un an, douăsprezece mii de instituții voluntari s'au pus în slujba învățămîntului obligator pentru neștiutorii de carte (92%) din noua republică. Guvernul din Angora a cheltuit până astăzi, în acest scop, aproape un milion de lire sterline. De mai multă vreme, gazetele turcești se tipăresc toate cu litere latine. Toate inscripțiile publice scrise cu litere arabe cedează în fața asaltului caracterelor latine. Ar trebui să mergi până la hotarele Caucazului, ale Persiei sau ale Siriei, ca să mai dai de literele care au slujit la scrisul versetelor Coranului.

Ungurii, veniți și ei din stepele asiatice până'n inima Europei, au trebuit să adopte scrierea latină, împrumutînd, o dată cu aceasta, credința și civilizația. Turcii, care vor să fie acum zidul de apărare al Europei față de Asia, au început prin a adopta alfabetul și costumul nostru. Să tragem de-aci concluzia că vor sfîrși prin a lăsa să pătrundă și la ei creștinismul? Ar fi prematur să răspundem la această întrebare într'un sens sau altul. Oricît, nu e mai puțin adevărat că suprimind islamismul ca religie de stat, Republica turcă își va face cu incetul drum către un indiferentism religios care e un teren mai ușor de cucerit pentru legea apostolică, decît pentru islamismul fanatic și intrasigent.

După ostilitatea manifestată în Turcia față de institutele străine, victoria kemalistă a dat naștere unei vii dorințe de colaborare efectivă. Europeanizarea Turciei și progresele instrucțiunii publice au făcut ca guvernul să-și dea sama că institutele străine sînt mai puțin concurente sau mai puțin focare de irendentism, cît sînt colaboratoare atente și generoase. Numărul tinerilor cetățeni ai Turciei care frecventează școlile străine devine tot mai mare. În orice caz, înfrîngerea religioasă a Turciei a fost prima etapă a dezagregării panislamismului care, cu toate atitudinile și răscoalele naționaliste ale câtorva regiuni din Orientul apropiat, va avea incontestabil repercusiuni decisive în toată Asia.

Turcii la lucru

Cu greu s'ar putea contesta succesul reformelor vădite întreprinse de Mustafa Kemal. Dar, dacă e relativ ușor pentru un dictator să schimbe îmbrăcămintea, scrierea, calendarul unui popor, ba chiar statutul legal al religiei sau orînduirile sale sociale, îi e mult mai greu să transforme dintr'o dată caracterul administrației. Căci nu e suficient să promulgi coduri și legi nouă. Mai trebuie să orînduești echipe de administratori capabili să le aplice conștiincios și cu dreptate. Și vechile deprinderi de venalitate, de temporizare, de încetineală și de ignoranță continuă totuși să apese subconștientul acestora a căror sarcină e să execute legea. Va mai trece multă vreme până să treacă în istorie relele acestor vechi deprinderi. Poate că progresele instrucțiunii publice, dacă efortul va continua uniform, vor parveni să distrugă încetul cu încetul această stare.

Dar atunci, veți întreba, de ce pretind Turcii că țara le progresaază? Cu drept cuvînt, pentru că de data asta s'au pus singuri pe lucru, pe cînd altă dată îl lăseau în sama altora. Prevăzînd viitorul, gaziul a întemeiat, în orașele mai de samă, școli tehnice în care generația nouă să poată învăța cele mai felurite meserii. Până să se formeze aceasta, în ritmul febril al vieții moderne, înaintașii se ostenesc, cum pot, să marcheze pasul, ca să dea cel puțin iluzia progresului.

Tocmai aci se distinge caracterul atavic al geniului turec care pare puțin adaptat construcției, sintezei. Lucrînd după planuri primitive, ei se văd siliți să distrugă chiar de trei ori casele pe care le-au construit, ca în sfîrșit să ajungă la alinierea necesară a străzilor nouă. Așpectul de astăzi al celor mai multe orașe turcești e departe de a avea caracterul pitoresc pe care li-l atribue romanele clasice privitoare la Orient. Case în construcție, mormane de var, urme de căruțe, grămezi de cărămizi în jurul cărora se învîrtesc, fără să se grăbească, lucrătorii mîndri de ocupația lor. Ce va eși din această arababură *au ralenti*? Numai hazardul o poate ști.

Goana după concesiuni

Până una alta, lira turcească își menține cursul. Dar cu cîte sacrificii! Odată tot va trebui să i se hotărască stabilizarea. Dar cum? Pentru o asemenea operație e nevoc de credite străine, și Turcii nu fac nimic ca să le capete. Apatici cum sînt, așteaptă, așteaptă mereu. Intre timp, circulația fiduciară a și ajuns la 160 de milioane de lire turcești pentru un buget de 230 de milioane de lire. Și, în acest buget, un sfert e prevăzut pentru cheltuelile militare, pe cîtă vreme, pentru instrucțiunea publică s'au consacrat abia 10 milioane.

Să se recurgă la concesionări, veți spune. De acord. Dar guvernul turc pare că nici nu se grăbește, nici nu se vede silit s'o facă. Incruntat, s'a așezat deasupra bogățiilor naturale ale țării, să le apere cât poate împotriva acaparării străine. E o legendă teoria că oamenii de afaceri vin zilnic la Angora ca să vîneze concesiuni. S'au găsit, după tratatul dela Laussane, destui care să se grăbească să-și ofere serviciile Turcilor. Dar astăzi, aceia cari se încapăținează să stea locului până ce vor izbuti, vegetează de luni de zile la Angora, făcînd naveta între ministere, unde sînt primiți invariabil cu un surîs plin de speranțe și însoțit de un *iarin* (mîne), care, de fiecare dată, pare a fi definitiv.

Odinioară, cînd guvernul avea nevoie de bani, expropriările și impozitele arbitrare aveau sarcina să-i umple vistieria. Dar astăzi nu mai sînt nici Greci, nici Armeni pe care să-i stoarcă. Firește că, după incendiile și masacrele din Anadolia, Turcii au pus mîna pe averile minorităților creștine lăsate de acestea în Turcia. Morții nu vor mai pretinde nimic; cît despre vii, în ciuda tratatelor, nici o pretenție nu le dă posibilitatea să-și satisfacă reclamațiile îndreptățite. Înseamnă asta că Turcii, moștenindu-le bogățiile, vor putea să continue în același ritm imensele servicii pe care aceste minorități le aduceau țării? Ne putem îndoi.

Dificultățile comerțului

Este știută aversiunea Turcilor față de negoț. Nu știu dacă aceasta se datorește Coranului care i-ar fi obligat să considere arta schimbului ca o ocupație nedemnă de un creștinos. Fapt e că marile întreprinderi comerciale s'au bucurat totdeauna de disprețul Turcilor. Ei se mărgineau la comerțul mărunț de alimente, de pipe și de covoare, lăsînd altor rase grija afacerilor de proporții mari. Acum, cînd Turcii sînt singuri, s'ar cuveni ca într'un fel sau într'altul să ia locul celor care nu mai sînt aci, înhămîndu-se ei la muncă.

Rezultatul? Constantinopolul, bunăoară, care a rămas centrul comercial al Turciei, continuă să-și păstreze caracterul de oraș cu dughene. Cu singura deosebire că numărul prăvăliilor închise e în creștere. Mai cu samă la Pera, cartierul european al Constantinopolului, ai putea crede că e un doliu permanent. Și dacă lincezește Constantinopolul, negoțul celorlalte orașe se prăbușește proporțional. Aceasta pentrucă în domeniul comercial domnește astăzi arbitrarul, ca și altădată. Așa, sîntem de acord ca toți comercianții să fie obligați să-și țină registrele în limba turcă; dar nu înțelegem de ce comerciantul străin e silit să-și ia un partener turc căruia să-i dea jumătate din beneficii. Fiecare e stăpîn în casa lui. E

adevărat. Dar Turcia vrea să fie în Europa, și Europa pacificată tocmai vorbește de o Uniune vamală și de federație.

E inutil, firește să se vorbească de Turcia ca țară industrială. Există câteva industrii sporadice, cum sînt bunăoară fabricile de mătăsă din Brussa, care se mai mențin. Dar mașinăriile sînt din cele mai primitive și inginerii lor nu sînt decît meșteșugari buni. Fără capitaluri, ar fi greu să li se dea o dezvoltare la înălțimea necesităților tehnice moderne. Se poate nădăjdui totuși că guvernul, pătruns de răspunderea pe care o are, nu va întîrzia să schițeze un plan de ansamblu care, cu timpul, va da roade.

Starea agriculturii

Dacă populația turcă nu s'a consacrat până acum comerțului și industriei, în schimb s'a îndreptat mereu către agricultură. Într'adevăr, condițiile climaterice ale Turciei și fecunditatea proverbială a solului, sînt o garanție sigură pentru cei care se dedau agriculturii. Din nenorocire, conducătorii imperiului prăbușit nu luaseră nici o măsură pentru încurajarea agriculturii. Chiar și obiceiul de a expropria în profitul visteriei excedentele eventuale ale economiei rurale, fără nici o îndemnizare, împiedica orice progres. De accia, populația agricolă se mulțumea cu ceiace îi oferea generozitatea naturii, fără a-și da osteneala să amelioreze producția sau să intensifice cultura.

Dacă ținem sama că produsele agricole turcești s'au bucurat totdeauna de faimă pe piața internațională și că numai o infimă parte (5%) din vastul ținut al Turciei e cultivat, putem ușor înțelege ce posibilități se deschid pentru agricultura acestei țări. Dar și aci e nevoie de tehnică și de capitaluri, pentru ca natura să dea tot ce poate. Ferma model, pe care o posedă Mustafa Kemal și la care se remarcă o intensă motocultură, e un excelent exemplu de ceiace are nevoie țara. În așteptarea unui ajutor din afară, el ține să-i învețe pe țărani turci să se ajute între ei, inițiîndu-i la scoala cooperăției. Dacă se continuă cu inteligență această politică, se vor simți rezultatele ei nu numai în domeniul material, ci și în dezvoltarea morală a indivizilor.

Politică externă a Turciei

Politică externă a Turciei e, fără îndoială, cît se poate de abilă. Trebuie să recunoaștem aci unul din cele mai vechi caractere ale geniului diplomatic la Turci, care au jucat și vor mai juca un mare rol în politica internațională. De altfel, e curios că Turcia, care nu mai e o putere musulmană sau un mare imperiu, continuă să aibă ambasadori în capitalele

mari ale Europei, vestigii ale unor vechi tradiții care mai pot avea cîndva o valoare.

De fapt, nefiind membră a Societății Națiunilor și fiind una dintre cele dintîi prietene ale Sovietelor, Turcia rămîne principala putere a Levantului, locul de intersecție al Orientului cu Occidentul. Trebuie deci să fie menajată, ba chiar să i se cîștige prietenia, dacă ținem la liniștea Orientului apropiat. Franța, Italia și Anglia sînt actualmente în raporturi excelente cu națiunea turcă. Pourparler-urile Ministrului de Externe turc cu Ambasadorul Franței, recentul tratat italo-turc, vizita unei escadre engleze la Constantinopol, sînt tot atîtea dovezi a cordialității raporturilor Turciei cu națiunile occidentale. Cît privește Germania, ea a fost una dintre cele dintîi prietene și colaboratoare ale Nouăi Turcii, ba Ambasadorul german și-a mutat cel dintîiu sediul la Angora, deși nu e atît de agreabilă ca Constantinopolul.

De altă parte, nu e nici o teamă ca bolșevismul să pătrundă în Turcia. Nefiind o țară industrializată, Turcia nu știe de chestiuni sociale. Ceva mai mult, însuși caracterul populației nu se împacă cu ideologia și cu practica bolșevismului. E posibil deci ca, încetul cu încetul, Turcia să se despartă de Orient, spre a deveni cu adevărat sentinela înaintată a Europei către Est. Dar, pentru aceasta, e nevoie ca relațiile dintre Turcia și vecinii săi din Balcani să fie definitiv regulate.

Dar tocmai aci se întîlnesc piedici și oarecare încetinală. Firește că nu apare nici o dificultate cînd e vorba de Turcia și de Bulgaria, bunăoară. Tratatele de amicitie și de arbitraj, ca și acordurile comerciale încheiate între cele două țări, au dat naștere unei colaborări atît de cordiale, că a stîrnit pînă și gelozia Jugoslaviei. Aceasta însă nu se grăbește să lichideze bunurile Musulmanilor din Jugoslavia și nu lasă să-i scape nici un prilej de a șicana pe Bulgarii din Macedonia, ajunși sub stăpînirea ei.

Astăzi, Turcia ține mai mult să-și îmbunătățească raporturile cu Grecia. Chestiuni delicate mai țin departe una de alta aceste două țări a căror bună înțelegere este o condiție esențială a pacificării Levantului. Mai sînt în suspensie probleme stîrnite de schimbul de populații între aceste două țări și de unele clauze ale tratatului dela Lausanne. Negocierile angajate între ele s'au rupt în vara aceasta din pricina chestiunii imobilelor aparținînd Grecilor din Constantinopol. E vorba de vre-o mie de imobile, dintre care o treime sînt sub sechestru, aparținînd unor Greci, foști supuși turci, care au părăsit orașul după războiul cu pașapoarte otomane. Pare-se

că guvernul turc a autorizat întoarcerea la Constantinopol a acestei categorii de Greci, fără să fi consimțit totuși la restituirea bunurilor.

Această atitudine a alarmat populația greacă a vechii capitale și, ca urmare, Atena. Refuzul Greciei de a admite exproprierea acestor bunuri a provocat în Turcia o mișcare de opinie pentru aplicarea măsurilor de represalii. Delegatul turc de pe lângă Comisiunea de schimb dela Geneva a declarat chiar că Turcia înțelege să-și reia libertatea de acțiune și să avizeze asupra mijloacelor de ocrotire a intereselor sale. Dacă prin asta se înțelege o confiscare imediată a bunurilor supușilor greci din Turcia, guvernul elen ar putea răspunde cu aceleași mijloace, ceiace ar face ca dezbaterea să nu se mai isprăvească. Din fericire, Grecia a propus să se supună unui arbitraj toate chestiunile în litigiu, soluție unică și radicală, pe care Turcia ar face rău s'o refuze.

O altă chestiune, care a devenit obiectul unei polemici foarte aprinse în presa celor două țări, e aceea a înarmărilor navale. De o parte și de alta, se susține că, luându-se în samă extensiunea considerabilă a coastelor maritime, e nevoie de o flotă suficientă pentru apărarea țării. Fiecare din aceste țări, susținând acest punct de vedere, nu vrea să-l recunoască celeilalte. Astfel, presa turcă acuză pe Greci că ar avea intenții de revanșă și de aceea caută să-și mărească forțele navale; iar ziarele grecești denunță planul unei supremații navale în apele egeene urmărit de Turcia. Această polemică e susținută, din păcate, de ostilitatea latentă dintre cele două țări, ostilitate pe care anii de pace n'au izbutit s'o astîmpere.

În asemenea condițiuni, se înțelege de ce e Turcia atât de sceptică în privința unui Locarno balcanic. Cine ar putea garanta stricta observare a unui asemenea pact? Politica națiunilor balcanice, concepția pe care o are fiecare din ele despre raporturile ei cu celelalte și, mai cu samă, mentalitatea proprie fiecăreia îngreunează încheierea unui Locarno în Balcani. Turcia socotește că, în lipsa unui acord general în momentul de față, ar trebui să se încerce garantarea păcii cu ajutorul unor pacturi particulare. Tratatetele care leagă Turcia de Soviete, de Persia, Afganistan, Siria, Bulgaria și Italia, ar trebui completate cu înțelegerea cu celelalte națiuni interesate în Orientul apropiat, după ce mai întâiu se vor fi aranjat toate chestiunile litigioase sau lăsate în suspensie.

Această politică cu caracter pacific a Turciei pune chestiunea admerii sale în Societatea Națiunilor. Dela o vreme, oiteva personalități turce pipăe terenul la Geneva în această privință. Tratatetele n'au dus până acum la nici un rezultat

pentru că Turcia pretindea să fie aleasă cel puțin pentru un loc semi-permanent în Consiliu. Dacă această pretenție putea să-și aibă justificarea pentru Turcia imperială, noua Republică e departe de a ocupa aceeași poziție în lumea contemporană. Nu numai că, dela războiu, și-a micșorat simțitor dimensiunile, dar secularismul ei extremist nu-i mai îngăduie să fie socotită nici măcar ca principala putere musulmană. Ne putem, totuși, aștepta ca Turcia să-și părăsească pretențiile, căci situația sa financiară, înrăutățită în ultima vreme, ar putea-o obliga să ceară un împrumut dela Societatea Națiunilor. În acest caz, evident, va trebui ca guvernul turc să se supună din nou unui control financiar internațional, — problemă destul de gravă, dacă ținem sama de inspirația Turciei de astăzi.

Orice ar fi, dacă Turcia ține să-și îndeplinească chemarea în sinul hotarelor sale, ea trebuie să se mențină — în ceiace privește politica externă, — în cadrul realităților practice și utile. Nu exagerăm deci când spunem că Turcia vrea pacea înlăuntrul și în afara hotarelor ei. Dacă se menține spiritul acesta, consolidându-se cu ajutorul progresului social și economic al țării, pentru care enormele potențialități sînt o cheazășie, putem să ne așteptăm ca Turcia să joace un rol din ce în ce mai important în viitorul economic și politic al Europei și al Asiei.

Thomas Greenwood

Cronica ideilor

Tinăra literatură europeană

O privire asupra mișcării ideilor filozofice din timpurile mai apropiate ne poate da cea mai bună orientare pentru deslușirea în linii mari a curentelor ce se desenează în literatură tinăra a vremurilor noastre. Căci, dacă admitem că viața socială nu este decât „circulația condițiilor spirituale în spațiul interpsihic“, așa cum se exprimă d. Eugeniu Sperantia, în volumașul dens și interesant „Fenomenul social ca proces spiritul de educație“, artistul, poetul, scriitorul, trebuie neapărat să ia poziție, de multe ori mai mult din intuiție decât din reflexiune, față de problemele cugetării din timpul său. Astfel, la baza naturalismului, au fost concepțiile lui Marx și ale lui Darwin, după cum la baza simbolismului a fost concepția determinismului. „Valorile în totalitatea lor, pentru a putea circula, se deplasează unele pe altele, se substituie“, — cităm din același volum al d-lui Sperantia. Aceasta ne va face să înțelegem de ce nu trebuie să privim manifestările artistice de azi numai ca simple urmări ale războiului.

Lupta pentru deplasarea și substituirea valorilor este într-o veșnică curgere. Războiul nu a făcut decât să accelereze mișcarea circulației valorilor, să precipite unele procese în desfășurare, să dea un caracter mai violent, mai brutal expresiunii lor în cugetarea modernă.

În sufletul generațiilor dela 1890 la 1914, s'au petrecut același transformări ca și în cugetarea filozofică. La baza acestei mișcări literare există întreaga mișcare filozofică creată de Nietzsche, care a redus în pulberea strălucitoare a aforismelor sale toată construcția rigidă a marilor sisteme filozofice. Era lor a trecut. În locul stăpînirii lor neîndurate, se ridică diversitatea faptelor, cu jocul neîncetat al relațiilor dintre ele. După Nietzsche, — Dilthey, Simmel, Max Weber și mai ales Husserl reîntronează vechea noțiune de valoare, con-

stată existența cugetării ca un fapt ea însăși și o restabilesc în drepturile ei. Valoarea nu mai depinde de un concept impersonal și imuabil, ci se înfăptuește din experiența schimbătoare și diversă a eului. Intreaga cugetare este dominată de concepția despre viață a lui Nietzsche, după care ea nu este decât o experiență cosmică înfăptuită prin seriile de generații care se succed, fără să fie cu puțință a se găsi concluzii și a se ajunge la rezultate definitive. Istoria omenirii este un fel de laborator în care cercetările continuă mereu, spre un fel împins mereu în infinit.

Determinismul științific ce a reacționat odinioară împotriva speculației metafizice este, la rîndul său, combătut ca o constrîngere, o limitare și o sărăcire a spiritului omenesc.

A constata numai „faptul”, cum pretinde științismul, nu mai este de ajuns. Atitudinea aceasta pasivă în fața faptului lasă un gol în sufletul cugetătorului și dă impresia că, dacă prin știință omul modern și-a dezvoltat unele facultăți, altele au fost lăsate cu totul în părăsire și sînt pe cale de a pieri. Nu e vorba numai de a ști, ci de a re trăi ceia ce am cunoscut.

Încă din anul 1900 în Germania, scriitorii tineri de pe acea vreme cu Iacob Wassermann în frunte, caută să readucă în literatură personalitatea și imaginația izgonite de naturalism. Tinerii din toate țările la acea epocă dau la o parte toate preocupările predecesorilor lor de a crea o natură definită după legile fiziologiei și caută să creeze după firea, viziunea și darul cu care s'a născut.

Războiul a găsit în lumea literelor o generație (a celor de 30 de ani) care era în curs de a organiza lupta împotriva valorilor stabilite. Critici, polemisti, literați își cereau dreptul de a-și trăi viața și destinul în toată puterea și în toată întregimea, cu sensibilitatea, fantezia, simțurile și instinctele firii lor. Toți păreau călăuziți de maxima lui Nathaniel din *Nouritures terrestres* a lui Gide: „Mai bine o existență politică decât liniștea”. Atunci s'a născut toată acea literatură a lui Wedekind, Werfel, Joyce, Aragon, Péguy, Gide, Proust.

Lozinca era să se ardă pe rug tot ce fusese valoare etică, estetică sau științifică în secolul al XIX-lea. Punctul de program care-i lega pe toți, tineri și bătrîni, era lupta împotriva determinismului. Dar „cei de treizeci de ani” la acea epocă au formulat, în critici precise și aspre, revendicările pe care predecesorii lor le-au indicat numai.

Reacțiunea a fost mai violentă în Germania decât în Franța, pentru că acolo nu fusese nici mișcarea enciclopedistă, nici o mare revoluție ca aceea de la 1789. La ei domnise un romantism endemic și un fel de „hipnotism al autorității” până în acea vreme. Abia cu aceștia se afirmă acei dușmani interiori ai regimului mintal din Germania pe care i-a dorit Nietzsche pentru renașterea ei.

Deasupra realismului preamărit până atunci începe să planeze puterea spiritului.

Sternheim, cu satira sa socială *Berlin oder der juste milieu*, care se ridică până la comedia de moravuri, cu verva sa brutală și usturătoare, face un rechizitoriu neîndurat regimului acesta, virind până în măruntaie bisturiul său fără milă. Ceiace revendică el în fond este același drept al individului de a fi el în întregime, care e cuvîntul de ordine al timpului și cugetarea filozofică fundamentală din strălucitele și scurtele eseuri ale lui Scheler. Georg Kayser creează drama modernă în brazda lui Strindberg și Wedekind, o dramă scurtă și precisă, rece și socotită, în care și expresiunea e concentrată la maximum. El suprimă articolele; cuvîntul, de preferință monosilabic, înlocuește fraza, iar în frază vrea cu orice preț să înlăture subordonatele și relativele. În tehnică se apropie de cinema. În piesa *Gas*, în care redă scenic conflictul adînc din societatea actuală între mașinism și omul profund, în pornirile și instinctele sale, în revoltă împotriva mașinismului, folosește același motiv ca *Germinal* sau *Die Weber*. Dar dovedește că s'a născut cu o artă mai sintetică, mai energică, mai afirmată.

Alfred Döblin, medic psihiatru și poet, redă senzațiunile cu o putere de evocare extraordinară, dar în evoluția lui ulterioară tinde tot mai mult să dea preponderență eului asupra naturii. Apoi Däubler, Otto Flake și în special Kafka, mort prematur, sînt reprezentanții acestei epoci în Germania. În Anglia aceeași tendință de a se da autonomia personalității și prețuirea individului ca și în Germania și aceeași reacțiune împotriva „victorianismului“, adică a literaturii și a tuturor valorilor tipice din secolul al XIX-lea, își atinge expresiunea mai ales în satirica scriere a lui Samuel Buttler, ce e mai mult o autobiografie: *Way of all Flesh*.

Caracterul acestei epoci stă în faptul că scriitorii ei sînt izolați și programul lor de luptă stă mai mult în critica unor valori subț semnul cărora ei fuseseră formați. Dărîmarea vechilor idoli îi preocupă prea mult și de aceia ei sînt interesați mai mult în căutarea unui material nou pentru creațiunile lor decît în găsirea unei expresiuni proprii libere de orice opresiune și constrîngere.

În schimb, generația care s'a născut în jurul lui 1890, adică aceia care, în timpul războiului, era de mai puțin de treizeci de ani, găsește cîmpul liber prin răsturnarea completă a tuturor valorilor din trecut pe urma marelui războiu.

La aceștia domină încă revolta, dar mai ales nevoia de a se manifesta, de a se produce într'o formă nouă și absolut proprie sufletului lor. Aci nu e voba de tipuri izolate, ci de o generație întreagă care se găsește în haosul unei lumi cu totul ruinate și fără nici o urmă a dominațiilor și constrînge-

rilor trecutului. Pretutindeni e o criză colectivă și o aspirație către „ceva nou“, care însă e ceva nedeterminat în mîntea tuturor.

Forma literară a acestor tendințe a fost expresionismul. Acest cuvînt a fost pus în circulație, în 1911, de poetul Otto zur Linde pentru a deosebi grupul ce reacționa împotriva artei impresioniste. Dar, după cum observă spiritual un critic, acest expresionism poate conduce la orice afară de expresiunea artistică și el nu însemna de fapt, cînd a fost reluat în 1918 și 1920 prin manifestul lui Edschmid sau articolul lui Bahr, decît un cuvînt spre a desemna o revoluție de mult în curs, și care abia acum izbucnise. Luăm ca tip Germania pentru că aci lupta în diferitele ei faze a fost mai caracteristică.

Alături de cei tineri, s'au manifestat, în această nouă izbucnire a luptei dintre valori, și oameni care trecuseră de 40 de ani, ca H. Mann, Franz Werfel, etc. Tinerii reluă pe sama lor piesa lui Walter Hasenclever: *Der Sohn* (scrisă în 1913), în care fiul este în plină răzvrătire împotriva autorității oarbe a tatălui său. Tirania societății care este simbolizată aci se resimte mult mai tragică și creează un conflict mult mai adînc decît acela din opera lui Gide, *L'enfant prodigue*, în care de altfel este aceeași stare de suflet, decît la alt popor și în alte împrejurări istorice și sociale.

„Nu sîntem nebuni, sîntem *oameni* și *trăim*; trăim îndoit, fiindcă vreți să ne omoriți... Dă-mi, dă-mi libertatea!“ — strigă fiul, din piesa lui Hasenclever, cu revolverul în mînă către tatăl său care-l amenință cu cravașa în mînă că va chema poliția și care moare, nu de glonțul fiului său, ci lovit de apoplexie în acest moment de paroxism. Succesul piesei, publicată în 1916, a fost formidabil și fără îndoială a contribuit la aceasta, pe lângă valoarea ei artistică necontestabilă, și acordul cu tonalitatea sensibilității nouă generații.

Strindberg, Wedekind, apoi Sorge în *Bettler* (1910), Werfel, în *Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig*, Bronnen, în *Vatermord*, au pregătit atmosfera în care cei tineri de tot ca Süsskind vor fi în stare să exprime răzvrătirea împotriva mamei, a tatei, a dascălilor și a tuturor predecesorilor chemați la răspundere pentru dezastrul în care trăiau ei, cei din urmă veniți. În Germania, aceasta devine tema literară pe care se exercită variațiile scriitorilor celor mai diverși ca Leonhard Frank (*Die Ursache, Die Räuberbande*), Hermann Ungar (*Knaben und Mörder*), Fritz von Unruh, (*Ein Geschlecht*) și alții.

Aceasta este lovitura violentă și brutală, expresiunea combativă, efortul de eliberare a tineretului, nevoia de a rupe cu un trecut inert care se continuă și la generațiile de după războiu din alte țări ca: Franța, Britania, țările scandinave, în literatura dinamică a unui Péguy, Joyce, Proust, etc.

În Germania, expresionismul înseamnă pur și simplu revoluția în stare endemică, ce urmărea „lichidarea unei societăți care coborise cerul la pământ și căutarea spațiilor libere, cerul de deasupra lor“, după cum se exprimă revista *Die Weissen Blätter* din 1913.

A distruge însemna pentru ei a găsi în același timp ideea nouă și expresiunea ei. Dar ei atinseră paroxismul, căzura în dadaism, fără să poată găsi o nouă estetică în acest maximum de absurditate la care îi conduseseră căutarea maximumului de libertate. Germanii luaseră *à la lettre* vorbele lui Rimbaud „nu vreau să fiu prizonierul rațiunii“, uitând că Francezii, în divagațiile lor cele mai absurde, mai păstrează încă un grăunte de clasicism, care nu îngăduie unei generații în masă să se rătăcească pe căi fără șșire.

Individul pe care l-au desrobit Germanii nu era individul francez, nici acel englez, nu era un individ șlefuit printr-o veche și continuă adaptare la forme mereu diverse de civilizație și cultură. Nu era la Germani acel individ extrem de diferențiat și nuanțat care să fie gata de a intra într-o sinteză socială, păstrându-și viața și figura proprie. La ei individul e încă un membru de grup și eliberarea lui nu izbutește să creze prin expresionism decât o fierbere clocotitoare, cu izbucnirile dezordonate ale sensibilității lirice ce a produs iluminismul din opera lui Werfel, *Wir sind*, sau ca acel din *Der Mensch ist gut* a lui Leonhard Frank și alte opere ale lui Toller, Ungar, etc. Acest lirism de o dulceață fadă în genul aceleia a lui François d'Assise era la ei contrapunctul sensibilității lui Duhamel, Vildrac, Martinet și Guilbaut în literatura franceză, nesămănând decât de departe cu humanismul unui Romain Rolland, Jouve sau Jules Romains, la care sensibilitatea era controlată și stăpinită de o intelectualitate limpede și ascuțită în critică.

În Anglia toată această frământare și fierbere se menține multă vreme la atitudinea luată de scriitorii din jurul lui 1910 în celelalte țări. Concepția lor despre artă rămîne complexă și legăturile cu tradiția, deși profund modificate, nu sînt brusc și brutal întrerupte.

În unele din scrierile lor se recunosc încă originile metodei lor și izvoarele de inspirație din vechea literatură și totuși ele poartă pecetea noutății. Astfel, Arshibald Marshall tratează subiecte de un caracter absolut secolul al XX-lea, dar după forma și metoda veche, ceiace e foarte interesant. William Morgan tratează romanele sale *Joseph Vance* și *Ali-ce-for-Short* în stilul și factura romanelor din epoca medie a victorianismului. Hudson, Grahame, C. K. Chesterton, James Stephens, Kenneth scriu numai cu simpla dorință de a exprima ceiace simt spontan.

H. G. Wells, al cărui geniu este caracterizat de critica en-

gleză ca „un dinam creator de energie productivă”: „Cred că ceiace încercăm a reda trebuie să fie viața și nimic alt-
ceva decât ceiace a găsit cineva în ea. Vreau să mă exprim
pe mine, impresiile mele asupra lumii ca atari, să spun ceva
despre ceiace am simțit mai intens relativ la legile, tradițiile,
obiceiurile și ideile pe care noi le numim sociale și să arăt
cum noi, bieții indivizi, ne strecurăm conduși, amăgiți, fără
nici o apărare prin aceste furtunoase și încurcate canale cu
stînci ascunse”.

Nuvelistii mai tineri au simplificat formula. „Vreau să
mă realizez pe mine însumi”, — zic ei. Și atunci s'a
creat o literatură în care nu se petrece nimic și în care o
persoană seamănă leit cu alta, iar lectorul trebuie să se mul-
țumească a privi cum curge riul veșnic al conștiinței într'o
nesfârșită defilare de imagini și idei într'o conștiință umană.
Naturalistii de odinioară ne dădeau viața zi de zi, scriitorii de
azi ne-o dau clipă cu clipă, ceiace devine imposibil de înghi-
țit dacă nu este un talent deosebit ca de pildă acel al lui
Frank Swinnerton. Cel mai reprezentativ al acestei epoci însă
este E. M. Forster, a cărui manieră tranșează net cu accia a lui
Galsworthy de pildă, ce poate fi considerat ca imediatul pre-
decesor al manierei postbelice. Galsworthy are suflu epic,
desemnul net și solid al personajelor și situațiilor, și deși
înzestrat cu sensibilitate deosebită, e lipsit de orice subtili-
tate. Forster, dimpotrivă, nu se îngrijește de loc de elanul po-
vestirii sau de soliditatea și acurateța construcției, în schimb
e de o subtilitate demoniacă. Toate romanele sale dintre care
cele mai bune sînt *A Room with a View*, *Howards End* și
A passage to India, sînt pe un plan ireal, conțin incidente
absurde și neverosimile și, în afară de câteva trăsături de ca-
racter, totul e vag și plutitor. În lumea creațiunii sale, există
numai acțiunea și pasiunea, numai ele sînt îndrăzneț redade,
restul e bizarerie, cugetare mutilată și afectată. Stilul său e
neîngrijit și discordant, găsind totuși forme și întorsături de
frază încîntătoare, cînd e vorba să dea nuanța unei dispozi-
ții sufletești, atmosfera unui moment sau a unei localități.

Deci caracterul generațiilor din toată Europa imediat
după războiu este de a fi purtate, ca de un val puternic care
nu ține socoteală de frontiere, spre un viitor nelămurit, dar
cu sentimentul unei întregi libertăți în ceiace privește genera-
țiile trecute, după cum se exprimă Edschmid în 1917.

De altfel teoreticienii expresionismului și în special
Edschmid (născut în 1890) își exprimă încrederea în geniul
individual, dar simt nevoia unei legături, a unei doze de in-
tellectualism care să pună friu eferescenței și fanatismului
expresionist (*Ueber den dichterischen Expressionismus*, 1917;
Ueber die dichterische deutsche Jugend, 1918).

Cu toate că pasiunea clocotește încă în sufletul tinerelor

generații și mai ales în Germania, singura țară care a avut revoluție după războiu, totuși focul ei e stăpinit și tinerii scriitori caută să introducă „cugetarea limpede și ordinea rece” în creațiunea literară sau ceiace numește, în 1924, Rudolf Kaiser „die neue Sehnsucht zu neuer und geformter Objectivität” sau Sternheim, în 1926, „die neue Sachlichkeit”. Se naște atunci, din haosul expresionismului, așa numitul neoidealism. Principiul de bază este, în loc de a se subordona obiectului, cum au făcut determiniștii, să-l recreeze cu suflul, să-l umanizeze creîndu-l, avînd observația și reflexiunea ca postulate. Se concepe o artă în care maximum de pasiune arzătoare să se alieze cu maximum de luciditate: inimă fierbinte sub controlul unei reci și lucide rațiuni.

Dar, ca și în mișcarea expresionistă, deși au apărut multe romane și încă și mai multe eseuri limpezi, vioaie și profunde, sînt încă prea puține opere de artă în care să se răfrîngă această „nouă realitate”.

În Franța, Montherlant, Drieu de la Rochelle, Soupault și alții, au realizat opere de artă în care e evocată această nouă față a lucrurilor. Dar acolo ca și în Anglia s'a ajuns fără lupte și fără pasiune. În opera literară a lui Joseph Roth (născut 1894) care e considerată ca cea mai reușită din toată această mișcare, se simte suflul arzător al patimii cu care tineretele generații din Germania au mers la cucerirea acestei „neue Sachlichkeit”. Austriac din naștere, dar născut în Volhinia, e familiarizat cu Rusia de după războiu. *Die Flucht ohne Ende* este povestea unui subofițer austriac, prizonier în Siberia, care trece prin Rusia și Germania, ca să meargă la Paris. Un reportaj deghizat asupra Europei de după războiu, dar ce ascuțime de observație, ce justetă psihologică și ce artă desăvîrșită în formularea observațiilor sale! Un suflet fierbinte, tremurînd de milă, dar ținut sub controlul unei minți lucide, care-l face neîndurat pentru formele de viață ale vremii. Un observator căruia nu-i scapă nimic și care știe, fără să judece sau să condamne, să dezvăluie într'o lumină crudă, într'o senzație exactă a realității fondul ascuns al lucrului. Fără să facă cel mai mic apel la sentiment el știe să se miște cu atît mai străpungător, cu cît e mai sobru și mai stăpînit.

E același dor de a eși din realitate, în această fugă fără de sfîrșit a lui Roth, ca și în grădinile lui Barrès și în toate aceste interminabile incursii pe toată suprafața globului care se manifestă în călătoriile tuturor scriitorilor și artiștilor din lume.

Un pesimism plin de sănătate și de putere se manifestă în toată opera lui Roth și, poate mai bine în *Zipper und sein Sohn* decît în *Flucht ohne Ende*, este tristețea secretă a generației actuale care a făcut și farmecul primelor scrieri ale lui

Montherlant. In scrierile cele mai recente ale tinerei generații, problema începe din ce în ce să se pună mai limpede. Imaginea omului care trebuie să păsească delicat pe o sîrmă întinsă și să țină echilibrul într'o balanță la un captă al căreia este corpul, cu instinctele și puterile dioniziace ale inconștientului, iar de partea cealaltă conștiința limpede și puterile ordonatoare ale intelectualismului, pe care ne-o dă Al. Huxley în ultimul său roman: *Point Counter Point*, este concretizarea problemei pe care și-au pus-o tinerii literați și artiști de după războiu. Huxley socoate că numai acei oameni și acele generații ce vor putea găsi acest echilibru, merită numele de oameni și prezintă garanții de viabilitate și propășire...

In tot cazul, această *neue Sachlichkeit* dă dovadă de o sensibilitate mai intelectuală și idealul ei de absolută relativitate este în concordanță cu toată mentalitatea filozofică a momentului.

Izabela Sadoveanu

Miscellanea

Amurgul partidelor politice.

Intellectualul român e, cu deosebire, sugestionabil. Și, fiindcă cetește mai mult literatură străină decât economic, sociologie și statistică, adică fiindcă îl interesează mai mult ideologii picante ori paradoxale decât lumea adîncă și reală a faptelor, el s'a trezit susținînd, cu cîțiva polemisti franceji ori italieni, dictatura și mai ales dispariția partidelor și a politicii.

Nu facem aici politică, ci doar sociologie. Nu ne interesează decât aspectul teoretic al lucrurilor. Ca să înțelegem un curent, sîntem datori însă să-i analizăm originea. O caracteristică se impune atunci încă de la început: aproape toți susținătorii ideii distrugerii partidelor sînt foștii clienți ai tuturor partidelor, eșii de acolo din motive destul de variate. Așa dar imitație a unor curente reacționare și deziluzionismul unor temperamente excesiv de politice. Impresii subiective, în nici un caz o analiză răbdătoare și atentă a realității sociale.

Dar oare e așa de ușor de dizolvat organizația de partid?

În țări foarte evaluate economic, s'a vorbit de o înlocuire a fenomenului politic cu cel economic. Adică, guvernele să fie simple consilii de administrație, funcționari, executanți fără autoritate, girînd doar binele public, după indicațiile trusturilor ori ale sindicatelor. Dar nici în aceste țări nu s'a ajuns la o astfel de realizare.

Motivul? Politica, adică tendința de a conduce pe alții, e un nărav, probabil etern omenesc, în orice caz arhimilenar. Și, la urma urmei, tot trebuie să conducă cineva. Și conduce cel care are temperament de conducător, în numele unor interese grupate colectiv și care alcătuiesc însăși structura societății. Dacă partidele ar fi organizații artificiale, scornite așa din senin, din capriciul cuiva ori numai din dorința unora de a ajunge să istovească bugetul țării, dacă ar fi grupuri nefirești, fără baze adînci în etnicitatea ori în economia unei națiuni, desigur că un ucaz ar fi prea suficient să le des-

ființeze într'o noapte. Dar toată lumea știe că aceste partide reprezintă interese de grup, de clasă socială ori măcar particularități de regiune, de naționalitate, de cultură.

Aceste bariere, care despart oamenii aceleiași națiuni în diferite categorii, sînt rezultante ale diferențierii sociale cu rădăcini mult mai adînci decît crede unul sau altul. Serbia a încercat să le desființeze. La fel Italia. Dar, sub o pace aparentă, se pregătesc acolo vulcani. Și zguduirea care se va produce într'o zi, va putea anihila chiar puterea de viață a popoului întreg.

O societate are o viață a ei, naturală și inevitabilă. Traiul firesc al unui grup se poate suspenda o zi, două, trei. Dar mai mult nu. De aceea, dictaturile au fost totdeauna în istorie regimuri provizorii. Un om bolnav, ca și o societate, poate avea nevoie de o intervenție chirurgicală. Vă puteți închipui însă un om care ar trebui să șadă toată viața lui pe masa de operație ?

Dar, chiar dacă *s'ar putea* desființa partidele politice, ar fi oare *de dorit* acest lucru ?

Credem hotărît că nu. Mai ales în țara noastră. Întăiu, fiindcă, bune sau rele, partidele politice sînt oricum organizații de *selecțiune*. O țară nu e condusă numai de funcționari și de tehnicieni. Există o mulțime de însărcinări care presupun, în același timp, autoritate și tact. Sînt posturi care presupun conducere de oameni. Aceasta se face însă numai de acei care știu ce înseamnă pretențiile și capriciile opiniei publice.

Inchipuți-vă că dispar partidele cu cadrele lor. Cui se vor încredința asemenea funcțiuni ? Se vor improviza novici, naivi și neinițiați, pentru a începe experiențe nouă de ucenicie politică, care nu se știe cît vor dura ?

Dar partidele au încă o serie infinită de avantaje și utilități. Ele sînt supapa firească, care regulează echilibrul între diferitele interese ale unei națiuni.

Ele împiedică capriciile opiniei publice amorfe, schimbătoare dela zi la zi, falsificată de rău-voitori și de aventurieri. Ele au același rol de conservare ceva mai îndelungă pe care-l are apa în pierderea căldurii. Marea nu se răcește așa iute ca pămîntul. Mulțimea e extrem de sugestionabilă. Ea se poate schimba de la o oră la alta. Partidele oferă o stabilitate, menținînd mai multă vreme o stare de lucruri profitabilă. Ele împiedică tirania de jos, ca și pe cea de sus. Într'o țară cu partide organizate, nu e posibil despotismul.

Partidele politice, în fine, permit diferențierea socială și organizarea și, prin urmare, sporesc complexitatea și bogăția vieții naționale. La toate acestea ar trebui să mediteze mai adînc intelectualii noștri, înainte de a se lăsa furați de ideologii ușuratece. — M. R.

Romineasca de după războiu.

În ultimul număr al „Vieții Românești”, într'un articol intitulat „Romineasca de după războiu”, d. D. I. Suchianu face o usturătoare și binevenită critică a felului de a scrie, drag unora dintre scriitorii de astăzi. De sigur, expresia „de după războiu” trebuie înțeleasă numai ca o limitare în timp, fără nici o legătură causală cu calitatea scrisului. Și înainte de războiu se găseau din belșug scriitori care nu știau să scrie, și se vor mai găsi și după războiul viitor.

În modul cel mai plăcut, pentru că privea un fapt care mă preocupa și pe mine, mi-a atras atenția observația d-lui Suchianu asupra expresiei: „ea *filă*” (e vorba de *lampă*). După cum observă d-sa, expresia aceasta face un efect foarte caraghios. Fie-mi însă îngăduit să arăt că, după părerea mea, explicația faptului e alta decât cea pe care o propune d. Suchianu.

„Nici unul din oamenii care se ocupă cu filatul lămpilor nu vorbește la perfectul simplu, și niciodată filatul lămpii n'a fost exprimat la un timp așa de distins literar” — scrie d. Suchianu. Dar oare *scărpinatul la ceafă* e o acțiune distinsă? Și cu toate acestea nimic nu ne împiedică să spunem *el se scărpină la ceafă*. La fel cu multe alte expresii similare.

Cu câteva zile înainte de a citi articolul d-lui Suchianu, ajutând un prieten să traducă un text englezesc, m'am oprit la fraza „It struck Mr. S. that...”. În mod mașinal am tradus verbul *struck* prin *frapă*, căci, în adevăr, timpul care se potrivea era perfectul simplu. Totuși m'am corectat involuntar, înlocuind perfectul simplu cu imperfectul *frapa*, mai puțin potrivit din punct de vedere logic, dar mai bine sunător pentru ureche. Cine va tăgădui totuși că a *frapa* e un cuvânt distins?

În rominește, ca și în franțuzește de altfel, perfectul simplu nu mai există de mult în graiul familiar, decât în Oltenia. În celelalte regiuni, perfectul simplu se întrebuintează numai în limba literară. Când introducem într'o frază vorbită un perfect simplu, părem pedanți, sau, mai curînd, producem un efect comic, tot așa cum, în franțuzește, cineva care întrebuintează în graiul familiar un perfect simplu stîrnește risul.

Dar, în cazul celor două fraze citate mai sus, avem de a face cu expresii literare, deci perfectul simplu, cel puțin în teorie, e perfect îndreptățit. Cum se face totuși că ele ne par comice?

Existența unui timp într'o limbă poate însemna două lucruri. În mod normal, existența unui timp presupune existența unui tipar în care pot fi, și sînt turnate toate verbele cunoscute. Avem imperfectul, pentrucă, cu ajutorul terminațiilor

-am sau -eam, se poate forma un timp special dela orice verb romînesc. Dar există și altfel de timpuri: după ce tiparul s'a stricat și a devenit inutilizabil, persistă, la mare parte din verbe, formele alcătuite de mai de mult, din vremea cînd tiparul funcționa încă normal. Astfel, tiparul perfectului simplu la noi s'a sfărîmat, și noi continuăm să întrebuițăm, la diferite verbe, perfectul simplu pe care alții l-au format înaintea noastră și pe care noi nu facem decît să-l repetăm.

E ușor de înțeles acum de ce *ea filă, el frapă* ne par expresii caraghioase. Verbele acestea fiind de curînd introduse în romînește, noi n'am moștenit pentru ele un perfect simplu. Ca să-l întrebuițăm, ar trebui să-l formăm acuma, — lucru imposibil, de oarece tiparul nu mai funcționează. Un oltean însă poate foarte bine forma perfectul simplu dela un verb, oricît de nou ar fi: prietenul cu care traduceam din englezește e oltean, și pe el nu l-a izbit cîtuși de puțin perfectul creat de mine. Oare autorul pomenit de d. Suchianu nu e și el oltean?

Teoreticește, faptele expuse de mine aici sînt de mult și precis cunoscute. Dar exemple atît de clare nu știu să se mai fi dat vreodată. Din *acest* punct de vedere este deci extrem de instructivă constatarea d-lui Suchianu.

Dar, fiindcă a venit vorba de perfectul simplu, să mai citez un exemplu de frază greșită, demn „pendant“ al celor citate de d. Suchianu. De vre-o două luni, chioșcarii de ziare etalează cu multă complezență afișul imens al unei publicații hiper-patriotice, al cărui articol de fond e intitulat „Copilului-rege care păstră tronul pentru tatăl său“. Oricine simte că perfectul simplu nu e potrivit aici, deși forma *păstră* există și e perfect îndreptățită în alte părți.

Iată și explicația. Perfectul simplu exprimă o acțiune care s'a petrecut într'un punct al timpului trecut, fără nici o legătură cu prezentul: „Cînd văzui a lor mulțime...“. Din contra, perfectul compus exprimă o acțiune trecută, dar considerată din punctul de vedere al momentului actual: „Ai venit să mi te'nchini...“, adică ai venit și acum ești aici. Iată de ce trebuie „a păstrat tronul“, pentru că în prezent el e păstrat. Tot așa: „Omul care și-a pierdut umbra“ (și acum n'o mai are), nu „omul care-și pierdu umbra“. — *Al. Graur*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Al. A. Philippide, *Stinci fulgerate*. Poezii. București. Ed. „Cultura Națională”. 1930.

Ca și proza, poezia a suferit în ultimele decenii o revoluționară schimbare în structura sa. Calitatea poemului vechiu stătea într'o alianță bine consolidată între sentimentalism și retorism. Lamentarea era starea de suflet curentă pe care poetul trebuia s'o exprime în formule pe cât de ingenioase, pe atât de sunătoare. Formulele expresive trebuiau, ca și perioadele oratorice, să se adreseze unui public cât de larg. Gloria acestei poezii a fost Victor Hugo, iar mizeria ei Edmond Rostand. E adevărat că aspectul de care vorbim e mai ales cel francez. Poezia anglo-saxonă, — Keats în primul rînd, — și cea germană, — de la Novalis la Dehmel, — preocupate de țeluri mai curat intime, scăpau în parte acestei contraziceri, fără să se desrobească complet de elanul verbalist și retoric.

Poezia de astăzi nu mai urmărește să convingă pe nimeni, nici măcar să capete comprehenziune unanimă. Ea e modestă, strict personală și de natură interioară.

Revoluția începută cu Verlaine (Baudelaire din punctul de vedere al formei ține încă de vechea școală) a fost desăvîrșită cu Rainer Maria Rilke. Poetul contemporan e oarecum indiferent la acceptarea de cătră un public larg a formelor pe care le fură realității sufletești ori obiective. Raporturile între lucruri ori fapte, pe care le prinde, sînt adesea inezisabile pentru oricine. El cere sensibilitate adecuată, inițiere și inițiați. Se știe că Valéry a împins așa de departe asctismul și izolarea poeziei, încît a cerut desbrăcarea ei de orice conținut uman: idei, cunoștințe, sentimente. A păstrat doar raporturi abstracte, scheme dinamice între imagini și cuvinte.

A. Philippide (Philippide și Ion Barbu sînt singurii poeți de mare talent, afirmați în atmosfera antipoetică de după războiu, — trebuie situat oarecum intermediar între aceste

două școli poetice: împrumută elemente din ambele. Ține de poezia contemporană prin lipsa de sentimentalism. E un cerebral, uscat, fără moliciuni și înduioșări. E un indiferent. Singurele urme de afectivitate ce se pot găsi — foarte rari și acelea — în poemele sale sînt sentimente „par dépit“. Adică resturi de indignare, de amărăciune, de cinism. A. Philippide, — acesta e destinul său, — e un dezamăgit precoce, un deluzionat, poate congenital, ereditar. Un pesimism în forma disprețului și a mefienții se poate întrezări la el, de cătră un critic din acei care sînt convinși că orice operă e un colț de autobiografie. Pentru cei care n'au gust să scormonească ce e în dosul lucrurilor, indiferența apare net, la suprafață.

Dar, ceiace e curios, — paradox infinit al naturii ome-nești, — *acest indiferent se exprimă violent*. Pornită dela o stare de suflet egală și detașată, poezia lui Philippide, — în aceasta cred e tot farmecul ei, — capătă accente brutale, impetuoase. Un blazat care găsește mijloace de primitiv, iată un amestec de dozare, care — trebuie s'o recunoașteți — nu se înțilnește în toate zilele. Acesta e secretul originalității sale. Fizionomia sa de poet se va contura totdeauna în limita acestor două caracteristici.

Dar violența, stare sufletească cu deosebire explosivă și dinamică, imposibilă de reținut, depășește sfera unor vieți sufletești individuale și se revarsă, social, în afară. Expresia socială a violenței e grandiloquența. Astfel, prin compoziția sa sufletească, Philippide nu poate evita vechiul retorism. Găsim și la el formule mari, de înaltă oratorie, imprecății și apostrofe care aduc aminte nu numai de Tudor Arghezi, dar și de Victor Hugo. Și se mai întîmplă ceva. În disprețul și deziluzia sa față de aspectul uman al existenței, Philippide vorbește mereu de reci minerale, de fenomene siderale, astronomice. Poezia sa devine o metafizică universalistă. Poetul trăește spații interplanetare, în vidul pur dezumanizat. Preocuparea metafizică și astronomică, ca tot ce e grandios, trebuie să fie însă exprimată grandios. Dar aceasta, desigur, nu adaugă la simplitatea versului său. Pentru mine, participarea simultană la două atitudini poetice, cea veche și cea nouă, e tocmai o dovadă de originalitate. Departe de orice modă, poetul s'a ascultat pe el. A strîns toate elementele care-l alcătuiesc, — fie ele cît de contradictorii, — și ne-a dat un produs puternic, spontan, proaspăt și, indiferent la sugestiile unor ambianțe de mediocră maimuțăreală, s'a realizat pe el.

Astfel meritul său e mare.

M. Ralea

* * *

Al. Hallunga, *L'évolution et la révision récente du tarif douanier en Roumanie*, Sirey, 1928.

Trebue să recunoaștem că puține cărți asupra economiei rominești sînt interesante ca aceia a d-lui Al. Hallunga. Și complete. Autorul privește problema tarifului vamal sub toate aspectele, folosind un mare număr de metode, și un bogat material documentar. Mai întăiu, metoda istorică, studiind evoluția în timp a tarifelor noastre vamale. Materialul răzleț de prin diverse alte lucrări este aci adunat laolaltă, și economistul va găsi un repertoriu comod al tuturor schimbărilor survenite în sistemele de vămi care s'au succedat. Într'o altă parte a cărții, autorul aplică metoda comparativă, studiind celelalte tarife din celelalte țări din punct de vedere al sugestiilor, analogiilor și învățămintelor ce se pot trage pentru propria noastră țară. În sfîrșit, d. H. studiază în amănunțimi structura actualului tarif vamal rominesc.

Ideile d-lui H. sînt următoarele:

1° Tariful vamal trebue să difere dela țară la țară, potrivit situației economice respective;

2° În ce privește structura economică a țării noastre, România e o țară agricolă pe cale de industrializare;

3° Industrializarea trebue totdeauna încercată, deoarece productivitatea industriei este mai mare decît aceia a agriculturii;

4° Tariful vamal trebue să fie precis și foarte analitic, adică să prevadă nuanțe diferențiale pentru fiecare articol;

5° De asemeni, el trebue să prevadă nuanțe diferențiale și în raport cu statul de unde vine marfa respectivă.

Avem de făcut unele obiecții.

De pildă — relativ la superioritatea producției industriale față de cea agricolă.

Un țaran produce atîta grîu pe oră, reprezentînd o valoare de atîția lei; un lucrător metalurgist produce pe oră fier în valoare de atîția lei, valoare mai mare decît cea de grîu. Dar în economie lucrurile nu-s așa de simple. Nu există valori în sine, valori virtuale, ci valori actualizate. O cantitate de fier valorează atîția lei în momentul cînd e vîndută cumpărătorului. Căci nevînzarea este unul din elementele fundamentale ale valorii economice. Într'o valoare economică stă, ca ascunsă, și ocupînd un loc foarte important, chestia *debușeurilor*. Un industriaș nu se apucă de producție, sau nu-și sporește producția decît dacā e sigur de debușeuri nouă. Dacā nu ține sama de acest element al valorii, atunci e un prost industriaș, și mărfurile produse vor deprecia valoarea mărfii respective, puțînd-o chiar coborî pînă aproape de zero.

În definitiv, comparînd produsele agricole cu cele industriale, constatăm:

1° O superioritate a celor agricole în ce privește debușeurile. Cerealele, de pildă, nu trebuiesc plasate cu mare bătaie de cap. Ele merg, în foarte mare parte, să furnizeze direct subzistența familiilor celor ce le produc.

2° O superioritate a produselor industriale în ceea ce privește puțința de a spori producția. Dacă alimentăm o fabrică cu cantități nouă de brațe și de capital, putem relativ ușor înzeca producția. Pe cînd o înzecire a producției, în agricultură, este mult mai anevoioasă și mai lentă.

Produsele industriale oferă o mai mare promptitudine, o mai mare rapiditate în adaptarea la o nouă situație de intensificare a producției.

În schimb, cînd e vorba de o reducere a producției, adaptarea se face mult mai greu, mult mai greu decît în agricultură. Căci fabricantul rămîne cu o samă de capitaluri pe brațe, capitaluri ce nu se mai pot folosi, și care costă dobînzi inutile. Plus chestia periculoasă a licențierii unei părți de lucrători, care poate provoca plecarea tuturor și stagnarea întregii fabrici.

Pe cînd, în agricultură, o mișcare a producției se face în chip automat, fără catastrofe, și se traduce în principal printr-o restrîngere a consumației fiecărui țaran.

Așa dar, cînd e vorba de a mări producția, produsele industriale prezintă un mecanism de adaptare superior articolelor agricole.

În caz de micșorare a producției, constatăm dimpotrivă o superioritate a produselor agricole.

După cum vedem, nu-i vorbă în toate acestea de valori în sine, ci de felul cum se comportă valorile economice atunci cînd debușeuri nouă permit sporirea producției sau, invers, dispariția de debușeuri existente obligă la o micșorare a producției.

În toate cazurile, chestia debușeurilor este predominantă. În această privință, bunurile agricole sînt oarecum superioare, căci debușeurile sînt pentru ele mai fixe, mai constante. Dar cum putem vorbi de superioritate sau inferioritate? Căci e ciudat să ne întrebăm: ce situație e mai bună, aceea cu riscuri mari, atît de pagubă cît și de cîștig, sau aceea unde mediocritatea cîștigului este compensată cu securitatea față de pierderi?

Chestiunea productivității comparative între industrie și agricultură e deci o inutilitate. Chestiunea care domină producția la ambele cazuri, și care oferă criterii pozitive de deosebire între agricultură și industrie, este aceea a debușeurilor.

Și atunci, întrebarea fundamentală pe care și-o pune economistul cu privire la prosperitatea unei țări este aceasta:

Care e regimul economic unde chestia debușeurilor să poată fi rezolvată cu claritate și promptitudine? Care e regimul ideal în care un industriaș să poată spune: pentru marfa mea mă pot bizui pe cutare număr de cumpărători; și situația aceasta mă pot bizui că va dura multă vreme, doi ani, cinci, zece, etc..

Cu alte cuvinte, prosperitatea economică, depinzând de facilitatea cu care producătorii își pot face socotelile, și de stabilitatea regimului, este clar că ceiace încurcă socotelile unora sînt:

1° Tarifele mereu în stare de prefacere, care mereu schimbă starea de fapt a valorilor pieții; tarifele vamale, — perpetuu mobile în timp;

2° Tarifele, — niciodată aceleași dela țară la țară; tarifele vamale, — perpetuu variabile în spațiu;

3° Tarifele vamale, cu farmacia lor complicată și aritmetica lor obscură, care împiedecă o vedere clară de ansamblu;

4° În sfîrșit, tarifele care, pentru aceeași țară cumpărătoare și pentru aceeași marfă, stabilesc nuanțe de taxare pentru fiecare țară vînzătoare.

Alt dușman al liberii posibilități de a aprecia și prevedea clar existența debușeurilor — nu mai este.

Firește, rămîne chestiunea orgaliului național.

Dar cită vreme va trebui până ce economiștii vor scăpa de toate prejudecățile protecționismului?

Cartea d-lui Hallunga conține însă mult mai mult fapte decît teorii. De aci incontestabilul său interes.

* * *

Emile Durkheim, Educație și sociologie. Traducere precedată de un studiu introductiv... de Iorgu Stoian. Ed. „Casa Școalelor”. 1930.

Cartea d-lui Stoian este din acele care fac plăcere oricărui cărturar român. Este o lucrare utilă și, în adevăratul înțeles al cuvîntului, serioasă.

Volumul cuprinde două părți. Mai întăiu, un studiu clar și documentat asupra sociologiei pedagogice a lui Emile Durkheim. D. Stoian analizează, în ansamblul său, sistemul sociologic durkheimist, arătînd locul pe care faptul educației îl ocupă în ansamblul faptelor sociale, și cum Durkheim a ajuns la definiția sa a educației ca o consecință a ideilor sale asupra societății și fenomenelor colective.

În partea a doua a cărții sale, d. Stoian ne prezintă o bună traducere a studiului lui Durkheim intitulat „Educație și so-

cietate". În două cuvinte, educația, după Durkheim, nu este decît acțiunea generației adulte asupra generației tinere, în scop de a o face pe aceasta din urmă să semene cît mai complect cu societatea în care trăește, să-și însușească toate conduitele și idealurile acesteia. Sau, mai scurt: educația nu-i decît socializarea individului.

În cursul primei părți a cărții sale, în cursul studiului consacrat analizei gândirii durkheimiste, d. Stoian notează o oarecare insuficiență în sistemul lui Durkheim, și anume cu privire la faptul moral. Durkheim susține că moralitatea dintr'o societate se oglindește în ce are ea mai important, în regulile ei juridice. D-lui Stoian i se pare această afirmație cam exagerată. Să ne oprim puțin asupra acestei chestiuni. Dar mai întăiu, cîteva observații prealabile sînt necesare.

Ce este faptul moral? Durkheim și aci aduce o importantă contribuție. El rezolvă o veche controversă între moralisti. Unii, ca bunăoară Kant, vedeau în morală mai ales *obligatia*, „imperativul categoric”, elementul coercitiv. Alții, hedoniștii și utilitariștii, văd mai cu samă elementul *dezirabil* al faptului moral, ceiace noi numim „Binele”. Durkheim atunci arată că faptul moral, trăgîndu-și originea dela *societate*, se va prezenta și el cu acel aspect dublu al oricărui fapt social, care este în același timp constrîngător și ajutător. Societatea, în același timp, ne conține, dar ne și susține acțiunile; ne oprește, dar ne și sprijină. De aci aspectul ei dublu, totodată coercitiv și dezirabil.

D. Stoian recunoaște valoarea acestei contribuții. Unde însă i se pare că ideile lui Durkheim n'au fost exprimate destul de precis, este în chestiunea specificității faptului moral. Adică: valorile morale au ceva deosebit, distinct de celelalte valori? Sau ele pătrund intim toate celelalte fapte sociale?

Uneori Durkheim afirmă, limpede: „judecățile morale ocupă un loc aparte în ansamblul judecăților umane”; „ele au o valoare incomensurabilă cu celelalte valori”. Și atunci — spune d. Stoian — nu este o contradicție din partea lui Durkheim să spună că valorile morale sînt mai ales vizibile și clare în valorile juridice?

De fapt nu s'a încercat încă până acum a se da o definiție a faptului moral comparat cu celelalte fapte sociale. Durkheim a arătat doar care sînt caracterele lui sociale, adică ce anume are el comun cu toate celelalte fapte sociale. Este doar „genus proximus”. Diferența specifică e încă de căutat.

O asemenea cercetare ar trebui, după părerea noastră, să procedeze în felul următor.

1° Mai întăiu, valorile morale diferă de cele religioase în aceeași măsură în care toate celelalte valori diferă de cele

religioase. Căci toate, și cele juridice, și cele economice, și cele estetice, — au fost odinioară contopite în Religie. Și acum, între ele și valorile religioase este deosebirea dintre brut și diferențiat, dintre primitiv și derivat.

2° Dar dacă, — lăsînd deoparte religia, — considerăm numai valorile diferențiate, cele derivate, prin ce se deosebesc valorile morale de acestea din urmă ?

3° Am arătat, într'un volum publicat anterior (Despre Avuție, Casa Școalelor) cum valorile economice se deosebesc de celelalte prin aspectul lor cantitativ. Valorile morale sînt calitative prin excelență. Iată deci un criteriu de distincție față de cele economice.

4° Dar față de drept și politică? Natura *morală* (și uneori imorală, dar este același lucru) a cutumelor juridice sau a uzanțelor politice este evidentă. Și n'ar fi poate incorect să spunem că Dreptul și Politica sînt acea porțiune din *Morală* care se referă la faptul social foarte important care se numește Statul. În schimb, simplele moravuri sînt acea fracțiune din *morală* care se referă nu la Stat, ci la Societate în ce are ea oarecum neoficial.

5° Dar mai există un aspect al chestiunii. Regulile sociale se prezintă ierarhizate, într'o ierarhie atît cauzală cît și finalistă. O regulă servește de motivare teoretică alteia, și aceasta unei a treia, mai concrete. În privința aceasta, Dreptul oferă arhitectura cea mai riguroasă, și se prezintă, caracteristic, ca un monument logic. În schimb *moravurile* sînt reguli care și-au pierdut rațiunea teoretică. Le urmărim așa, în virtutea inerției. Le-am uitat motivul și utilitatea. Le respectăm automat. Moravurile sînt singurele reguli sociale amputate de orice motivare teoretică. Prin aceasta, ele se deosebesc de Drept, de Politică, și însfirșit, de *Morală*.

6° După toate aceste „aproximații succesive“, care ne-au permis să distingem *morală* de religie, de economie și de moravuri, ne mai rămîne să o deosebim de Drept și Politică. Dar lucrul e ușor, și deja făcut. Dreptul și Politică sînt legate de ideea de stat. *Morală* nu, sau nu totdeauna. Ea poate funcționa în legătură cu Societatea în general, sau cu Umanitatea în ansamblul ei, concepută ca o vastă comunitate.

7° Se desprinde de aci o concluzie: *Morală* are două sensuri: a) *lato sensu*, ea cuprinde Dreptul, Politică, Moravurile, și ceiace nu-i nici Drept, nici Politică, nici Moravuri; b) *stricto sensu*, *morală* e tocmai acest reziduu, o regulă de purtare mai teoretică decît moravurile și mai voită ca orizont decît Dreptul și Politică, depășind cadrele strîmte ale Statului. Este ceiace s'ar putea numi *morală pură*.

Această analiză a noastră arată că există două feluri de a concepe morala: un fel mai general, și altul mai specific. Și acest caracter dublu al faptelor morale explică, poate, de ce nu este o contradicție în cele două afirmații ale lui Durkheim care, pe de o parte crede în specificul etic, pe de altă parte vorbește de o participație strinsă a eticului în juridic.

Am dat toate aceste explicații pentru că ele se referă la singurul punct asupra căruia nu sînt de acord cu d. Stoian.

D. I. Suchianu

* * *

L. Romier, *Promotion de la femme*. Ed. Hachette. 1930.

Autorul, unul dintre cei mai înzestrați gazetari și publiciști francezi contemporani, se străduiește, într-o serie de volume, să desprindă sufletul omului de astăzi. În două lucrări anterioare: „Explication de notre temps” și „L'Homme nouveau”, cu o ascuțime de moralist, el notase toate caracterele ultimelor schimbări în natura sufletului post-belic. În volumul de față, el urmărește, cu același talent de observație, modificările sufletului femeesc. Caracteristica bărbatului e, după el, imaginația cu corolarul ei, puterea de creație obiectivă, și cu defectul ei, egoismul. Femeia excelează însă în ce privește iubirea, devotamentul, sacrificiul. Dar în urma crizei contemporane, aceste două roluri tind să se confunde. Femeia caută să se desrobească de tradițiile seculare care i-au format caracterul și imită tendința către creație și imaginație a omului. Urmează un dezechilibru și o dezaxare a femeii. Observațiile de detaliu, subtile și fine, întrec cu mult ideile generale conținate în această carte. Detașate, aceste observații ar îmbogăți literatura maximelor franceze.

M. R.

* * *

Iacob Wassermann, *Cazul Maurizius*. 2 vol. București, Ed. «Cugetarea» 1930.

„Cazul Maurizius” este unul din cele mai profunde romane din câte s'au scris vreodată. Cititorul rămîne zdrobit, ca după un roman de Dostoievski. De altfel, Wassermann are comun cu Rușii multimea personajelor. Este o lume întregă care se perindă dealungul cărții, dealungul unei cărți care nu e foarte lungă (vre-o 600 pagini). Remarcabilă și tehnica literară. Tehnica aci constă dintr-o combinație a tuturor tehnicilor: povestire directă, analiză a autorului, pe urmă cetirea unui jurnal de demult, a unui jurnal intim al unei moarte, apoi iar povestire, apoi cetirea unui dosar judecătoresc. Și încă ceva. „Cazul Maurizius” s'a judecat acum

18 ani. Tocmai azi, un tînăr adolescent de 16 ani, care nici măcar nu era născut cînd Maurizius fusese condamnat, se pasionează de chestiune și vrea să repare nedreptatea acestei erori judiciare. Tatăl său era tocmai procurorul general care contribuise mai mult la condamnare. Reamintesc toate acestea pentru a arăta cum, în tot momentul, cetitorul progresează pari passu în două povești: una actuală, în curs de desfășurare, alta veche de 18 ani, care însă e așa de misterioasă încît parcă și ea abia acum se desfășoară într'adevăr. Este o tehnică foarte savantă și cu efecte estetice minunate.

Insfîrșit, calitatea precumpănitoare a lui Wassermann este delicatețea. Cu toate că e foarte realist, că numește totdeauna lucrurile pe numele lor, cu toate că ne plimbă în medii desgustătoare, simțim totuși, la fiecare pas, delicateța autorului, ceva omenesc, trist și demn, care vine nu dela personagii, ci del ascriitor, și care învăluie toată povestirea.

Orice om care și-a făcut cele patru clase primare, care deci știe să citească, trebuie să citească romanul acesta. Mai întîi pentru că e așa de omenesc încît oricine îl poate înțelege. Și apoi conține atîția oameni și atîtea lucruri încît este poate una din cele mai instructive cărți, instructivă ca un Baedeker.

* * *

Sinclair Lewis, *Babbitt*. Paris, éd. Stock. 1930.

Am citit multe cărți despre America — adică despre Statele-Unite: Reportaje culese impresionist, — ca acele ale unui Morand sau Lehman, — studii profund documentate, — ca volumul lui Siegfried. Nici unul însă dintre acești autori nu mi-a dat impresia că trăesc în America așa cum am avut-o cetînd *Babbitt*, romanul lui Sinclair Lewis. Un roman. Un simplu roman. O operă de imaginație, de ficțiune. Și totuși, orice european, care l-a citit, ar putea scrie cel puțin două-trei volume intitulate, de pildă, „Ce que j'ai vu en Amérique“, sau „Printre yankei“, sau „Statele-Unite de astăzi“, etc., etc.

Taine, în prefața *Istoriei literaturii engleze*, spune că, pentru resurecția adevărului asupra unei epoci dispărute, arhivele diplomatice, procesele-verbale ale tribunalelor și orice alte documente propriu-zis istorice n'au valoare de adevăr cît are un bun roman. Teoria cunoașterii a artei este uneori superioară aceleia a logicei expositive.

Volumul *Babbitt* dă deplină dreptate acestei opinii cam paradoxale a lui Taine. Cetitorul are nu numai impresia că a trăit cîtva timp în America, dar și că a fost personal vreo treizeci-patruzeci de ani american.

Din punctul de vedere al tehnicii literare, romanul lui Sinclair Lewis este un adevărat „tur-de-forță”. În primele 200 de pagini, ni se descrie — știți ce? — viața, timp de 24 de ore, a lui George F. Babbitt. Dar când zic „viața”, înțeleg tot, absolut tot, tot ce face, tot ce gîndește. Știți cum procedează omul cînd gîndul îi hoinărește de colo pînă colo? Fiecare cunoaște, din experiență, aspectul incoherent al asociațiilor de idei, unde lucruri grave și importante sîcceed, cam pe același plan, cu tot soiul de fleacuri anodine. Canavaua aceasta foarte specială a intimității gîndului personal este spectacolul pe care-l oferă Sinclair. Sîntem instalați confortabil într'un stal, și cortina se ridică deasupra creierului lui George F. Babbitt, cu privilegiul pentru spectator de a vedea absolut tot ce se petrece acolo.

„Turul-de-forță” însă, în toate acestea, e că, deși autorul nu ocolește nici un amănunt din ce face sau gîndește Babbitt, totuși nimic din ce ni se spune nu e neinteresant. Totul e tipic, caracteristic, reprezentativ pentru personalitatea personajului.

Dintr'un alt punct de vedere, al „subiectului”, este iarăși o originalitate profitabilă în cartea lui Sinclair. Nu ni se descrie Americanul din New-York, ci cel pur-sînge, adică burghezul cu oarecare stare dintr'un stat din Centru.

Babbitt e o carte relativ veche. Are vreo cîțiva ani. A avut în America o celebritate colosală. În franțuzește însă a fost tradus numai anul acesta, căci autorul n'a vrut să încuviințeze decît o traducere integrală.

Și bine a făcut!

D. I. S.

* * *

Sever Pop, *Citeva capitole din terminologia calului*. Extras din Dacoromania, V. Cluj, 1928. In-8° IV + 220 pag. (numerotate dela 51 la 274) și trei hărți.

În anul 1922, Muzeul limbii romine din Cluj a adresat tuturor învățătorilor și preoților din țară un chestionar privitor la vocabularul crescătorilor de cai. Din studiul răspunsurilor la acest chestionar, a eșit lucrarea de față, care nu constituie decît un extras din teza de doctorat a d-lui Pop. Înainte de a discuta cartea în sine, e necesar să ne ocupăm puțin de chestionar. Precizez de la început că d. Pop nu e răspunzător de defectele chestionarului.

Întrebările, pe care nu le cunosc decît din reproducerea făcute de d. Pop (la începutul fiecărui capitol), cuprind în paranteză și răspunsul: „Sînt negustori de cai (*geambaș, sfîrnar, tojer...*)?” Acest sistem e contrariu bunei metode. Fără îndoială că d. Pop e de acord cu mine în această chestie.

Răspunsurile au fost redactate în trei feluri: unele cu ortografia fonetică (utilizată de învățători!), altele cu reda-

rea exactă a cuvintelor, dar cu ortografia literară și în sfârșit categoria a treia, în limba literară (vezi de exemplu la pag. 218, s. *peșter*, cuvântul *acesta*). Așa dar răspunsurile n'au unitate și nu pot fi puse pe acelaș plan. Era mai bine dacă se redactau toate în acelaș stil, și anume în limba literară, căci ceea ce interesa în ancheta făcută e vocabularul, nu pronunțarea. De altfel notarea corespondenților nici nu e demnă de încredere (vezi de exemplu, la pag. 90, în acelaș text, *bine* la rîndul 7 și *bine* cu accent pe *n* la rîndul 20).

Cel mai mare defect, care însă nu se poate imputa muzeului ci indolenței corespondenților din vechiul regat, e că răspunsurile se localizează numai în Transilvania și o parte a Basarabiei, iar din Moldova și Muntenia nu sînt decît insule mici de răspunsuri (ceea ce se poate vedea bine pe hărți). Urmează deci că faptele analizate de d. Pop privesc în marea lor majoritate limba din Transilvania și nu pot fi atribuite vechiului regat. Ar fi fost mai bine dacă se renunța la materialul din vechiul regat și lucrarea se mărginea la Transilvania. Aria cuvintelor din Muntenia, de pildă, e stabilită în mod arbitrar sau, mai des, nu e stabilită de loc, din lipsa de indicații. Pot adăuga bunăoară că *brazdă* (pag. 147), *cloncan* (pag. 179), *stătut* (pag. 232), *țignafes* (pag. 236) sînt curenți în Ialomița. Pentru un cititor neprevenit, aspectul vocabularului evin pare foarte ciudat: nu există decît cuvinte de origine ungară (puține rusești) și chiar frazele citate sună foarte puțin românește: *felelește de hibă* (pag. 86) și altele date ca și cum ar fi caracteristice românești. De fapt nu pot fi privite nîci măcar ca împrumuturi: sînt cuvinte un-gurești, întrebuințate ca atare de o populație bilingvă.

Trecem la lucrarea în sine. Din diverse motive de ordin practic, d. Pop a fost silit să nu publice decît o parte din teza d-sale, după ce, tot din motive practice, hotărîse să nu studieze în teză tot materialul adunat. Rezultatul e că ne dă un studiu fragmentar, ale cărui capitole au fost selecționate după criterii discutabile. De exemplu vocabularul negustoriei de cai, de sigur foarte interesant, dar fără mare legătură cu calul propriu zis, e tratat foarte pe larg, pe cînd diferitele nume date cailor în raport cu vîrsta (*mînz*, *cîrlan*, etc.), culoarea (*murg*, *roib*, etc.) și altele, care-și aveau încontestabil locul aici, nu se găsesc. Nu tăgăduiesc interesul prezentat de cuvintele ca *anglia*, calificativ al banilor, *a arde* („a păcăli“) și așa mai departe, dar care e legătura lor cu calul ca să merite să figureze în lexic? Trebuie totuși să adaug că acest defect e în parte corectat prin faptul că Muzeul a mai însărcinat și alți membri ai lui cu cercetarea altor capitole din chestionar.

Nu e tocmai clar modul cum a împărțit autorul materia. De oarece are un lexic în care trece toate indicațiile privi-

toare la originea și atestarea cuvintelor utilizate, cum și etimologia, ar trebui ca aceste indicații să nu mai figureze în corpul lucrării. Găsim însă mereu aceleași explicații, cu aceleași cuvinte, de două ori, de exemplu pentru *muștră* (pag. 99 și 213), pentru *afion* (pag. 81 și 139), *călărie* (pag. 129 și 151—152), etc.

Indiferent de toate aceste critici, lucrarea e foarte interesantă prin materialul lexical pe care-l aduce. Citatele din răspunsuri sînt făcute cu multă îngrijire, fiecare cuvînt discutat e însoțit de toate indicațiile necesare (atunci cînd există), cum și de discuții etimologice. D. Pop relevă cu multă dreptate mulțimea de cuvinte, în mare parte necunoscute până acum, referitoare la cal. Nu pot reproduce aici discuțiile de amănunt asupra cuvintelor citate. Ajunge să spun că aceste discuții aduc în general lumină asupra faptelor. Ca un exemplu, citez explicația interesantă asupra neîntrebuințării cuvîntului *iepuță* (pag. 132). Am însă de discutat cîteva detalii de vocabular.

La pag. 60 ni se spune că „cuvintele nouă pătrund de obicei la orașe și de aici încep să treacă la sate, prin viul contact ce există între sat și oraș” și exemplul adus în sprijinul acestei afirmații e *birjar*, care ar fi răspîndit „mai ales în jurul orașelor”. Dacă însă consultăm lexiconul, constatăm că, din patru puncte citate, două sînt Brașovul și Govora, iar celelalte două — sate — nu sînt în apropierea nici unui oraș. Chestia răspîndirii cuvintelor nouă am discutat-o și eu (*Bulletin de la Société de Linguistique*, Paris, 88, 1929, pag. 122-131).

Termenul *hofer* (în ung. „călău”) aplicat la cal, ar putea fi pus în legătură cu *calău*, *călău* (vezi pag. 154 și urm.). Vezi și *baragladină*, care e interesant, pentru că ne aduce o paralelă la *cloncan* („cioară”, deci „țigan”), etc.

Pentru valoarea diminutivală a sufixului *-oi* (pag. 120), se poate cita și *pisoi* „pui de pisică”.

Cu privire la *iepar*, d. Pop neglijează (pag. 134) explicația pe care am dat-o în *Romania*, LI, 1925, p. 555 și urm. Dar materialul pe care-l aduce d-sa pentru răspîndirea și sensul cuvîntului confirmă în totul ipoteza mea.

Forma *iepșioară* pentru *iepșoară* (pag. 136) nu e izolată: se scrie și se pronunță în București *șeapcă*, *birjear*, etc. Pentru explicația acestui fapt, vezi *ușe*, *gușe*, în loc de *ușă*, *gușă*, etc.

Steaier (pag. 141) e fără îndoială datorit unei greșeli: *steaier* e bine cunoscut.

Pentru *bală* „cal”, vezi glosa *billa iumentum* (*C. Gl. Lat.* V, 592, 31 și A. Graur, *Les consonnes géminées en latin*, p. 156).

calaniță nu se explică oare ca o încrucișare a lui *cal* cu *talaniță*?

cotijnic nu e un derivat de la pluralul *cotigi*, căci cărașul are în general o singură cotigă. Și apoi limba română nu prea formează substantive în *-nic* (vezi A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, passim). Trebuie să fie un derivat rutean de la singular, poate chiar făcut în românește de un bilingv.

Pentru *dieblă*, vezi *diblă* „vioară țigănească sau stricată“.

hiște (pag. 196) trebuie pus în legătură cu *hișina* „legăna“.

Pentru înțelesul lui *hoască* și *hoaiță*, vezi nota mea despre *talaniță* (*Romania*, LIII, 1927, p. 387).

ponios pare a fi acelaș cuvânt cu *ponihos*.

(Cuvintele pentru care n'am citat pagina se găsesc în lexic, în ordinea alfabetică).

Nu vreau să lungesc prea mult discuția aceasta de amănunt. Dar simpla citire a ei arată ce lucruri interesante se pot găsi în teza d-lui Pop.

* * *

A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle, avec un appendice de L. Tesnière sur la Statistique des langues de l'Europe*. Éd. Payot, Paris, 1928. In-8°, XII + 495 pag. (și o hartă în culori). 60 francs.

Cătră sfârșitul războiului, odată cu exasperarea spiritului național în toate țările și țărișoarele vechi și nouă ale Europei, și în parte și din cauza aplicării principiilor lui Wilson, limbile au căpătat o importanță neobișnuită în politică. În adevăr, ceiace caracterizează în primul rînd o naționalitate e faptul că are o limbă particulară. Evident, avem exemple ca cel al Elveției sau al Alsaciei care contrazic afirmația aceasta; dar, în ansamblu, ea e justă. Cine vrea să-și dea sama de ce înseamnă limba maternă, să călătorească în străinătate, mai ales într'o țară a cărei limbă o cunoaște puțin sau deloc.

O problemă mult mai veche, dar care s'a pus cu o nouă acuitate la sfârșitul războiului, e cea a limbilor locale. Problema aceasta poate fi privită atît din punct de vedere politic cît și din punct de vedere lingvistic. Din amîndouă aceste puncte de vedere d. Meillet se pronunță net contra menținerii limbilor locale și argumentația d-sale e convingătoare.

Oricum, cei care aveau să pregătească tratatele de pace erau puși în fața unor stări de lucruri extrem de încurcate, pe care n'aveau de unde să le cunoască în amănunte. Pentru luminarea lor, d. Meillet a publicat în 1918 o carte cu acelaș titlu ca cea de față. După zece ani, cartea apare în a doua ediție, cu multe ameliorări de amănunt și mai cu samă cu multe capitole nouă.

E imposibil să rezum aici subiectul tratat. În adevăr, toate problemele pe care le poate ridica starea de fapt a limbilor din Europa se găsesc expuse în acest volum sub o formă cât se poate de concentrată. E de fapt o sinteză a tuturor cunoștințelor de astăzi cu privire la studiile de lingvistică. Și cine era mai indicat decât d. Meillet s'o facă? Pe lângă enorma d-sale contribuție personală la rezolvirea mai tuturor marilor probleme de limbă, influența d-sale, fertilă și profundă, asupra celei mai mari părți a savanților actuali, face ca tot ce s'a publicat în timpul din urmă mai cu samă să poarte pecetea geniului său. Așa încît, expunînd starea de astăzi a studiilor lingvistice universale, d. Meillet nu face decât să rezume doctrina d-sale.

Și, ceiace e mai uimitor, e că a izbutit să expună sub o formă extrem de ușoară, accesibilă pentru absolut oricine știe franțuzește, lucrurile care scrise de alții par atît de aride și de rebarbative. Cartea aceasta n'ar trebui să lipsească din biblioteca nimănui dintre cei care se ocupă de sociologie sau de politică și, mai mult decât atîta, ar trebui să fie citită de toată lumea. Conducătorii statelelor cu minorități — și care stat n'are astăzi minorități? — vor găsi aici nenumărate motive de reflecție și soluții științifice pentru toate soiurile de nedumeriri.

Cartea d-lui Meillet a apărut — autorul o recunoaște în prefață, — ca să lămurească pe oamenii politici. Dar e scrisă de un savant care a știut întotdeauna să se țină deasupra influențelor momentului și care nici o dată n'a fost tentat să denatureze adevărul din motive patriotice. S'au găsit, în țările învinse în război, savanți care să-l atace vehement și să-i reproșeze că s'a lăsat orbit de naționalism și că a denaturat faptele în favoarea Franței. Citiți elogiile pe care le aduce la pag. 257 activității științifice din Germania, citiți în capitolul XXXI paginile despre situația Franței pe glob și veți vedea că atacurile pomenite nu dovedesc decât patima și reaua credință a recenzenților. Un autor francez poate regreta că Franța nu mai are astăzi preponderența politică pe glob, că limba franceză încetează de a se mai extinde în Orient, dar cînd recunoaște net această situație nu i se poate aduce învinovățirea de părtinire a țării lui.

Cît privește informațiile autorului asupra țărilor străine, ele sînt, cum nici nu se putea altfel, dată fiind personalitatea lui, extrem de precise și de sigure. Cel mai bun exemplu e ceiace se spune despre România. În mai multe pasagii se dau amănunte despre noi și totdeauna ele oglindesc perfect situația.

O inovație pe care o aduce ediția a doua sînt statisticile d-lui Tesnière. D. Tesnière e profesor la Universitatea din Strasbourg și s'a făcut cunoscut lumii științifice în special

prin importantele d-sale lucrări de slavistică. Pe acest domeniu d-sa a introdus metodele nouă de cercetare, stabilite de specialiștii în limbile romanice.

Statisticile publicate aici privesc raporturile, în fiecare țară, între limba dominantă și cele ale minorităților și sînt întocmite după ultimele recensăminte. Data ultimului recensămînt variază dela țară la țară: pe cînd pentru unele țări avem recensăminte de acum cîțiva ani, pentru altele, cum e România, trebuie să ne mulțumim cu informațiile dinainte de război. Astfel pentru Basarabia, ultima statistică e din 1897.

D. Tesnière a raportat toate cifrele la data de 31 Decembrie 1926. Bine înțeles, calculele făcute pentru a stabili creșterea populației dela ultimul recensămînt pînă la data aceasta precisă nu sînt peste tot la fel de ușoare. Dar fără îndoială aproximațiile sînt foarte reduse. Dacă luăm cazul Romîniei, e ușor să ne convingem că cifrele stabilite sînt foarte aproape de adevăr: ceva mai puțin de 17 milioane și jumătate de locuitori, dintre care 13 milioane și ceva Romîni. Astăzi populația totală trebuie să fie de vre-o 17 milioane și trei sferturi.

Desigur, idealul ar fi să avem o statistică exactă pentru toate statele. Dar nu se poate imputa autorului faptul că multe state ale Europei au neglijat recensămîntul.

Volumul se încheie cu o scurtă statistică comparativă a limbilor din lumea întregă, din care vedem că limba romîna, care e, ca importanță numerică, a noua dintre cele 120 de limbi ale Europei, e a douăzeci și patra din lume.

Cartea d-lor Meillet și Tesnière, utilă pentru specialiști, este indispensabilă tuturor celor care, fără să fie specialiști, au ocazia să trateze problemele privitoare la repartiția și la importanța limbilor, la problema minorităților și la educația maselor. Ar fi de dorit ca toți oamenii politici să se inspire din ea.

* * *

H. Bauche, *Le langage populaire. Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple de Paris, avec tous les termes d'argot usuel*. Ouvrage couronné par l'Académie française. Payot, Paris, 1928. In-8°, 256 pag. 18 francs.

Limba franceză care se predă în liceele noastre corespunde perfect limbajului academic din Franța. Așa dar cineva care a învățat franțuzește perfect într'un liceu din Romînia (și din oricare altă țară decît Franța), face o impresie foarte ciudată atunci cînd are ocazia să vorbească cu Franceji și mai cu samă cu Franceji din popor. Intre limba noastră populară și cea literară, diferența e mult mai mică

decît între franceza literară și cea populară și cine o vorbește pe cea dintăiu, pare grozav de afectat.

Și mai grav lucru pentru cine ajunge în Franța numai cu cunoștințe de limbă literară, este faptul că de multe ori nu înțelege nimic din ce i se spune: primul hamal cu care ai de-aface la coborîrea pe peronul gării, își vorbește într'o limbă cu totul necunoscută. Evident, e vorba în primul rînd de accent, adică de felul de a pronunța. Vocabularul are însă și el destulă importanță: mare parte din cuvintele uzuale pe care le-ați învățat, nu sînt utilizate de Francezul din popor, deși le cunoaște și le înțelege cînd le aude.

Iată motivul pentru care găsesc necesar să prezint publicului românesc o carte despre graiul popular francez. Evident, mai e și interesul științific pentru orice manifestare a spiritului omenesc... Dar de așa ceva nu poate fi vorba cu privire la cartea discutată aici.

D. Bauche cunoaște bine graiul popular parizian și notează corect tot ce a auzit. Expunerea d-sale urmează ordinea obișnuită în gramaticile descriptive: pronunțare, morfologie, sintaxă, urmate de un vocabular mai mult sau mai puțin complet. Cititorul își poate face o idee destul de exactă despre diferența între limba franceză vorbită și cea pe care o cunoaște din scriere. Prin urmare scopul practic al volumului e atins și premiul Academiei franceze e meritat.

Dar studiul d-lui Bauche nu e nou. Volumul prezentat aici nu e decît ediția a doua a unei cărți apărute, sub același titlu, și tot la Payot, în 1920, cu dimensiuni mai restrînse (petit in-8°, 288 de pagini). Din punct de vedere al descrierii practice a limbii vorbite, esențialul se găsea și în prima ediție. Cea mai mare parte a adauselor e formată de vederile teoretice ale d-lui Bauche asupra chestiunii. Și țiiu s'o spun limpede dela început, ediția a doua pierde enorm față de cea dintăiu. D. Bauche nu e linguist, n'are decît cunoștințe sumare despre studiul istoric al limbilor și nu pare să cunoască teoretic nici o familie completă de limbi. În atari condițiuni, toate părerile teoretice pe care le emite, nu pot fi decît false.

Iată, în primul rînd, mania de a despărți cuvintele în sonore și nesonore: cutare cuvînt e preferat altuia pentru că e mai sonor (passim). Diferențele dialectale de pronunțare sînt taxate de „exagerări”! (pag. 36). La pag. 57, ne întîlnim cu vechea noastră cunoștință, eufonia, citată ca motiv al schimbărilor în limbă. La noi sînt vreo cincizeci de ani de cînd autorii serioși nu mai vorbesc de eufonie. La pag. 63, ni se spune că numărul sufixelor e foarte mare în franțuzește, cînd limba franceză e una din cele mai sărace în sufixe. Despre fenomenul metatezei, al asimilării, etc. ni se spune că se găsesc în toate limbile indo-europene (pag. 65 și 69): tot așa de bine

am putea să spunem că faptul de a avea doi ochi e o caracteristică a locuitorilor Europei. În expresia *voyez caisse!* (adică „voyez à la caisse”), *caisse* ar fi în cazul ablativ (pag. 88).

E inutil să prelungesc înșiruirea erorilor: cu toate pretențiile sale (vezi de exemplu prefața la ediția a doua), d. Bauche nu e linguist. Să ne mulțumim deci cu ce poate să ne dea, adică cu descrierea corectă a faptelor. Afit e destul pentru ca să-i fim recunoscători că și-a publicat volumul.

* * *

Hans Krahe, *Lexicon Altilyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929. In-8°, VIII + 174 pag. 10 mărci.

D. Krahe este cunoscut publicului științific de când a publicat, în 1925, un excelent studiu asupra numelor geografice din Balcani, de origine ilirică. Volumul de față, care întregește studiul numelor proprii, e conceput după un plan mai vast, deoarece el înglobează și numele ilirice din Italia și de aiurea.

Metoda a rămas aceiaș: numele sînt înșirate cu toate datele privitoare la atestarea lor, iar partea de discuție etimologică e dată dedesubt cu caractere mai mici, pentru ca nici o confuzie să nu fie posibilă între ceiace se știe precis și ipotezele pe care le face autorul sau pe care le reproduce după alții.

Există totuși o serioasă deosebire între volumul acesta și cel precedent: numele geografice priveau toate cu siguranță Iliria, chiar atunci cînd originea lor era străină; din contra, numele de persoane, deși atestate în Iliria, pot aparține unui străin, cuiva care n'are nici o legătură cu Iliria, sau pe de altă parte, deși atestate în Italia sau în Grecia, pot aparține unui Ilir. De aici rezultă că în volumul care adună numele de persoane e indispensabil să se facă un loc și ipoteticului. De accia găsim numele însemnate cu patru feluri de semne, după gradul de probabilitate al ilirității lor.

E însă indiferent dacă sîntem sau nu de acord cu autorul în privința originii numelui: volumul lui ne pune la îndemînă toate datele ca să ne putem face o părere personală. Iată o serie de exemple: *Abbo*, *Annaeus*, sînt date ca probabil ilirice; *Ammo*, *Atto*, ca dubioase; *Acco*, ca sigur neiliric și anume celtic; *Amma*, *Anna*, *Tatta*, ca sigur ilirice. Or, toate aceste nume aparțin unei aceleiaș categorii de nume proprii, care se întîlnesc în toate limbile cunoscute în antichitate, așa încît e foarte greu de precizat cărei limbi în aparțin, chiar dacă avem date precise asupra originii posesorului lor.

Dar ipotezele d-lui Krahe, ca și ale mele de altfel, sînt de mică importanță pentru moment: ceiace ne interesează este să avem tot materialul actual strîns și clasat cum trebuie.

La noi se consideră în general ca o rușine să publici o carte de material. De multe ori însă trebuie mai multă inteligență ca să faci un lexic bun, decât pentru o lucrare cu caracter general, care se bazează de obicei pe compilație. În orice caz, lucrările acestea din urmă au mai puține șanse decât cele din urmă să dăinuiască.

D. Krahe adaugă la lexicul d-sale câteva pagini în care grupează numele atît geografice cît și de persoane, după sufixe și după părțile lor componente. Această încercare e foarte aleatorie, căci cunoștințele noastre despre limba ilirică sînt foarte vagi. Dar autorul nu-și face iluzii în privința dificultăților operei întreprinse, cu atît mai mult cu cît d-sa însuși stabilește că mare parte din numele ilirice n'au caracter indo-european. E frapantă în adevăr asemănarea cu numele latine, care sînt de dată recentă și, în cea mai mare parte, împrumutate. Un detaliu, asupra căruia d. Krahe nu atrage atenția, e faptul că, în tocmai ca numele latinești, cele ilirice conțin enorm de mult consoane geminate în mod sporadic (*Atitto* și *Atito*, etc.) ceiace arată că aparțin unei formații populare.

Cîteva observații de amănunt: *Andunocnetis* amintește numeroasele nume galice ca, de exemplu, *Atecnati*, *Druticni* și altele; să fie oare un patronimic? Sufixul *-accus* sau *-acus* (*Avidiacus* și *Avidiacus*, *Seminiacca*, *Theutaco*) e desigur și el celtic. Alte sufixe, care se găsesc și în latinește sînt *-ussa* (*Bricussa*) alături de *-usius* (*Tatusius*), *-ullus* (*Germullus*), *-icca* (*Voranicca*), etc. Pentru tot ce privește sufixele acestea se poate vedea volumul meu *Les consonnes geminées*. Foarte curioasă alternanța dintre *Dasimius* și *Dasumius*, care amintește iarăși un fapt latin, de dată ceva mai veche. Altă alternanță interesantă e cea a lui *s* cu *z*: *Dazimos* — *Dasimos*, *Buzos* — *Busa*, etc.

Iată două nume în *-iscus* pe care nu le-am trecut în listele mele (*Romania*, LIII, p. 539 și urm.), pentru că nu eram sigur de originea lor balcanică, și pe care d. Krahe le admite ca ilirice: *Daziscus* și *Oltiscos*.

În legătură cu *Veianius*, nu se citează gladiatorul *Veianius* din Horațiu (*Epist.* I, 1, 4).

Pe noi Romîni studiile asupra Ilirilor trebuie să ne intereseze într'un grad mai înalt de cît pe celelalte popoare ale Europei, întrucît e probabil că Ilirii erau în strînse legături cu Tracii. D. Krahe arată (pag. 153) că chiar la Troia se găsesc nume care pot fi puse în legătură cu Ilirii. Așa dar pentru cercetarea trecutului nostru e indispensabil să ne ocupăm de aproape de Iliri, și pentru cunoașterea istoriei Ilirilor studiile d-lui Krahe sînt de cea mai mare importanță. Singurul reproș însemnat care i se poate face e că ignorează aproape

cu totul publicațiile în altă limbă decît cea germană. E drept că autorii germani sînt cei mai importanți în acest domeniu, dar chiar și Romîni au publicat cîteva lucrări care meritau să fie folosite. D. Radu Vulpe a publicat un studiu despre numele proprii ilirice, în anuarul școlii romîne din Roma; răposatul G. Mateescu, în studiile sale despre Traci, a pomenit adesea nume ilirice. E păcat că nu s'a ținut sama de aceste lucrări.

Al. Graur

Revista Revistelor

Cîteva zile la Berlin

Invitat la Berlin de Sarrazani, directorul marelui Circ cu același nume, să asiste la o reprezentație de gală, împreună cu alți cîteva scriitori francezi, Jean-Louis Vaudoyer notează în „Revue de Paris” cîteva impresii interesante. Judicioase și imparțiale, aceste note au marele merit de a marca o schimbare de ton în maniera de a privi pe Germanii a Francezilor. Iată-l pe Vaudoyer plimbîndu-se prin Berlin: „De-o parte și de alta a străzi, casele nouă ale unui cartier nou. Vile spațioase, înconjurate de grădini. Trebuie să fim sinceri: Caut zădarnic urmele aceluia faimos „prost gust german”, care la noi în Franța servea drept cuvînt de ocară pentru orice arhitectură mai îndrăzneată... Aproape toate aceste locuințe plac prin armonia și simplitatea liniilor, printr'un neoclasicism care amintește plăcut de spiritualitatea stilului pallasian”.

În impresiile sale din Berlin, Jean-Louis Vaudoyer se silește să distrugă diverse prejudecăți care până acum erau monedă curentă în aprecierile Francezilor asupra vieții berlineze. *Tiergarten*-ul, vastul parc-pădure din mijlocul Berlinului, îl impresionează deosebi: Parizienii pot să-l invidieze. Deosemeni Grădina Zoologică din Berlin îi se pare lui Vaudoyer incompara-

bil superioară lui *Jardin des Plantes* din Paris. Constată că pictura impresionistă franceză este mai bine reprezentată la Berlin decît la Paris. Muzeele berlineze posedă minunate colecții de tablouri ale școlii franceze. „E sigur că cel puțin pictura franceză Germanii o iubesc sincer”. După ce trece în revistă teatrele, cafenelele, cabareturile și cinematografele berlineze, găsindu-le tuturor un farmec original, altul decît la Paris, și de multe ori mai plăcut, Vaudoyer spune: „N'am venit la Berlin cu ochii închiși, ca să spunem: Tot ce-i la noi e bun, tot ce-i la vecin e prost. Trebuie deci să recunoaștem încăodată că arhitectura și arta decorativă germană nu sînt niște caricaturi arbitrare și ridicule, așa cum credem noi. Stilurile zise nouă par la Berlin eșite dintr'o evoluție naturală. S'avem curajul s'o mărturisim: noi am luat obiceiul de a fi așa de siguri de simțul nostru estetic, am auzit atîta lăudîndu-se, de secole, „gustul francez”, încît poate că nu ne mai îngrijim destul să menținem și să justificăm această veche reputație...” Și Vaudoyer încheie: „Lumea exterioară există pentru Germanii în chipul cel mai pozitiv; știu să se bucure de ea și individual și colectiv. Această supunere a individului la colectivitate nu implică nici o renunțare spirituală, nici o constringere a independenței. În

acest sens, un Francez poate găsi un îndemn și un exemplu la Berlin, chiar dacă nu stă decât câteva zile“.

(Jean-Louis Vaudoyer: *Revue de Paris*, 1 Iunie 1930).

*

Romanul de azi

Romanul francez manifestă azi o evoluție care pare o reînnoire. Ce cauze au provocat această înnoire, se va vedea mai departe.

Imediat înainte de războiu, romanul manifesta în Franța tendințe confuze și din această confuzie se degajau două genuri care câștigau sufragii abundente: povestirea psihologică și romanul poetic. Cea dintâi aparține unei tradiții: aceea care de la M-me de La Fayette și până la Benjamin Constant, dela Fromentin și până la André Gide a înzestrat literatura franceză cu un mare număr de opere importante. O altă tendință, mai originală, era aceea a integrării poeziei în materia romanului, a unei substituiri a acțiunii și desfășurării psihologice printr'un elan liric; în același timp se cerea stilului să sprijine construcția.

În felul acesta s'au născut, de vreo zece ani încoace, acele romane care sînt și confesiuni și poeme și în care strălucirea, uneori remarcabilă, a stilului ascunde sărăcia acțiunii și aceea mai mare încă a observației umane. Aceasta însă nu înseamnă că din ansamblul acestor opere nu se pot găsi unele de tot interesul: ca reprezentative pentru confuzia lirică se pot cita lucrările lui Ph. Soupault și René Crevel, care nu sînt lipsite de valoare, iar pentru strălucirea stilului: toate lucrările lui Deleury. Dar toate acestea nu pot fi numite romane. Între aceste două tendințe rămîne un loc pentru cei rămași credincioși tradiției, dar care căutau să se reînnoiască adoptînd o atitudine mai critică și un stil alert: „Lewis et Irène“ de Paul Morand poate fi un exemplu, în părțile lui bune.

În total, în toată această perioa-

dă și chiar în aceia de după marile războaie, nu prea apar romancierii adevărați și noi. Un Morand, un Montherlant sînt scriitori buni dar nu romancieri. Adevărații romancierii ai acestor zece ani de după războiu sînt oameni ca Estaunié, Roger Martin du Gard, Duhamel, A. de Chateaubriant; ei prelungec în epoca actuală, cu diferențe mai puțin importante, marea tradiție naturalistă.

Situația începe a se schimba; genul „récit psychologique“ continuă să înflorească, dar romanul poetic e pe moarte și chiar Paul Morand a renunțat la efectele unui stil prea sunător. Romanele care se impun astăzi sînt opere lungi, răbdătoare, scrise „en grisaille“, cum se spune, înzestrate cu acțiune complicată și lentă, cît mai mult rezemate pe viață. De unde procedeele acestui roman nou, ai cărui reprezentanți sînt: Julien Green, Marcel Arland, Emmanuel Robin, Emmanuel Bove și Georges Bernanos? Prima influență activă pare a fi o influență străină. Se spune adesea: Dostoevski. E adevărat, dar nu-i destul; mai e Cehov. Apoi o influență franceză: Roger Martin du Gard. Și înfirșit una engleză, George Eliot. Pe deasupra însă marea influență asupra tinerilor romancierii franceji o exercită naturalismul vechiu, dar ceva mai spiritualizat, tip interesant André Therive.

Influența lui André Gide a orientat romanul către o concepție a „romanului pur“, care nu este nici narațiunea psihologică, nici romanul poetic. Dar dacă au trebuit douăzeci de luni ca să se fixeze sensul poeziei pure, fără îndoială că vor trebui patruzeci pentru a se propune o definiție acceptabilă a purității romanului. Romanul pur reprezintă totdeauna un dozaj, un dozaj mai mult sau mai puțin de acțiune, de psihologie și chiar de poezie.

(Daniel Rops: *Revue Bleue*, 19 Iulie 1930).

O istorie a literaturii bulgare

Editura Christo G. Danov din Sofia a publicat de curînd cursul regretatului profesor Boian Penev asupra literaturii bulgare vechi și nouă pe care l-a ținut în 1923, în două semestre, la universitățile poloneze din Varșovia, Cracovia, Vilna și Lvov.

Cartea se deschide cu o lungă introducere în care autorul redă în termeni conciși caracterul esențial al literaturii bulgare în cursul desfășurării sale istorice. Boian Penev nu era din numărul acelor erudiți care compilează documente fără să scoată nimic ce poate veni în ajutorul înțelegerii istorice. El a aplicat studiului literaturii bulgare o excelență metodică de analiză, o mare bogăție de informații bibliografice și cronologice și manifestă, asupra acestui subiect, o excepțională competență. Pretutindeni în analizele lui totdeauna serioase și aprofundate, precum și în judecățile lui, Penev a dat dovadă de un gust sigur și delicat, care constituie baza construcțiilor lui. Nu se mărginește numai să înregistreze faptele, ci caută să le și explice, servindu-se de metoda unui analist pătrunzător, izbutind astfel să lumineze ideile care constituie utilitatea fundamentală a unei mișcări sau a unei opere capitale, a cărei apariție a însemnat mult în evoluția literară.

Boian Penev judecă și clasează operele obiectiv, după valoarea lor istorică, estetică și intrinsecă. El nu e nici strîmt, nici pedant. Vederile lui pătrunzătoare și precise asupra mișcării literare, asupra evoluției genurilor și a ideilor mărturisesc un spirit clar văzător, amploarea și soliditatea concepțiilor sale asupra literaturii care este, după cum spune Gustave Lanson: „un instrument al culturii interioare“.

Literatura bulgară prezintă în desfășurarea ei două perioade importante: perioada literaturii vechi și cea a literaturii nouă. „Divizînd-o astfel, scrie Boian Penev, noi avem în vedere spiritul ei, conținutul ei și ideile ei. Vechea literatu-

ră bulgară se naște în a doua jumătate a secolului al IX-lea, iar perioada ei se întinde până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Prin caracterul ei esențial și prin ideile sale substanțiale, această literatură are un caracter cu totul religios“. Boian Penev, ca și alți istorici literari bulgari, consideră pe călugărul Paisie ca părintele nouăi literaturi bulgare. Filologul B. Ţonev mergea cătră o epocă mai depărtată: el considera culegerile zise „damaskini“, conținînd predici scrise într-o limbă simplă și vulgară, ca punctul de plecare al nouăi literaturi bulgare. Autorul trece în revistă, în mod succint, originile și desfășurarea literaturii bulgare vechi, precizînd importanța operei sfinților Chiril și Metodiu, inventatorii alfabetului slav, a discipolilor lor și a reprezentanților de frunte ai acestei literaturi. El consacră studii scurte scriitorilor: Clement, Constantin, călugărul Cosma, Cernorizetz Șrabăr, Ioan Exarcul, Grigorie Tamblac, patriahul Eftimie și Constantin din Costeneț. Trecînd la scriitorii epocii post-paisiene, autorul vorbește de: Sofroni, Petru Beron, V. Aprilov, Neofit din Rila, Naiden Gherov, Ivan Bogarov, G. Racovschi, P. Slaveicov, Liuben Caravelov și Hristo Botev.

Ceiace face ca lucrarea lui Boian Penev să fie foarte importantă și interesantă este alegerea pe care a făcut-o figurilor celor mai calificate din vechea și noua literatură bulgară. El nu cercetează decît opera celor mai buni scriitori, aceia care pot fi numiți „clasicii bulgari“.

(Nicolai Dontchev: *La revue bulgare*. Mai-Junie, 1930).

*

Rolul femeilor după Ford

Un redactor al publicației pariziene „La Revue Mondiale“ a stat de vorbă cu Henry Ford, întrebîndu-l cum epoca noastră mecanică — de care în bună parte însuși Ford e responsabil — va modifica viața și munca femeii.

Epoca mașinii, a spus ilustrul a-

merican, va fi epoca confortului. Femeile vor fi scăpate de munci penibile. Forța electrică se va găsi pretutindeni la țară, ca și în fermele izolate. În mod natural industria va înceta de a se mai concentra numai la orașe. Ea se va răspîndi și la țară și va atrage pe bărbați și femei către livezi, arbori și pașiști, ceiace le va permite să scape de viața sgomotoasă a marilor orașe, asigurându-le astfel tuturor o viață mai umană și mai atrăgătoare.

Dar Ford nu crede că femeia să ajungă vreodată egală bărbatului în industrie; rolul lor, după Ford, este să devină soții bune și mame bune. Dacă femeile sînt înțelepte, spune el, ele constituie o putere, dar numai în sinul familiei și nu în industrie. Căminul este rațiunea de a fi a lucrătorului; industria nu există decît ca un izvor care alimentează căminul. În industrie, femeile sînt mai degrabă o forță de diminuare decît una de augmentare. Ele n'au spiritul precis și mecanic și n'au răbdarea de a fabrica sau minui o mașină. N'au nici spirit de inițiativă. Sînt mai apte a primi ordine decît a descoperi singure ceiace trebuie făcut. În general, nici la ele acasă ele n'au nevoie să ia hotărîri. Bănuiesc că îi este greu femeii să ia o hotărîre în viața curentă, deoarece aceasta cere experiență și experiență femeile n'au.

O femeie poate foarte bine, acasă la ea, să-și cîștige experiența de care are nevoie, dacă are energie și un spirit pozitiv. Dar nu cred că natura care le caracterizează în general să le facă apte să pătrundă cu succes în afacerile comerciale și industriale. Instinctele lor sînt mai bune decît ale bărbaților, dar într'o altă ordine de idei; chiar lucrătoare, acasă sau în uzină, ele sînt dependente, dar nu dovedesc nici o inițiativă.

Bărbați și femei, în loc să se combată cum o fac în zilele noastre, trebuie să învețe a colabora. Dacă bărbații și femeile lucrează asociat, cu unul și acelaș scop, se ajunge la ceva mai bun decît la rezultatul obținut astăzi, fiecare lucrînd în felul lui și insistînd a-

supra drepturilor lui, asupra individualității și expresiunii eului lui. Nici unul din ei să nu fie pretendent ci să se completeze reciproc. O nouă putere se naște astfel din asociația completă în muncă bărbatului și femeii.

Experiența am făcut-o singur și am reușit foarte bine; totdeauna am reușit lucrînd cu Mrs Ford, deoarece cred că bunele idei ale unei femei și bunele idei ale unui bărbat — reunite — formează entități inteligente. „Intelligent entités“ este una din expresiile mele favorite.

(Henry Ford: *La Revue Mondiale*, 15 Iulie 1930).

*

Enciclopediile

După un interesant istoric al enciclopediilor mari, franceze, germane și engleze, autorul aduce cîteva contribuții asupra enciclopediilor în general și organizării lor.

Nu trebuie să uităm, spune autorul, că soarta comună a tuturor bibliografiilor și enciclopediilor este să îmbătrînescă și cu atît mai repede cu cît progresa mai mult cercetările științifice: un articol despre „atom“ sau asupra „aeronauticii“, scris acum 7 sau 8 ani, riscă, publicat azi, să apară cu totul învechit tuturor persoanelor competente. Și același lucru se petrece în toate domeniile științei: cunoștințele noastre se înmulțesc, punctele de vedere se schimbă. O enciclopedie trebuie azi să renunțe a se prezenta ca „une somme médiévales“, ca un breviar al tuturor cunoștințelor: într'un oarecare sens, ea trebuie deasemenea să renunțe a călăuzi așa zisa opinie publică și să se mulțamească să-și țină cetitorii în curent cu ultimele lucrări în timpul unei oarecari — și nu prea lungi — perioade de timp. Această stare de lucruri înrîurește deasemenea asupra părții celei mai importante din elaborarea unei enciclopedii, adică asupra alegerii articolelor. Un semn de întrebare: O enciclopedie trebuie să satisfacă toate curiozitățile, să se sacrifice tuturor modelelor e-

femere, să se transforme, în oarecare limite, într'un succedaneu de ziar, succedaneu, e adevărat, mai savant și mai prudent ?

O problemă nu mai puțin gravă, tot relativă la alegerea articolelor, este aceea a proporțiilor. Lungimea unui articol, e ușor de înțeles, nu poate fi măsurată după un criteriu absolut. Trebuie să se țină sama în primul rînd că un subiect foarte interesant poate fi elucidat în cuvinte puține, pe cînd altul mai restrîns cere o explicație mai lungă. Dar chestiunea cea mai gravă este determinarea subțel a vocabulă se vor așeza studiile monografice și care altele vor trebui să fie obiectul unor notițe scurte. Cum nu se poate, din rațiuni evidente, să se reducă articolele la un număr restrîns (căci ar trebui la rîndul lor subdivizate și s'ar ajunge astfel la enciclopedia sistematică, cu toate inconvenientele ei), totuși nu se poate stabili totdeauna și numai dect la ce punct trebuie să se oprească. Trebuie apoi să considerăm că o oarecare uniformitate a criteriilor este totuși necesară, dar că nu mai puțin indispensabilă este o oarecare elasticitate a acestor criterii însăși. „Formarea unei enciclopedii — a scris foarte just Garvin în prefața ultimei ediții a enciclopediei „Britannica“ — este un processus organic, care desfiide ori ce încercare de a stabili mai dinainte reguli exacte și mecanice“. Ceiace este adevărat, dar nu poate fi luat în sens absolut. Excelența unei enciclopedii, adică posibilitatea ca ea să fie consultată cu succes de cei mai mulți lectori, depinde mult mai puțin de faptul că aduce cîteva articole foarte bune, opere ale unor savanți însemnați; ea trebuie să manifesteze un caracter practic și organic al planului, al armoniei între diversele părți, al unui just sentiment al proporțiilor, permițînd de a stabili ceiace trebuie explicat, ceiace trebuie numai indicat și, în sfîrșit, ceiace trebuie lăsat la o parte. Și aceasta nu poate fi determinat caz cu caz. Iată pentru ce o enciclopedie este foarte rar bună la prima ei ediție: e mai u-

șor să descoperi greșelile decît să le eviți.

(Alberto Pincherle: *Scientia*, 1 August 1930).

*

Moda și industria mătasei

Produsele industriei mătasei, mai bogate sau mai modeste, trebuie să răspundă capriciilor modei. Variațiunile acesteia din urmă au repercusiuni adînci asupra diferitelor ramuri ale industriei care face gloria și bogăția regiunii lyoneze. Astfel, dările de samă pe care le publică Camera de comerț din Lyon amestecă în numeroasele statistici, care sînt elementul esențial al documentării lor, și numeroase și interesante considerațiuni asupra evoluției modei și contraloviturilor ei.

Pe lîngă țesăturile grele, de înaltă calitate, moda a rămas credincioasă țesăturilor de mătasă imprimată. Clientela mondială, mai ales pariziană și americană, a utilizat pentru modelele ei, în cursul anului 1929, o cantitate considerabilă de impresiuni de tot felul: crêpes de Chine, mousselines, crêpes satin, gazes, pongés, etc.

Totodată, mătasa chimică (acelată și viscoasă), a cărei producție s'a desfășurat în proporții imense, a fost și ea întrebuițată foarte mult, chiar pentru umbrelele de vară.

Dările de samă ale Camerei de comerț din Lyon publică foarte interesante tablouri privitoare la repercusiunile capriciilor modei asupra industriei mătasei. Este în ele un document cu totul instructiv privitor la situația pe care publicul o bănuiește numai, dar pe care niciodată nu și-o poate imagina complet. Documentul acesta arată cum știe producătorul de mătasă lyoneză să evolueze, să adapteze și să-și mențină în toată lumea importanța, influența și reputația lui.

(Edouard Payen: *L'Economiste Français*, 16 August, 1930).

*

Lupta contra cancerului

Frecvența cancerului devine din zi în zi mai amenințătoare. Aproape 10% din ființele omenеști mor de această boală. Pe cînd, odinioară, ea ataca pe omul ajuns în declinul vieții sale, adică spre vîrsta de 50 sau 60 de ani, astăzi nici adultul nu este cruțat. Cazurile de cancer între 40 și 45 de ani sînt observate de cîtră medici aproape zilnic. Pentru cancer nu există un tratament specific. Generația noastră trebuie să se mulțamească cu elementele terapeutice pe care le posedă. Intr'adevăr :

1. Putem reduce numărul canceroșilor, modificînd prin igiena fizică și morală starea generală a individului.

2. Imdată ce răul este declarat, bînuît numai, putem suprîna foarte bine cancerul, căci la început el nu este decît o maladie locală. Pentru a suprîna acest cancer de la început, trebuie făcută educația publicului, astfel ca diagnosticul să fie pus numaidecît. Marea majoritate a cancerelor sînt accesibile chirurgiei. O operație făcută numaidecît procură, cu o amputație minimă, cele mai mari șanse de însănătoșire. Operațiile mutilante și grave sînt deja consecința unui rău recunoscut ca întîrziat. Pentru a obține rezultate mai satisfăcătoare trebuie, cu ajutorul ligilor anticancerose, să se avertizeze publicul. În cursul normal al vieții lor frații noștri (medicii) dintr'o sensibilitate excesivă, nu îndrăznesc să atragă atenția bolnavului asupra ideii „cancer“. În cel mai mare număr de cazuri se sînt obligați să spună minciuni. Dece ? Pentru că ideea cancerului e legată de aceia a morții fatale. Or, nimic nu e mai fals. Operat la început, cancerul procură o cură definitivă. Dar trebuie suprîmat de la început. Propaganda ligilor anticancerose trebuie să răspîndească această îndoită idee :

a) modificînd starea generală a individului, prin igienă și prin alte precauțiuni igienice și alimentare, diminuăm șansele cancerului ;

b) cancerul, dacă este operat la

început, aduce, cu un risc minim, un maximum de șanse de însănătoșire definitivă.

Publicul trebuie să știe deasemenea că nu el trebuie să aleagă tratamentul contra cancerului. Aud uneori pe bolnavi zicînd : „Mie-mi convine radium, sau razele x, sau chirurgia“. Or, la fiecare caz în parte corespunde un tratament delerminat pe care, singur, numai medicul îl poate aprecia. Bolnavul nu trebuie să indice niciodată simpatii pentru un mijloc terapeutic sau altul. Astăzi, orice individ atins de cancer trebuie să-și spună: „Oricare ar fi tratamentul pe care mi-l propune doctorul, trebuie să-l accept numaidecît și fără ezitare“.

(Dr. Victor Panchet: *La Revue des Vivants*, Iulie 1930).

*

Anatole France și Emile Zola

Judecîndu-i după tendințele operei lor, Zola și Anatole France trebuiau să fie prieteni, prieteni buni. Ambii au lucrat pentru popor și au vrut să-l pasioneze, ambii au afișat idei de libertate, de fraternitate populară și internațională. I-ai fi putut crede fii ai aceleiași cugetări.

Totuși oamenii aceștia n'au fraternizat niciodată. Fără îndoială, cîtră sfîrșit, Anatole France a întîns lui Zola o mină cordială, dar acesta nu-i va fi iertat niciodată criticile aspre aduse operei sale. Căci Anatole France a fost cu desăvîrșire aspru pentru Emile Zola; și l-a criticat cu o pasiune de care n'ar fi fost crezut capabil. Tatăl lui Rougon-Macquart a avut mult de suferit, și neîncetat, de la morga și satira creatorului lui Monsieur Bergeret.

Și totuși, Anatole France a fost totdeauna atras de opera lui Zola. Evident, criticînd-o. Nu putea să scrie ceva sau asupra cuiva fără să amestece în discuție și numele lui Zola. La fiecare moment, numele lui Zola revine sub condeiul lui Anatole France. Fie că vorbește despre autorii cei mai puțin asemănători, despre Octave Feuillet, Paul Bourget, Alphonse Daudet, Maurice

Montégut, H. de Balzac, Abel Hermant, Lucien Descaves, Rosny aîné, Verlaine, George Sand, Fr. Coppée, etc., Anatole France găsește totdeauna mijlocul să insereze și numele lui Zola sau să-i citeze operele.

Zola a fost astfel mult timp „la bête noire de France“. Anatole France îl vedea peste tot. Era obsedat de el, și în fondul lui chiar satisfăcut poate. „Trebuie să scriu totdeauna asupra omului acesta teribil“, scria el. „Dacă Zola a inventat naturalismul, apoi numai alții l-au perfecționat. Mașinile pe care le construiesc inventatorii sint totdeauna rudimentare... Trebuie să considerăm că d. Zola e mai puțin

ne și decît o crăde“, etc. Il taxează drept „stîngaciu“, drept „poet fără grație, dar nu fără energie“. „Opera lui toată e bazată mai mult pe ficțiune; are mai mult din „Jidovul Rătăcitor“ decît din „Cousine Bette“.

Dar mai tîrziu ambii scriitori au căzut de acord asupra afacerii Dreyfus. Și Anatole France, care ani de zile i-a criticat opera și întreaga-i activitate, nu ezită să aducă omagii publice lui Emile Zola. Detractorul devine un credincios. Ii plăcea cătră bătrîneță, să caute a se delecta sincer cu pagini din „Germinal“ și „l'Assommoir“.

(Fernand-Demeure: *La Revue Mondiale*, 15 August 1930).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Gérard Gailly, *Flaubert et „les Fantômes de Trouville“*. (Éd. La Renaissance du Livre, Paris).

Cercetări minuțioase l-au dus pe Gailly pe calea unor descoperiri de mare preț: în *Education sentimentale* se află o importantă parte de autobiografie. Indărătul d-nei Arnoux apare Caroline-Augustine-Elisa Foucault, pe care Flaubert a întâlnit-o întâia oară pe plaja dela Trouville, în August 1836, când avea paisprezece ani și jumătate. Mulțumită investigațiilor privitoare la familia Elizei Foucault, Gailly lămurește întreaga viață a eroinei. Intre altele, a aflat de existența unei prime căsătorii cu locotenentul Judée. Al doilea soț a fost un evreu prusac, Schlesinger, modelul lui Jacques Arnoux din *Education sentimentale*. În umbra melancolică a Elizei Foucault se vede desfășurându-se soarta tristă a lui Flaubert.

Lettres d'Edgar Poe à John Allan, traduction française d'André Fontainas (Éd. Crès, Paris).

Sînt deosebit de interesante aceste scrisori aflate la Muzeul din Richmond (Virginia). Din cele publicate, în număr de treizeci și una, cele mai multe sînt adresate lui John Allan, tatăl adoptiv al lui Poe. D-na Mary Newton Stanard, autoarea unei biografii a lui Poe, a însoțit aceste scrisori cu numeroase

note, înlesnind înțelegerea multor puncte obscure. Editorul francez, Fontainas, a adăugat, în prefață, o scrisoare inedită adresată de Poe, în 1823, lui „New England Magazine“.

Această culegere ne înfățișează lupta a două temperamente care nu se puteau împăca. Cu ajutorul lor putem pătrunde amărăciunea lui Poe cînd s'a văzut silit să intre în armată, să sufere ironiile din pricina întâielor sale poeme și să plănuiască plecarea în Franța cu scopul de a se înrola, cu La Fayette, în armata destinată să libereze Polonia.

Romane

Maurice Genevoix, *L'Assassin*. (Éd. Flammarion, Paris).

Didier Soucaille, un degenerat, a asasinat 2 bătrîni, pe binefăcătorii săi. A fost arestat, condamnat la moarte și ghilotinat. Un prieten din copilărie al ucigașului, fiul judecătorului care a instruit această afacere, găsește, după douăzeci de ani, însemnările făcute de tată-său în legătură cu acest asasinat care l-a preocupat multă vreme după proces. Cu ajutorul acestor însemnări, al amintirilor sale și al mărturiilor altora, prietenul încearcă să reconstitue figura asasinului, substratul psihologic al crimei, împrejurările în care ea a fost pusă la cale și apoi realizată.

Această minuțioasă anchetă e o adâncă pătrundere în sufletul omenesc. De o puternică și zguduitoare realitate sînt paginile în care se descrie urmărirea ucigașului.

René Jolivet, *Epave*. (Édit. des Portiques, Paris).

Eroul romanului, Jean Raval, e un om de o inteligență mediocră, dar foarte cinstit. Intr'o zi, el află că tatăl și bunicul său au fost asasini și, grație unei logici holnăvicioase, trage concluzia că și el e osîndit să devină asasin. Obsedat de această idee, viața și acțiunile sale iau o cale cu totul bizară. Raval trăește numai în mijlocul oamenilor certați cu justiția și al femeilor de stradă. De această obsesie chinuitoare, el scapă comițînd o crimă imaginară.

Jean Rameau, *La passion de Nadaline*. (Éd. Albin Michel, Paris)

Se înfățișează aci lupta tragică, ce se desfășură în sufletul unui preot, între sentimentul de dragoste și îndatoririle lui sacre. În minunatul decor al țării Bascilor, trăește abatele Déodat Barnus, suflet ales, blînd și generos. El luptă cu înverșunare împotriva ispitei ce i-o aduce în cale Nadaline, o biată țărăncă pe care o crește și care-l adoră așa cum abatele îl adoră pe Dumnezeu. Din clipa în care a luat-o la dînsul, abatele e pentru ea lumina și viața. Nadaline e pentru dînsul nu numai obiectul unei misiuni caritabile, ci ispita căreia trebuie să i se împotrivescă și al cărei triumf îi face pe amîndoi să sufere. Calvarul lor se încheie în beatitudinea morții care îi unește sub giulgiul rece al zăpezii, în care-i înfășură natura.

Hans von Hülsen, *Der Schatz im Acker* (Eigenbröddler-Verlag, Berlin-Solothum).

Istoria unei familii de negustori dintr'un mic oraș de provincie. Acțiunea se petrece pe la mijlocul veacului trecut, între 1830 și 1866. Autorul pune în contact figura tătălui, negustor de modă veche, cinstit și

bonhomme, cu principii morale solide, și figura fiului, întreprinzător, fără scrupul, fără prejudecăți, dar în același timp fără nici o morală și fără nici un caracter. Este descrisă ruina și decadența acestei familii, din pricina împrejurărilor nenorocite. Un bun roman, care poate sta alături de celebrul „Buddenbrooks” al lui Thomas Mann.

Filozofie

Albert Autin, *Laïcité et liberté de conscience* (Bibliothèque de philosophie contemporaine, éd. Alcan, Paris).

Autorul definește laicitatea ca o atitudine lipsită de prejudecăți, și studiază apariția ei în domeniul metodei în genere, al exegezei, al filozofiei, al moralei, al învățămîntului. Prevede un viitor de toleranță în care fiecare disciplină se va desfășura într'un mod independent și în care reprezentanții cugătării religioase vor renunța ei înșiși să mai exercite vre-o constrîngere.

Daniel Essertier, *Philosophes et savants français du XX-e siècle. Extraits et notices. V. La Sociologie*. (Éd. Alcan, Paris).

Această culegere de extrase apare ca o complectare a bibliografiei critice asupra raporturilor dintre psihologie și sociologie, pe care a publicat-o Essertier acum trei ani. Pe lingă o excelentă alegere din textele cele mai caracteristice, apar aci numeroase note judicioase, care constituie o cît se poate de bună expunere a problemelor. Autorul e preocupat de scoaterea în evidență a raporturilor interne dintre psihologie și sociologie și a punctelor lor de pătrundere.

Extrasele sînt făcute nu numai din opera sociologilor de strictă observață (Durkheim, Mauss și elevii lor), ci și din a criticilor realismului sociologic (ca Tarde sau Richard), a psihologilor (ca Delacroix), a linguiștilor (ca Meillet), a istoricilor (ca Granet), a economiștilor (ca Simiand), etc.

Geografie

P. Privat-Deschanel, *Océanie et Australasie*

Maurice Zimmermann, *Régions polaires australes*. (Éd. Armand Colin, Paris).

Lucrările anunțate aci alcătuiesc tomul al X-lea din marea întreprindere condusă de P. Vidal de la Blache și L. Gallois, și publicată sub titlul de *Géographie Universelle*.

În partea întâiu aflăm o expunere de ansamblu a caracterelor Marelui Ocean, urmată de un studiu al Australasiei (Australia și Noua-Zelandă) și al Oceaniei: populațiuni primitive pe cale de dispariție, misterioase așezări omenești dela Insula Paștelor până'n Tahiti și Hawaii, state ultra-moderne și cu temeiu social, problemele în legătură cu tendințele imperialiste ce privesc aceste imense întinderi.

Partea a doua a volumului e consacrată descrierii Antarctidei. E cel dintăiu tablou științific al regiunii pe care am început a o cunoaște mai bine după explorațiunile senzaționale ale lui Shackleton, Wilkins și Byrd.

Politică

Gustave Gautherot, *Le bolchevisme aux colonies et l'impérialisme rouge*. (Éd. Al. Rédiér, Paris).

Plecînd dela teza bolșevică, care ridică Orientul împotriva Occidentului, autorul expune cit se poate de metodic, de ordonat și de documentat, organizarea mondială a revoluțiilor coloniale. Ca să-și desăvîrșească argumentarea, el arată interesele ce sînt în joc în politica internațională și antagonismele lor, accentuînd că neînțelegerile dintre marile națiuni furnizează mijloace de acțiune imperialismului roșu. Se ridică împotriva politicii de revanșă și recomandă apropierea dintre popoare, nu în vederea unui războiu general, — așa cum pare să-l pregătească imperialismul roșu, — ci pentru întronarea păcii universale.

G. Lucas-Dubreton, *La manière forte*. (Ed. Grasset, Paris).

În persoana lui Casimir-Périer, autorul simbolizează concepția și realizarea guvernului de „mîntătare“, constituțional, cu respectul legilor și netolerînd călcarea lor. Aproape nesuștinut de Louis-Philippe, Casimir-Périer și-a dus la bun sfîrșit programul, cu prețul vieții sale, avînd de întîmpinat atît opoziția opiniei publice, cît și înverșunarea politicianilor din parlament, care nu i-au menajat sănătatea șubredă.

Lingvistică

Alfred Decelles fils, *Notre beau parler de France*. (Ottawa, Canada).

Autorul e un canadian de origine franceză, care a cules numeroase locuțiuni din limba vie a regiunilor Ottawa, Montréal și Quebec. La începutul colonizării, să fi fost pe acolo vre-o 10.000 de Franceji. Cînd, în 1763, tratatul dela Paris a cedat Canada Marii-Britanii, numărul Francejilor se ridicase la 65.000. Această populație de coloniști era alcătuită din țărani veniți din Normandia, Picardia, Bretania, Poitou, Saintonge, Perche, Limousin, Orléanais, Angoumois și Ile-de-France. Graiul lor era un amestec de patois-uri din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea; el a evoluat, a suferit modificări, dar mai păstrează arhaisme care au dispărut din limba Francejilor europeni. Cum e și firesc, graiul celor patru milioane de Canadieni care vorbesc astăzi franțuzește, e împeștriat de anglicismele ce apar atît în lexic, cît și în sintaxă.

Medicină

Charles Nicolle, *Naissance, vie et mort des maladies infectieuses* (Éd. Alcan. Paris).

Fiecare maladie poate avea trei existențe: individuală, colectivă, istorică. Obiectul principal al cărții e existența istorică, viața maladiilor dealungul veacurilor. Se poate constata apariția unei maladii într-o

regiune în care nu fusese cunoscută mai înainte. De asemenea, se pot constata disparițiuni. Experimentarea patologică poate extinde o maladie la o speșă care n'a putut-o contracta în natură; de asemenea, o poate atenua sau agrava.

Maladia infecțioasă e un fenomen biologic. Ea are caracterele vieții care caută să se perpetueze, care evoluează și tinde către echilibru. Între cel care atacă și cel atacat, se petrec adaptări reciproce, în așa măsură că există maladii care au „forme inaparente“, cum le numește Nicolle. În aceste cazuri, coabitarea organismului și a microbului se petrece fără reacțiuni.

Cu o remarcabilă putere de sinteză și într-o agreabilă formă literară, Charles Nicolle, care e directorul Institutului Pasteur din Tu-

nis, arată cum iau naștere infecțiunile, prin ce intermediari se propagă, cum cei mai mulți dintre microbii cunoscuți se pot divide în granulațiuni invizibile, mai virulente (cunoscute sub numele de ultra-microbi, dar pe care Nicolle le numește infra-microbi), cum se vaccinează corpul nostru, micșorarea intensității unei maladii prin chiar generalizarea ei, variațiunile lente și mutațiunile brusce, acțiunea savanților asupra legilor naturale ale microbiologiei.

Efortul omului împotriva maladiilor infecțioase e considerabil și merge crescând. Va ajunge el vreodată să le suprime? Dimpotrivă, se pare că numărul lor crește. Totuși, omul va ști să se apere tot mai bine împotriva lor.

COMPILATOR